

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
“MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ”

Əlyazması hüququnda

Sadiqov Fərid Rəhim oğlu

**“Məişət təyinatlı qadın ayaqqabılarının keyfiyyətinin gömrük ekspertizası”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı 060644 İstehlak mallarının ekspertizası və marketinqi
İxtisaslaşma Gömrük ekspertizası

Elmi rəhbər
(a.s.a., elmi dərəcə və elmi ad)

Tex.e.n., dos. T.R.Osmanov

Kafedra müdiri
(a.s.a., elmi dərəcə və elmi ad)

Magistr proqramının rəhbəri
(a.s.a., elmi dərəcə və elmi ad)

Tex.e.n., dos. T.R.Osmanov

prof. Ə.P.Həsənov

MÜNDƏRİCAT

Səh.

Giriş	3
I FƏSİL. AYAQQABI İSTEHSALININ MÜASİR VƏZİYYƏTİ, KEYFİYYƏTİ VƏ KEYFİYYƏTİNİ FORMALAŞDIRAN AMİLLƏRİN XARAKTERİSTİKASI.....	8
1.1. Dünya ayaqqabı sektorunda ayaqqabı istehsalının tarixi və müasir inkişaf dövrü.....	8
1.2. Qadınlar üçün olan ayaqqabıların keyfiyyəti və onların keyfiyyətinə verilən istehlak tələbləri	17
1.3. Qadın üçün olan məişət ayaqqabıların keyfiyyətini formalaşdırən amillərin xarakteristikası.....	27
II FƏSİL. TƏDQİQATIN OBYEKTİ VƏ METODLARI.....	43
2.1. Qadınlar üçün olan məişət ayaqqabıların funksional və digər əlamətlərinə görə sistemləşdirilməsi.....	43
2.2. Qadın gön ayaqqabıların istehlak xassələrinin və ekspertizasının aparılması üçün metodlar.....	48
III FƏSİL. QADIN AYAQQABILARININ ÇEŞİD VƏ KEYFİYYƏT EKSPERTİZASI.....	52
3.1. Qadın gön ayaqqabıların gömrük ekspertizasının aparılması qaydaları və əsas prinsipləri	52
3.2. İstehlak bazarına daxil olan qadın ayaqqabıların müxtəlif əlamətlərinə görə çeşidinin ekspertizası.....	54
3.3. İstehlak bazarına daxil olan məişət təyinatlı qadın ayaqqabıların keyfiyyət ekspertizası.....	72
Nəticə və təkliflər.....	78
Ədəbiyyat siyahısı.....	80
Резюме	
Summary	

Giriş

Dissertasiya işinin aktuallığı. Azərbaycan iqtisadiyyatının müasir inkişaf dövründə yerli istehsalçıların xarici rəqabətdən qorunmasına gömrük siyasəti əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Ekspert araşdırmalarının müvafiq sahələrindən biri malların gömrük ekspertizasıdır. İstehlakçıların daim artan tələbinin ödənilməsində, respublikamıza müxtəlif dövlətlərdən daxil olan malların gömrük ekspertizasının aparılması daim diqqətdə olan sahələrdən biridir. Müasir dövrdə daxili bazarın tələbatını ödəmək məqsədi ilə respublikamıza digər istehlak malları ilə yanaşı geniş çeşiddə ayaqqabı malları da daxil olur. Daxil olan ayaqqabıların ekspertizasının aparılmasında gömrük araşdırmasının məqsədi onların mənşəyini müəyyənləşdirmək, keyfiyyətini və onun ölkənin keyfiyyət standartlarına uyğunluğunu öyrənməkdir.

Ayaqqabı həm ayaqların xarici amillərdən qorunmasında, həm də insanlar üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən formasının müxtəlifliyi ilə fərqlənən, yüngül sənaye tərəfindən istehsal olunan ən vacib geyim vasitəsidir. Cari dövrdə ölkəmizdə yaranan iqtisadiyyatdakı müxtəlif dəyişikliklər ayaqqabı sənayesinə də təsir etdi. Bazarda bu vəziyyətin və onun dəyişdirilməsinin imkanlarının hərtərəfli və tam araşdırılması, ayaqqabı sənayesinin inkişafının əsas şərtlərindən birini göstərir.

Ayaqqabıların gömrük ekspertizası zamanı ayaqqabının üst materialının və altlığın tərkibi, onun estetik görünüşü, ayaqqabını istehsal edən firma, ekspertiza üçün təqdim olunan ayaqqabının bazar dəyəri, ayaqqabıların sanitariya normalarına uyğunluğu və s. öyrənilir.

Bildiyimiz kimi, bazar iqtisadiyyatına keçidlə məhsulların rəqabət qabiliyyətinin artırılması ölkə iqtisadiyyatındakı bütün müəssisələrin əsas strateji vəzifələrindən birinə çevrildi. Ona görə də malların keyfiyyətini və rəqabət qabiliyyətini yaxşılaşdırmaq üçün tədbirlər hazırlamaq, onların ekspertizası metodologiyasından məharətlə istifadə etmək vacibdir. Azərbaycan iqtisadiyyatında ciddi islahatlar aparıldığı bir dövrdə cəmiyyətin maddi rifah səviyyəsinin yüksəldilməsi, istehlakçı tələbinin tam və dolğun ödənilməsi məqsədi ilə istehlak bazarına daxil olan məişət

təyinatlı ayaqqabıların etibarlılığının, keyfiyyətinin artırılması ölkə iqtisadiyyatının çox aktual ictimai-siyasi vəzifəsidir. Məhz bu baxımdan “Məişət təyinatlı qadın ayaqqabılarının keyfiyyətinin gömrük ekspertizası” mövzusunda yazılmış dissertasiya işi çox aktualdır.

Dissertasiya işinin əsas məqsədi. Dissertasiya işi bütün dövrlər üçün, eyni zamanda müasir həyatımızda istehlakçı tələbatının ödənilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edən qadınlar üçün məişət təyinatlı ayaqqabıların ekspertizasına həsr olunub.

Hələ qədim zamanlarda insanlar ayağı qorumaq və gözəl görünmək üçün ayaqqabılardan istifadə etmişlər. Bu ayaqqabılar içərisində qadın ayaqqabıları çeşid mürəkkəbliyinə, xarici görünüşünə, formasına, fasonuna, konstruksiyasına, bəzəndirilməsinə, biçiminə, furnitura elementlərinin zənginliyinə və s. əlamətlərinə görə xüsusi yer tutur. Dissertasiya işinin yerinə yetirilməsində qarşıya qoyulan əsas məqsəd qadın ayaqqabılarının çeşid çoxluğunu əsas götürməklə, onların çeşid ekspertizasının aparılması olmuşdur. Bildiyimiz kimi, malların çeşidi istehlakçı tələbini ödəmək baxımından, çox vacib göstərici hesab edilir. Xüsusilə müasir qloballaşan dünyamızda müxtəlif göstəricilərə malik qadın ayaqqabılarına tələb günü-gündən artmaqdadır. Məhz bu baxımdan, “Məişət təyinatlı qadın ayaqqabılarının keyfiyyətinin gömrük ekspertizası” mövzusunda yazılmış dissertasiya işində qarşıya qoyulan əsas məqsəd aşağıda göstərilən məsələləri araşdırmaqdan ibarət olmuşdur:

- dünya ayaqqabı sektorunda ayaqqabı istehsalının tarixi və müasir inkişaf dövrü.
- qadınlar üçün olan ayaqqabıların keyfiyyətinə qoyulan istehlak tələbləri.
- qadın üçün olan məişət ayaqqabılarının keyfiyyətini formalaşdıran amillərin xarakteristikası.
- qadınlar üçün olan məişət ayaqqabılarının təsnifatı.
- qadın gön ayaqqabılarının gömrük ekspertizası üçün tədqiqatın obyektı.
- qadın gön ayaqqabılarının tədqiqinin aparılması üçün metodlar.
- ayrı-ayrı əlamətlərinə görə qadın ayaqqabılarının çeşid ekspertizası.

- istehlak bazarına daxil olan məişət təyinatlı qadın ayaqqabılarının keyfiyyət ekspertizası.

Dissertasiya işinin obyekti. Aparılan hərtərəfli təhlil və araşdırmalar göstərir ki, insan sivilizasiyası yarandığı dövrdən, xüsusilə də tədricən insanlar öz məişətlərini yaradaraq xarici təsirlərdən özlərini mühafizə etmək və gözəl, yaraşqlı görünmək imkanları qazandıqca onlarda digər geyim əşyaları ilə yanaşı ayaqqabılara olan maraq getdikcə formalaşaraq artmağa başlamışdır. Qədim insanlar ilk ayaqqabılardan yalnız ayağını xarici təsirlərdən qorunması məqsədilə istifadə etdikləri halda, getdikcə ayaqqabılar insanı bəzəyən onun ümumi geyim ansamblını tamamlayan gündəlik həyatı tələbata malik bir məişət geyim aksesuarına çevrilmişdir. Sonrakı inkişaf dövrlərində ayaqqabıların geniş şəkildə sənaye istehsalının müəssəsskil tapması bu qrup mallara olan istehlakçı tələbinin yüksəlməsinə səbəb olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, müasir dövrdə ayaqqabı istehsalı ilə məşğul olan müəssisələr tərəfindən geniş çeşiddə ayaqqabı malları istehsal olunmaqdadır. Müasir dövrdə günü-gündən artan istehlakçı tələbini tam və dolğun şəkildə yüksək keyfiyyətli ayaqqabı malları ilə ödəmək üçün həm istehsal və həm də ticarət çeşidi artmaqdadır. Çeşidin artması və ayaqqabı mallarına olan əhali tələbatının yüksəlməsi onların istehlak xassələrinin, keyfiyyətinin, ticarətdə olan çeşid quruluşunun daim təhlil olunmasını, araşdırılmasını tələb edir. Aparılan hər bir tədqiqat işi yekun etibarlı ilə ayaqqabı mallarına olan istehlakçı tələbinin ödənilməsi işinə xidmət etməli və bu istiqamətdə öz müsbət təsirini göstərməlidir.

Məhz buna görə də müasir şəraitdə aktual bir məsələ olan istehlakçı tələbinin ödənilməsi mövzuda həsr olunan dissertasiya işi respublikaya idxal olunan gön ayaqqabılarının çeşidinin ekspertizasının aparılması baxımından çox maraqlıdır. Çünki gömrük ekspertizası zamanı birinci növbədə hər bir malın, o cümlədən qadın ayaqqabılarının da sənəd, kəmiyyət, çeşid və nəhayət keyfiyyət ekspertizası aparılır. Buna görə də biz dissertasiya işində məişət təyinatlı gön ayaqqabıların keyfiyyətinin gömrük ekspertizası zamanı çeşid ekspertizasına xüsusi yer verərək, bütün xarakterik xüsusiyyətlərinə görə qadın ayaqqabılarının, mükəmməl təsnifatını aparmaqla, çeşidinin təhlil edilməsinə daha çox diqqət yönəltmişik.

Aparılan tədqiqatın əsas metodu. Bütün mal qrupları üçün, o cümlədən qadın ayaqqabılarının ekspertizasının aparılması zamanı birinci növbədə əmtəəşünaslıq təhlilləri aparılmaqla malı xarakterizə edən bütün göstəricilər araşdırılır və bu araşdırma zamanı müxtəlif standart və qeyri-standard metodlardan istifadə edilir. Çünki gömrükdən keçərək respublikamıza idxal olunan qadın ayaqqabılarının ekspertizasının hərtərəfli aparılması üçün əmtəəşünas təhlilləri daha geniş və demək olar ki, tam əhatəli sayılır. Ayaqqabıların ekspertizası zamanı aparılan belə təhlillər ekspertiza metodlarının hazırlanmasında və yekun etibarı ilə ayaqqabıların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi zamanı xüsusi rol oynayır və vacib hesab edilir. Təhlillərin aparılması zamanı qüvvədə olan standartlar və bütün növ normativ texniki və gömrük sənədləri araşdırılmaqla yekun təhlil göstəriciləri və materialları tərtib edilir.

Dissertasiya işinin elmi əhəmiyyəti. Məişət təyinatlı gön ayaqqabılarının keyfiyyətinin gömrük ekspertizasına həsr olunmuş dissertasiya işində müxtəlif elmi və praktik mənbələrdən istifadə edərək ayaqqabıların yaranma tarixi, dünyada insan sivilizasiyasının təkamül inkişafı dövründə tədricən formalaşaraq hazırkı insanlara çatma zamanı keçdiyi yol və bu gün dünya ayaqqabı sektorunda tutduğu yer təhlil edilərək ümumiləşdirilmişdir. Qadın ayaqqabılarının funksional məqsədli dar təyinat xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla müxtəlif səviyyələr üzrə geniş təsnifatı verilmişdir. Qadın ayaqqabılarının istehlakçı tələbini ödəyən və keyfiyyətini formalaşdıran əsas istehlak xassələri geniş təhlil edilmişdir. Dissertasiya işində ilk dəfə olaraq əsas xarakterik keyfiyyət göstəricilərinə: ergonomik, antropometrik, fizioloji və estetik göstəricilərə görə qadın ayaqqabılarının bütün xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla istehlak xassələrinin təsnifatı öz əksini tapmışdır. Burada eyni zamanda qadın ayaqqabılarının çeşid quruluşu təhlil olunmaqla bu sahədə olan təcrübi və nəzəri məlumatlar ümumiləşdirilir.

Dissertasiya işinin təcrübi əhəmiyyəti. Hər bir aparılan tədqiqat işinin elmi, nəzəri əhəmiyyəti ilə yanaşı, təcrübi əhəmiyyəti də böyükdür. Məişət qadın ayaqqabılarının keyfiyyətinin gömrük ekspertizasına həsr edilmiş dissertasiya işində verilmiş və sistemləşdirilmiş məlumatlar hər bir bu qrup malların ekspertizasının

aparılması ilə məşğul olan tələbə, magistr, ayaqqabı istehsalı ilə məşğul olan mütəxəssis və gömrük işçisi üçün bu sahə üzrə ümumi məlumatlar toplanaraq bir araya gətirilməsi baxımından çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Burada bu sahəni öyrənən və bu sahədə çalışan mütəxəssislər üçün geniş və əhatəli məlumatlar öz əksini tapır. Burada qadın ayaqqabılarının istehsalında i.lədilən altlıq və üz materialının növünə, altının üzünə bərkidilmə üsuluna, təyinatına, növ və növ müxtəlifliyinə, ölçülərinə, doluluğuna və s. əlamətlərinə görə verilmiş çeşid quruluşunun təhlili xüsusilə böyük təcrübi əhəmiyyət kəsb edir.

Dissertasiya işinin həcmi.“Məişət təyinatlı qadın ayaqqabılarının keyfiyyətinin gömrük ekspertizası” mövzusunda yazılmış dissertasiya işi 3 fəsildən, nəticə və təkliflərdən, müxtəlif ədəbiyyat mənbələrindən ibarət olmaqla, 7 şəkil və 5 cədvəllər tərtib olunmaqla 81 səhifə həcmində yazılmışdır.

I FƏSİL. AYAQQABI İSTEHSALININ MÜASİR VƏZİYYƏTİ, KEYFİYYƏTİ VƏ KEYFİYYƏTİNİ FORMALAŞDIRAN AMİLLƏRİN XARAKTERİSTİKASI

1.1. Dünya ayaqqabı sektorunda ayaqqabı istehsalının tarixi və müasir inkişaf dövrü

Geyinmək insanlar üçün yemək, içki və sığınacaq, yaşayış yeri üçün əsas ehtiyacdır. Eyni zamanda, geyim insanların cəmiyyətdəki yerini, varlığını və ləyaqətini simvollaşdırır. Bu baxımdan, insanları formalaşdıran sosial-mədəni funksiyaları bioloji funksiyalar qədər vacib saymaq olar.

Digər geyimlər kimi ayaqqabıların insanların mövqeyi və şəxsiyyətləri ilə eyniləşdirərkən, formanın funksiyadan daha vacib olduğunu görürük. Vaxt keçdikcə ayaqqabı insanın ayağını xarici təsirlərdən qorumaq üçün olan vasitə ilə yanaşı dizayn obyektinə yəni insanın gözəl görünməsini təmin edə bilən bir geyim əşyasına çevrilmişdir. Eyni zamanda, ayaqqabılarda forma, funksiya və xüsusilə estetik keyfiyyətlərə rast gəlinir, ayaqqabı insanların geyimlərini tamamlayaraq, dəbdə olan, xüsusilə vacib olan mütləq aksesuardan birinə çevrilmişdir.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, bəşəriyyətin inkişaf tarixində qədim insanlar tərəfindən aşkar edilmiş ən erkən özlərini qorumaqüsullardan biri də müxtəlif mexaniki və iqlim (soyuq, isti, su, saxta və s.) dəyişmələrdən mühafizə etmək üçün ayaqların xarici təsirlərdən qorunmasıdır.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, qədim dövrlərdə ayaqqabıların ilk dizaynı bunu hazırlayan insanın hansı mühitdə və iqlim şəraitində yaşadığı ilə sıx əlaqəlidir. Ehtimal edilir ki, insanlar tərəfindən istifadə edilən ayaqqabıların ən qədim formaları sandaletlər və çarıxlardır. Bu ayaqqabı növlərindən hər ikisi də daş alətlərdən istifadə edən ilk insanların hazırladığı sadə və primitiv təbii materiallar əsasında hazırlanmış üst geyim paltarları kimi Paleolit dövrünə əsaslanır. Bu dövrlərdə soyuq bölgələrdə yaşayan insanlar tərəfindən hazırlanmış ilk ayaqqabılar ayaqlara sarılmış və tikilmiş heyvan dərilərindən ibarət idi. Tədqiqatçılar tərəfindən aparılan təhlillər nəticəsində insanlara məlum olan ən qədim ayaqqabı cütü Oreqonda

tapılan ot və adaçayı qabığından hazırlanmış 10.000 illik qədim tarixə malik sandalet və bitki mənşəli materialdan hazırlanmış 9000 illik tarixə malik olan bir cüt sandaletdir. Aparılan təhlillər göstərir ki, hal-hazırkı dövrə qədər ən yaxşı formada saxlanmış çəkmələr Alp dağlarındakı buzlaqlarda aşkarlanan "Ovçu" Otzi Buz adamına aiddir.

Heyvan dərisindən hazırlanan ən qədim ayaqqabı "Buz Adamı" ilə birlikdə 5300 illik bir yaşı olan "Tirol Alp Bunlar" ayaqqabısıdır. Bu ayaqqabılarda ayağın isinməsi üçün onun içərisi saman və yosunlarla doldurulmuşdur.

İbtidai insanlar yaşadıqca və xırda məişət məsələləri ilə məşğul olduqca artıq ayaqyalın gəzməyin çətinliklərini görmüş, daşlardan, tikanlardan özlərini qorumaq üçün ayaqlarını ovladıqları heyvanların dərilərini sarmışlar və nəticədə əvvəlkindən daha rahat təhlükəsiz gəzməyə başlamışlar.

Ovlanmış və müxtəlif üsullarla emal edilmiş heyvan dərilərinin sağlam olmaması, istifadə zamanı tez öz yararlığını itirməsi bu primitiv ayaqqabıların sürətlə köhnəlməsinə, tez xarab olmasına gətirib çıxarırdı. Buna görə də bu dərilərə daha rahat forma vermək və uzun müddət istismarını təmin etmək çəqsədilə istifadə olunan dərinin möhkəmlətmək lazım idi.

Məhz bu ehtiyac insanlara dərinin daha səmərəli və effektiv emal üsullarını öyrədib. Tarixçilər tərəfindən aparılan araşdırmalar qədim zamanlarda ayaqqabıların tikilməsi və ayağın mühafizə edilməsi üçün müxtəlif yollar tapdıqları düşünülür.

İstehsal prosesində izlənən yolların araşdırılması, dərilərin emalı üsullarının standartlaşdırılması, sosial və texniki qaydaların formalaşması və əldə edilən praktik təcrübələrin nəsildən-nəslə ötürülməsi, ənənəvi istehsalı ortaya çıxardı. İnsanlar müxtəlif təbii aşıləyıcı materiallardan istifadə edərək dəridən gön alınması qaydalarını öyrənməyə və onu təcrübədə tətbiq etməyə başladılar.

Hələ 1760-cı ildə primitiv əl əməyindən istifadə edilən ilk ayaqqabı fabriki quruldu, lakin sürətli və ucuz ayaqqabı istehsalı sonrakı dövrlərdə tikiş maşınları kimi ayaqqabı istehsalında texnoloji avadanlıqların inkişaf etdiyi XIX əsrə qədər reallaşdırılmamışdır. 1875-ci ildə ayaqqabı istehsal edən maşınların fərqli modelləri icad edildi. Goodyear brendi altında təqdim olunan yeni bir maşın ayaqqabının

üz hissəsini altına tikmək üçün istifadə edilməyə başlandı. Ayaqqabı istehsalı tarixində tikiş və pres maşınlarında axtarılan bir marka halına gələn Goodyear günümüzdə goodyear tikiş texnikası olaraq ayaqqabıcılıq terminologiyasına daxil olmuşdur.

Həmin dövrlərdə digər sənaye sahələrində olduğu kimi, ənənəvi istehsaldan sənayeləşməyə keçid dünya ayaqqabı sənayesində də heç də asan olmamışdır. Bunun bir nümunəsinə "Amerika"da rast gəlinmişdir. Vətəndaş müharibəsindən sonra ABŞ-da bir çox sektorlar, o cümlədən ayaqqabı istehsalı sənayeləşməyə başladı.

Lakin primitiv əl üsulu ilə ayaqqabı istehsal edən ayaqqabı və çəkmə istehsalçıları bu dəyişikliyə qətiyyətlə qarşı çıxmaqla, bu sənayeləşdirmə hərəkətinə qoşulmaq məcburiyyətində qalan son şəxslərdən biri idilər. 1800-cü illərin sonunda maşınların əl işi ustaları ilə rəqabət apara bilməyəcəyini sübut etmək istəyən bir neçə müsabiqə şousu keçirildi. Bu sərgilərdə ayaqqabı dünyasında ən zəngin bəzədilmiş və zərif sənətkarlıq işləri nümayiş etdirilmişdir.

XIX əsrin ortalarına qədər davam edən əl üsulu ilə istehsal bu gün ayaqqabı istehsalının maşınların köməyi ilə kütləvi istehsalını həyata keçirilməsinə baxmayaraq ənənəvi istehsal hələ də davam edir.

Qədim sivilizasiyalarda ayaqqabı ilə bağlı tapıntılara rast gəlinir. Mədəniyyətlər və sivilizasiyalar inkişaf etdikcə, primitiv ayaqqabı modelləri inkişaf edir, təkmilləşir və müasirləşir.

Mənbələrə görə, ən primitiv ayaqqabı Şərq ölkələrində inkişaf etmişdir:

Araşdırmalar göstərir ki, həmin dövrlərdə trikotaj liflər və ya xam dəri polotnoları ayağa sarılaraq və müxtəlif formalarda istifadə edilmişdir. Bu məlumat qazıntılar zamanı tapılan mənbələr əsasında əldə edilmişdir.

Araşdırmalar nəticəsində məlum modelləri və istehsalı olmuşdur ki, bu günə qədər gələn ən qədim ayaqqabılar Misir sandallarıdır. Qahirə muzeyində 3500 illik sandaletlər saxlanılır. Bu onunla bağlıdır ki, üzvi material olan dəri fironların qəbirlərində saxlanmanın imkanlarından istifadə etməklə saxlanılmış və mühafizə olunmuşdur.

Altay dağlarındakı kurqanlardan çıxarılan ayaqqabıların, çəkmələrin və müxtəlif dəri əşyaların 2400 illik tarixi olduğu düşünülür. Bunlar kurqanların içinə daxil olan suların donması ilə qorunmuşdur və bu gün insanlara çatdırılmışdır. 1991-ci ildə buzlaqlarda qorunub saxlanılan, 5000 illik tarixi olduğu düşünülen, ayaqları dəri polotnolara sarılmış bir insan qalığı tapılmışdı.

Mesopotamiyada yaşayan assuriyalılar, ata minən bütün xalqlar kimi, o zamanlar ova gedərkən uzunboğaz təbii dəridən hazırlanmış çəkmələr geyərdilər

Misirliyə daha sonra mesopotamialılardan dəri ayaqqabı hazırlamağın, tikməyin düzəltməyi yollarını öyrəndilər.

Dünyada beş mindən çox mədəniyyət var və bu mədəniyyətlərin hamısında öz istehsal üsullarını inkişaf etdirmiş və mədəni izlərini, toxunuşlarını, rənglərini və formalarını daşıyan elementləri saxlamaqla milyonlarla növ geniş çeşid müxtəlifliyinə malik ayaqqabı növləri istehsal edilir. Bunlar aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər: sandaletlər, mokasinlər, çəkmələr və botilər, terliklər, taxta ayaqqabılar, platforma dabanlı ayaqqabılar.

Soyuq ölkələrdə səndəllər dərinə qırıxan və ayaqları bükən mokasin adlanan ayaqqabılarla əvəz etmişdir. Bütün dəridən hazırlanan bu ayaqqabılar dünyanın müxtəlif yerlərində müxtəlif adlarla adlandırılır. Avropada bu növ ayaqqabılar opanke, Azərbaycan mədəniyyətində isə çarix adlanır. Mokasen Şimali Amerika hinduları arasında geniş yayılsa da, Şimali Asiyadakı bəzi icmalar da buna oxşar ayaqqabı geyirdilər. Ümumiyyətlə götürüldükdə səndəllər yalnız dəri polotnodan hazırlanmış, qısa ölçülü, ipsiz ayaqqabıdır. Bu ayaqqabılar həm təbii dəridən hazırlanıqlarına, həm də istifadə üçün rahat və səmərəli olduğundan isti iqlimə malik ölkələrdə insanlar arasında daha geniş yayılmışdır.

Bu gün kişilər tərəfindən geniş istifadə olunan mokasinlərin quruluşları ibtidai dövrlərdə olduğu kimi istehsal edilən makasinlərlə (səndəllərlə) eynidir. Ən fərqləndirici cəhət ondan ibarətdir ki, bir hissəni daraltmaqla dəri və ya rezin sərt əsas üzərində qurulur.

Daha soyuq yerlərdə yaşayış şəraitindən asılı olaraq insanlar istifadə etdikləri ayaqqabı növləri arasında botilər və çəkmələrə rast gəlinir. Daha əvvəl qeyd edildiyi

kimi, çəkmələr ilk dəfə Orta Asiya ölkələrində meydana gəlmişdir. Ancaq zaman keçdikcə Asiyadan Alyaskaya, Sibirdən Kanadaya qədər hər bölgədə fərqli məqsədlər üçün istifadə olunan çəkmə növləri müəyyən edildi. Çəkmələr bu bölgələrdəki təbii şəraitə görə müxtəlif tərkibli xam materiallardan tikilərək hazırlanırlar.

Bütün sivilizasiyada ayaqqabıların xarici görünüşü, forması onun əsas funksiyası qədər önəmlidir. Hərbi təyinatlı ayaqqabılardan dini mərasimlərdə geyilən ayaqqabılar, idman ayaqqabılarından ev terliklərinə qədər olan ayaqqabılar üçün estetik keyfiyyət ən vacib dizayn meyarları olmuşdur. Zaman keçdikcə bu keyfiyyətlər ayaqqabını insanları bəzəyən onların ümumi ansamblını tamamlayan sənət obyektinə çevirdi. Qeyd etmək olar ki, Vinsent Van Qoq, Rene Marqrit və Endi Vorhol-ayaqqabı elementini öz əsərlərində istifadə edən məşhur rəssamlardır.

Qayaüstü təsvirlərdən və qazıntılar zamanı əldə edilən məlumatlara əsasən qədim dövrlərdə Azərbaycan da başmaq, çarıq kimi qədim ayaq geyimlərindən istifadə edilirdi. Hətta “Kitabi-Dədə Qorqud”da ədik, soqman, başmaq, sərmuzəndən istifadə barədə məlumatlar da vardır. Ayaqqabı çeşidi orta əsrlərdə xeyli artmışdır. İnsanlar dabansız və dabanlı, uzunboğaz və yarımboğaz çəkmə, çaqcur və givə (ağ kətan ipdən toxunmuş, altına parçadan altlıq salınan ayaqqabı) adlanan ayaqqabılar geyinmişlər.

Azərbaycanda qadınlar XIX-XX əsrin əvvəllərində çust, çarıq, başmaq, dübəndi, nəleyin, uzunboğaz və yarımboğaz çəkmə və s. ayaqqabı növlərindən istifadə edirdilər. İplik, kərki, qəlib, mixət və s. başmağın əsas istehsal ləvazimatları, dəzgə isə alçaq başmaqçı mizi idi.

XIX əsrdə qadınlar müxtəlif tikiş və tikmə texnikası ilə fərqlənən ayaq geyimi kimi hündür dabanlı, arxası açıq, altlığı aşılانmış göndən, pəncə üstü isə müxtəlif rəngli müşkü və tumacdan hazırlanmış başmaqdan istifadə etmişlər. “Miyənə”, “zənanə” və “qız başmağı” adlanan bu başmaqların uc hissəsi yuxarı qatlanaraq, rəngli saplarla, qızılı simlərlə tikilmişdir.

Zaman keçdikcə ayaq geyimlərində tipoloji dəyişikliklər baş vermiş, XX əsrin 30-cu illərindən ənənəvi milli ayaq geyimlərini Avropa və rus ayaq geyimləri, yəni sandal, tufli, qaloş və s. bu kimi ayaqqabı növləri əvəz etdi.

Bu gün bütün dünyada ayaqqabı sənayesində istehsal və texnologiya metodlarında böyük fərqlər irəlləyişlər, müasir texnologiyaların tətbiqi müşahidə edilir. 1900-cü ildə texnoloji avadanlıqların inkişafı sayəsində ayaqqabı istehsalı asanlaşdı, ayaqqabı dizaynerləri qısa müddətdə müxtəlif modellər hazırlamaq imkanı əldə etdilər. Ayaqqabıların həm istifadəsi, həm də dizaynı baxımından inkişafı ön plana çıxır və kütləvi istehsalə keçid, ayaqqabı istehsalını sənətkarlıq məhsulundan sənaye məhsuluna çevirdi.

Dünya ayaqqabı sektoru. Ayaqqabı məmulatın növündən, istifadə tezliyindən, xüsusiyyətlərindən, funksional məqsədli təyinatından və keyfiyyətindən asılı olaraq davamlılığı ilə seçilir. Bu keyfiyyətlərə görə, ayaqqabı, dəri geyim və s. mallarına nisbətən dünyada ən çox istehsal edən və ən çox xarici ticarətə sahib olan mal qruplarından biridir. Bu xüsusiyyət ilə ayaqqabı sənayesi, digər dəri məhsulları sənayesi arasında xarici ticarətlə əlaqədar bir çox qaydaların hazırlanması və siyasətlərin hazırlanması üçün ölkələrin ən çox səy göstərdiyi bir sahədir.

Dünyada istehsal olunan bütün ayaqqabıların 87% -i demək olar ki, Asiya qitəsində istehsal olunur. Çin özü dünya ayaqqabı istehsalının ümumi həcmnin 62%-dən çoxunu təşkil edir. Bundan əlavə, qonşuları Hindistan, Vyetnam, İndoneziya, Pakistan və Tayland ümumi istehsalın 20%-ni istehsal edən ilk on istehsalçı arasında yer tutur. Asiyadan başqa, 4.4% ilə digər böyük istehsalçı Braziliyadır. Bundan başqa, Meksika, İtaliya və Türkiyə dünyanın ən əhəmiyyətli istehsalçıları arasındadır.

Bu on ölkə birlikdə dünya ayaqqabı istehsalının 90% -ni həyata keçirirlər.

Cədvəl 1.1.

Dünya ayaqqabı istehsalı

Sıra sayı	Ölkə	Cüt (milyon)	Dünya payı, %-lə
1.	Çin	12595	62,7
2.	Hindistan	2065	10,6
3.	Braziliya	895	4,4
4.	Vyetnam	763	3,7
5.	İndoneziya	657	3,2
6.	Pakistan	293	1,7
7.	Tayland	244	1,5
8.	Meksika	245	1,3
9.	İtaliya	203	1,2
10.	Türkiyə	172	0,7

2000-ci ildə 49,6 milyard dollar olan dünya ayaqqabı idxalı on il ərzində 75% artaraq, böhran ili olan 2009-cu ildə 87 milyard dollara çatdı. Qlobal böhrandan sonra inkişaf dövrünün yaşandığı 2010-cu ildən bu ilə qədər ayaqqabı sənayesində müsbət bir dəyişiklik baş verdi və 2014-cü ildə dünya ayaqqabı idxalı əvvəlki illə müqayisədə 7.41% artaraq 131.4 milyard dollara çatdı.

Amerika Birləşmiş Ştatları dünyanın ən böyük ayaqqabı idxalçısıdır, dünyaidxalının təxminən 20%-ni həyata keçirir. ABŞ-ın 2014-cü ildə idxal etdiyi ayaqqabıların həcmi 26 milyard dollar təşkil etmişdir.

Dünyada ayaqqabı idxal edən digər böyük ölkələr sırasına Almaniya, Fransa, Böyük Britaniya, İtaliya və Yaponiya daxildir. Avropa İttifaqının dörd ölkəsindən ayaqqabı idxalı 2014-cü ildə dünya ayaqqabı idxalının təxminən 25%-ni təşkil etmişdir.

Cədvəl 1.2.

Dünya ayaqqabı idxalı (milyard ABŞ doll.)

İdxalatçı ölkələr	2013	2014	2014-2013-cü ilə nisbətən, %-lə	2014-cü ildə dünya idxalatındakı payı, %-lə
ABŞ	24811247	26014295	4,9	19,7
Almaniya	9984985	11212803	12,2	8,6
Fransa	7081524	7668061	8,4	5,7
İngiltərə	6427592	7217195	12,4	5,6
İtaliya	6086276	6569652	7,9	5,0
Yaponiya	5937871	5763089	-2,8	4,4
Honqkonq	4612501	4581156	-0,8	3,6
Hollandiya	3789121	3951325	4,2	3,1
Belçika	3513613	3850393	9,7	2,8
Rusiya	4577834	3682145	-19,5	2,7
İspaniya	2865214	3338423	16,6	2,6
Birləşmiş Ərəb Əmirliyi	1827877	2747045	50,4	2,2
Kanada	2304248	2481803	7,6	1,8
Cənubi Koreya	2029766	2319632	14,2	1,7
Çin	1955259	2279294	16,7	1,8
Avstriya	1745755	19633414	12,5	1,4
Avstraliya	1549951	1605653	3,7	1,3
İsveçrə	1463955	1583761	8,3	1,1
Polşa	1274974	1511672	18,5	1,3
Çili	1134590	1133886	-0,1	0,8
Cəmi:	122416342	131491786	7,4	100,0

Dünyanın ən böyük ayaqqabı istehsalçıları və ixracatçılarından biri olan İtaliyada, 6.5 milyard dollar ayaqqabı idxalı, həm öz istehlakını ödəmək məqsədi ilə, həm də xaricə satdığı məhsulların idxalı və reeksport (təkrar idxal) məqsədi ilə həyata keçirilir. Belçika və Hollandiyanın idxal həcmnin yüksək olmasında reeksport (təkrar idxal) böyük bir paya malik olaraq, Hollandiya dünyada səkkizinci, Belçika isə doqquzuncu ən böyük idxalçıdır.

Ayaqqabı idxal vergiləri, inkişaf etmiş ölkələrdə adətən daha aşağıdır və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə bu ölkələrin sənayelərini qorumaqsəbəbindən daha yüksək səviyyədədir. Ayaqqabı sənayesində Çin, Hindistan, Braziliya, Meksika kimi ölkələr yüksək gömrük tarifləri tətbiq edirlər.

2000-ci ildə 37.9 milyard dollar olan dünya ayaqqabı ixracı on il ərzində 116% artdı, 2009-cu ildə dünya ixracı 82 milyard dollara çatdı. 2014-cü ildə dünya ixracı 2013-cü illə müqayisədə 10,6% artaraq 140,95 milyard dollara çatdı.

Çin dünya ayaqqabı ixracında lider ölkədir və 2014-cü ildə 56,2 milyard dollar ayaqqabı ixrac etdi və bu da dünya ixracının 39,9%-ni təşkil etdi. Bundan başqa, 12,2 milyard dollarlıq ixracı İtaliya, 10.6 milyard dollarlıq ixracı Vyetnam, 5.8 milyard dollarlıq ixracı Almaniya, 5.5 milyard dollarlıq ixracı Belçika, 5.5 milyard dollarlıq ixracı Belçika dünya ixracatçıları ölkələridir.

Cədvəl 1.3.

Dünya ayaqqabı ixracı (milyard ABŞ doll.)

İxracatçı ölkələr	2013	2014	2014-2013-cü ilə nisbətən, %-lə	2014-cü ildə dünya ixracatındakı payı, %-lə
Çin	5076329	56248714	10,8	39,9
İtaliya	11788761	12290848	4,3	8,7
Vyetnam	8721914	10690488	22,5	7,5
Almaniya	5137251	5815305	13,3	4,2
Belçika	5130633	5584603	8,7	3,8
Honqkonq	4688788	4341252	-7,3	3,2
İndoneziya	3860393	4108447	6,5	2,8
İspaniya	3148886	3689283	17,3	2,7
Hollandiya	3416247	3623612	6,2	2,5
Fransa	2933248	3215641	9,5	2,2
Hindistan	2609805	2990732	14,7	2,0
Portuqaliya	2361754	2533441	7,2	1,7
İngiltərə	1899788	2104165	10,6	1,6

Rumıniya	1771202	1879865	6,2	1,4
ABŞ	1391431	1455213	4,5	1,1
Slovakiya	1261680	1369903	8,7	0,8
Braziliya	1263258	1237605	-2,1	0,7
Kamboca	361088	1194498	230,7	0,8
Sinqapur	334055	1091551	226,6	0,7
Avstriya	962562	1051861	9,3	0,7
Cəmi:	127386857	140953350	10,7	100,00

Çin və İtaliya ümumilikdə 68.5 milyard dollarlıq dünya ayaqqabı ixracatının 48.6% -ni təşkil edir. 2014-cü ildən etibarən dünya ayaqqabı ixracatının 41,6%-nigön ayaqqabılar, 28.4%-ni plastik/rezin materialdan hazırlanan digər ayaqqabılar, 18.9%-ni isə toxuculuq materialından hazırlanan ayaqqabılar təşkil edir.

Çin istisna olmaqla, dünyanın ən böyük ixracatçı ölkələrinin əsasən gön ayaqqabıları ixrac etdiyi və gön ayaqqabı istehsalında ixtisaslaşdığı müşahidə olunmuşdur.

“The Statistics portal”-nda qeyd qədilən dünya məlumatlarına görə dünya ayaqqabı istehsalının 87%-i Asiya ölkələri tərəfindən həyata keçirilir.

Cədvəl 1.4

Qitələrin ayaqqabı istehsalında payı, %-lə

Qitələrə görə ayaqqabı istehsalındakı payı, (%)	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Asiya	87	87	87	87	88	87	87
Cənubi Amerika	6	5	5	6	5	5	5
Avropa	4	3	4	4	3	4	4
Afrika	3	3	2	2	3	3	2
Şimali Amerika	2	3	2	2	2	2	2

Dünya ayaqqabı istehsalında Çin, Hindistan, Braziliya, Vyetnam, İndoneziya, Pakistan, Banqladeş, Meksika, Tayland, İtaliya və Türkiyə söz sahibi ölkələrdir və Türkiyə ayaqqabı ixrac edən ölkələr arasında 11-ci yerdədir.

Orta və aşağı keyfiyyətli ayaqqabı istehsalına görə Çin, Asiyada ayaqqabı istehsalının təxminən 70%-ni və dünya istehsalının 60%-ni təşkil edir. Çin ayaqqabı istehsalının mühüm bir hissəsini dünyanın fabriki sayılan və bir çox məhsulun

istehsal olunduğu Dongguan bölgəsində həyata keçirir. Son on ildə ayaqqabı istehsalında 30% artım əldə edən Çendau Çində daha bir əhəmiyyətli istehsal mərkəzidir. Xüsusilə qadın ayaqqabı istehsalında məşhur olan bu bölgədəki 1500 ayaqqabı istehsalçısı tərəfindən istehsal olunan ayaqqabıların 70%-i 100-dən çox ölkəyə ixrac olunur.

İtaliya 280 milyon cüt təbii dəri və 120 milyon cüt süni dəri olmaqla, ildə 400 milyon cüt ayaqqabı istehsal edir. 200 milyon cüt idxal, 370 milyon cüt ixrac və 230 milyon cüt daxili bazara istehlakı var. İtaliya istehsalının 70 faizi təbii dəri ayaqqabılarıdır. Adambaşına düşən istehlak isə illik 3,9 cütdür.

1.2. Qadınlar üçün olan ayaqqabıların keyfiyyəti və onların keyfiyyətinə verilən istehlak tələbləri

Ayaqqabı malları məişətimizdə istehlakçılar tərəfindən ən çox işlədilən mal qruplarından biridir. Bütün dövrlərdə geniş çeşiddə istehsal olunan ayaqqabıların keyfiyyəti həm istehsal müəssisələri üçün həm də topdan və pərakəndə ticarət təşkilatları üçün bu qrup mallara olan istehlakçı tələbinin tam və dolğun ödənilməsi baxımından çox vacib bir məsələ kimi gündəmdə olmuşdur. Bu gün ayaqqabı sənayesi müəssisələri tərəfindən geniş çeşiddə ayaqqabılar istehsal edilir. Keyfiyyətli ayaqqabı istehsal etmək istehlakçı nöqtəyi-nəzərindən çox məhsul istehsal etmək deməkdir, eyni zamanda keyfiyyətli mal istehsal etmək külli miqdarda xammal və materiallara qənaət etməyə imkan verir, istehsal olunan ayaqqabıların maya dəyəri aşağı düşür, nəticə etibarı ilə istehlakçıların bu qrup mallara olan tələbi tam ödənilir. Məişət təyinatlı qadın gön ayaqqabılarının keyfiyyətini araşdıran zaman birinci növbədə bu qrup malların keyfiyyətinə qoyulan tələbləri təhlil etmək və araşdırmaq lazımdır. Qadın gön ayaqqabılarının keyfiyyətinə verilən tələbləri birinci növbədə ümumi və spesifik tələblər olmaqla iki qrupa bölmək olar. Qadın gön ayaqqabılarına verilən ümumi tələblər birinci növbədə onların məqsədli təyinatı, dərs funksional təyinatından

asılı olaraq istehlak şəraitinin müxtəlifliyi, istehlak və istismar şəraiti, mövsümlüüyü, istifadə üçün rahat olması və s.bu kimi amillərlə sıx surətdə əlaqədardır.

Məlum olduğu kimi, ayaqqabıların, o cümlədən qadın ayaqqabılarının əsas vəzifəsi istismar zamanı ayağı müxtəlif xarici təsirlərdən, yəni nəmdən suyun və soyuğun təsirindən, müsdət və mənfi hərərətdən, mexaniki və fiziki təsirlərdən, zədələnmələrdən, atmosfer təsirlərindən, mikroorqanizmlərin təsirindən mühafizə etməkdən, habelə insanın hərəkəti zamanı ayağının funksional rahatlığını, hərəkətin asan və təhlükəsiz olmasını təmin etməkdir. Ayaqqabıların istismarı zamanı onların keyfiyyətinə verilən bütün bu istehlak tələbləri kompleks olaraq hamısı birlikdə ayaqqabının yararlığına qoyulan funksional tələblərini, yəni istifadəyə yararlılıq səviyyəsini təşkil edir. Bütün bu xüsusiyyətlər öz növbəsində qadın gön ayaqqabılarının ergonomik, gigiyenik, estetik və istismar tələbləri ilə xarakterizə edilir və onların yararlılıq səviyyəsini müəyyən etməyə imkan verir.

Qadın gön ayaqqabılarına verilən ergonomik tələblər dedikdə, funksional təyinatından asılı olaraq hər bir növ qadın ayaqqabısının konstruksiya xüsusiyyətlərinə, istehlakçının ayaq pəncəsinin anatomik quruluş elementlərinə uyğun olması, onun istehlakçının antropometrik bədən hissələrinin ölçü və xüsusiyyətlərinə tam şəkildə uyğunolmasıdır. Ümumiyyətlə hər bir insan özünə məxsus fərqli xüsusiyyətlərə malik olsada onların antropometrik quruluşu demək olar ki, eynidir bu da bütün mallarda olduğu kimi ayaqqabıların istehsalı zamanı onlara verilən kompleks tələbləritam ödəmək və insanın ayaqqabının geyilməsi zamanı rahat və heç maneçilik,əngəl törətmədən məqsədəuyğun şəkildə istifadəsini təmin etməlidir.

Məhs bu baxımdan antropometrik göstəricilər təhlil edilən zaman ayaqqabının istehlakçının ayağına bütün hissələrinə (pəncə,barmaq,daban və s.) tam şəkildə uyğun olmasının düzgün müəyyən edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qüvvədə olan standart və texniki nomativ sənədlərin tələblərinə nüvafiq olaraq hər bir ayaqqabı təyinatına və spesifik xüsusiyyətlərinə görə, forma, fason, model, konstruksiya elementləri,biçimi,ölçüləri elə seçilməlidir ki,bunlar hamısı insan ayağının anatomik quruluşuna tam uyğun olsun. Məlumdur ki, insan hərəkət edən zaman, müxtəlif idman hərəkətləri yerinə yetirərkən,qaçarkən onun ayağı ölçücə

böyüür. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, insanlar normal hərəkət edən zaman və idmanla məşğul olanda onun pəncə, barmaq və daban hissələrində, ümumiyyətlə bütün ayaqda 6-8% normadan artıq genişlənmə müşahidə edilir. Bunun nəticəsində istismar zamanı ayaqqabının altlığı müstəsna olmaqla bütün hissələri, xüsusilə də üz detallarında hiss ediləcək dərəcədə genişlənməyə, böyüməyə məruz qalır. Məhz buna görə də ayaqqabı geyilən zaman onun rahatlığını, funksionallığını təmin etmək məqsədi ilə ayaqqabı ölçüləri müəyyən edilən zaman bütün bu amillər müvafiq standart və normativ sənədlərdə nəzərdə tutulur.

Qadın ayaqqabının biçimi, forması, konstruksiyası səmərəli olmaqla yanaşı, geyilən zaman narahatlıq törətməməli, insanı yormamalı lazımi rahatlığı təmin etməli, geyilən zaman əlverişli olmalı ayağı müxtəlif təsirlərdən ehtibarlı qorumaq, yüksək istismar tələblərinə cavab verməli, istismara yararlı, yəmirə yararlı normal xidmət müddətinə malik olmalıdır və buna qarşı qoyulan bütün standart tələblərinə cavab verməlidir.

Məlumdur ki, hər bir insan müəyyən çəkiyə malikdir və onlar fəaliyyəti, adi və intensiv hərəkəti zamanı ayaqlara müəyyən yük düşür və bu yük altında geyilən ayaqqabı müəyyən fiziki, mexaniki təsirlərə məruz qalır. Bu baxımdan bütün ayaqqabılar, o cümlədən qadın ayaqqabıları müəyyən fizioloji göstəricilərə malik olmalıdır. Bu göstəricilər müvafiq standart və normativ sənədlərdə fizioloji tələblər kimi verilir. Fizioloji tələblər ayaqqabının istismarı zamanı insanın normal təzyiqinə davam gətirmək məqsədi ilə ayaqqabılara qarşı qoyulan istismar tələbləridir. Ayaqqabı geyilən zaman müəyyən yük altında yaranmış təzyiqlə ayağın pəncə, yan və daban hissələri ayaqqabıya sıxılır ki, bu da hərəkət zamanı müəyyən narahatçılıqlar yarada bilər. Məhz buna görə də müvafiq standartlar və normativ sənədlər hazırlanarkən mütləq bu fizioloji normalar işlənməli və onlara əməl olunmalıdır.

Artıq elm sübut etmişdir ki, insan yalnız ağız və burunla nəfəs almaqla öz fizioloji fəaliyyətini təmin etmir. Buna görə də insanların geyimi, xüsusilə də alt geyimləri və ayaqqabıları onun normal fəaliyyətini təmin etmək və sağlam yaşaması üçün yüksək gigiyenik tələblərə cavab verməlidir. Gigiyenik tələblər dedikdə birinci növbədə, geyilmə zamanı ayaqqabı daxilində insan ayağının normal fəaliyyəti üçün

lazımi mikroiqlim mühitinin yaradılması başa düşülür. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, standart üzrə normal temperatur şəraitində ayağın üst səthində insanın fizioloji tələblərinə lazımi səviyyədə cavab verən temperatur 19 dərəcə selsidən 33 dərəcə selsiyə qədər olmalıdır.

İstismar zamanı istiliyin $+33^{\circ}\text{C}$ -dən artıq olması ayağın qızmasına, istiliyin $+18^{\circ}\text{C}$ -dən az olması isə ayağın soyumasına səbəb olur ki, bu da bir çox fəsadlara gətirib çıxarır, nəticədə ayaq ağrıları ilə bağlı bir çox xəstəliklər meydana çıxır. Buna görə də iqlim şəraitindən asılı olaraq ayaqqabılar elə seçilməlidir ki, istismar zamanı müəyyən edilmiş normadan artıq temperatur təsirlrinə məruz qalmasın. Bu da ayaqqabıların istisaxlama qabiliyyətini ön plana çıxarır. Ayaqqabıların istilik saxlaması onların gigiyenikliyi təmin edən ən yararlı xassələrdən biridir. Çünki istiliksaxlama xassəsi regional xüsusiyyətlər, iqlim şəraitindən asılı olaraq ayaqqabı istehsalı üçün düzgün material seçiminin aparılmasını tələb edir. Buna görə də ayaqqabıların istehsalı zamanı forma, konstruksiya, model, stil və nəhayət altlıq, üzlük və aralıq materiallar üçün material seçimi elə olmalıdır ki, bütün bunlar ayaqqabının istiliksaxlama xassəsinə onun gigiyenik göstəricilərinə mənfi təsir göstərməsin. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, ən yaxşı istiliksaxlama xassəsinə malik olan ayaqqabılar ən vacib gigiyenik göstəricilərə malik ayaqqabılardır.

Ayaqqabıların gigiyenik xassələrinə təsir edən əsas amillərdən biri də sulu, rütubətli, nəmli mühitdir. Məlumdur ki, insan bədəninin fizioloji xüsusiyyətlərindən biri də müxtəlif obyektiv və subyektiv təsirlərin nəticəsində onun bədənindən və eyni zamanda ayaqlarından fasiləsiz olaraq rütubət və tər ayrılır. Mütəxəssislər tərəfindən aparılan təhlillər nəticəsində məlum olmuşdur ki, normal iqlim şəraitində insanda tərifrazatı bir saat ərzində 0,5-1,5 mq. ola bilər. Mühitin istiliyi 30°C -dən yuxarı olduqda eyni zamanda insan daha aktiv fəaliyyətdə olduqda təvə rütubətin ayrılması 1 saat ərzində 6-8 mq. ola bilər. Məhz buna görə də ayaqqabıların istehsalı zamanı material seçimi elə olmalıdır ki, bu materiallar, həm üzlük, aralıq və həm də içlik materialları yüksək hiqroskopik xassələrə malik olsun. Eyni zamanda istismar zamanı ayaqdan ayrılan təvə rütubət ayaqqabı materialları tərəfindən adsorbsiya olunmalı və xarici mühitə verilməlidir. Məhz buna görə də yüksək gigiyenikliyin təmin edilməsi

məqsədi ilə ayaqqabı istehsalında istifadə edilən hər bir xammal və material standart tələblərinə uyğun olaraq yüksək hiqroskopikliyə, buxarkeçirməyə, rütubətkeçirmə kimi vacib xassələrə malik olmalıdır ki, yekunda istehsal olunan ayaqqabıların gigiyenik göstəriciləri yüksək olsun.

Qadın gön ayaqqabılarına verilən estetik tələblər. Estetik tələblər bütün mal qruplarında olduğu kimi qadın gön ayaqqabılarının keyfiyyətinin və istehlak xassələrinin qiymətləndirilməsi zamanı qarşıya qoyulan ən vacib istehlak tələblərindən biri olmaqla istehlakçıların bu qrup mallara olan tələbinin ödənilməsi üçün müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Çünki, qeyd etmək lazımdır ki, hələ çox qədim dövrlərdən ayaqqabı insanların geyim ansamblına daxil olan əsas elementlərdən biri olmuşdur. İnsanlar daimi öz aksisuarlarında daha gözəl, yaraşılıq, diqqəti cəlb edici, yüksək bədii-estetik tərtibatlı ayaqqabıların olmasına xüsusi fikir vermişlər. Qadın ayaqqabılarının keyfiyyətinə verilən estetik tələblər ayaqqabıların estetik xassələrini xarakterizə edən xassə göstəriciləri ilə, yəni onların rəngi, xarici tərtibatı, modeli, biçimi, konstruksiya elementlərinin seçimi, ayaqqabı hissələrinin forması, ölçüləri, fasonu və s. bu kimi göstəricilərlə qiymətləndirilir. Bütün bunlar ayaqqabılara olan istehlakçı tələbini estetik tələblər baxımından tam və dolğun ödənilməsinə xidmət edir.

Qadın ayaqqabılarına verilən texniki-iqtisadi tələblər. Texniki-iqtisadi tələblər həm istehlakçıların, həm də ayaqqabı sənayesi sahəsində çalışan insanların daim diqqət mərkəzində olan amillərdən biridir. Gön ayaqqabılarının keyfiyyətinə verilən texniki-iqtisadi tələblər ümumi tələblər içərisində xüsusi yer tutur və bu tələblər ayaqqabının keyfiyyətli tamlığını təmin edən bir sıra amillərin kompleksindən asılıdır. Bu amillərə aşağıdakı amilləri göstərmək olar:

- ayaqqabının istehsalı zamanı yüksək məhsuldarlıq təmin edilməli;
- ayaqqabı üçün seçilmiş konstruksiya sadə və əlverişli olmalıdır;
- kütləvi istehsal üçün nəzərdə tutulmuş model iqtisadi cəhətdən səmərəli olmalıdır;
- ayaqqabının hazırlanmasına az material sərf olunmalıdır;
- üzlük detallarının formaya salınması zamanı maksimal qənaət;

-unifikasiya dərəcəsi texniki-iqtisadi cəhətdən səmərəli olmalıdır.

Məişətimizdə geniş istehlak edilən gön ayaqqabılarının keyfiyyətinə qarşı qoyulan ümumi tələblərin təhlili göttərir ki,yuxarıda göstərilən ümumi tələblərlə yanaşı eyni zamanda onların məqsədli təyinatından asılı olaraq ayrı- ayrı qruplarında tiplərinə, geyilmə şəraitinə, habelə istehlakçıların cins-yaş xüsusiyyətlərinə görə müəyyın spesifik tələblər də nəzərə alınmalıdır.Spesifik tələblər qadın gön ayaqqabılarının məqsədli dar təyinatı nəzərə alınmaqla irəli sürülür.Məsələn, çıxış və gəzinti üçün olan qadın gön ayaqqabılarına yüksək estetik tələblər verildiyi halda, gündəlikgeyilən ayaqqabılar yüksək erqonomik tələblərə,davamlılıq,ehtibarlılıq göstəricilərinə cavab verməlidir.

Qadın gön ayaqqabılarının keyfiyyətinə verilən ümumi və spesifik tələblər təyinatından və spesifik xüsusiyyətlərindən asılı olaraq ayaqqabıların yararlılıq səviyyəsi müəyyən edilir ki,bu da ayaqqabıların istehlak xassələri vasitəsi ilə qiymətləndiri

Qadın gön ayaqqabılarının istehlak xassələri müxtəlif növlü ayaqqabıların istismarı və saxlanması nəticəsində meydana çıxan xarakterik əlamətlərdən ibarətdir. Digər mal qruplarında olduğu kimi ayaqqabı mallarının da istehlak xassələri ayaqqabıların istismarı zamanı müxtəlif təsirlərə məruz qaldıqlarından çoxcəhətli və geniş olması ilə fərqlənir.Məhz buna görə də ayaqqabıların ümumi prinsipləri əhatə edən istehlak xassələrinin sistemli təsnifatı yoxdur.Buna baxmayaraq biz dissertasiya işində qadın gön ayaqqabılarının istehlak xassələrinin ümumi prinsiplər əsasında verməyə çalışmışıq.Burada ayaqqabıların istehlak xassələrinin təsnifatı zamanı əsas göstəricilər kimi erqonomik göstəricilər, antropometrik göstəricilər, fizioloji göstəricilər və estetik göstəricilər əsas götürülmüşdür. Qadın gön ayaqqabılarının istehlak xassələrinin təsnifatı aşağıdakı sxemdə verilmişdir.

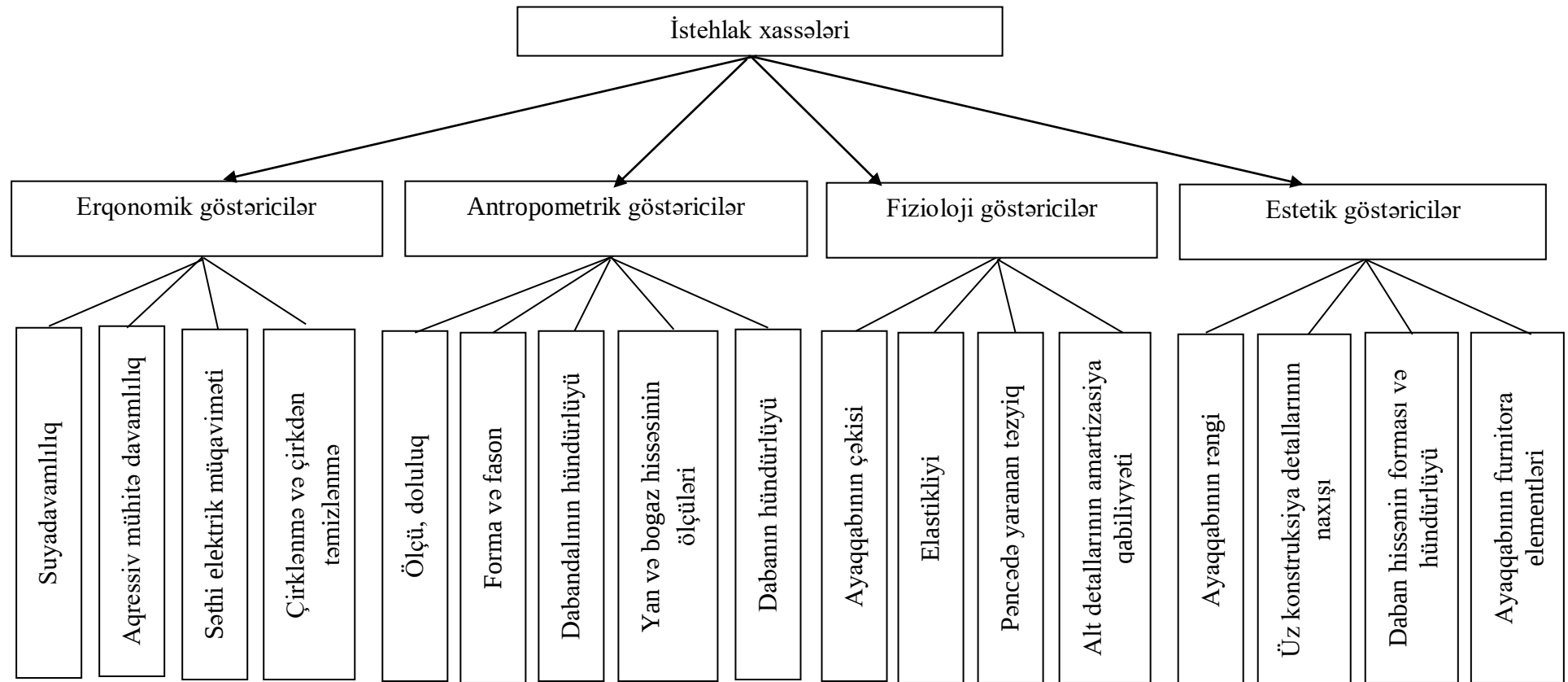
Qadın gön ayaqqabılarının istehlak xassələrinin ümumi təsnifatı sxemindən görüldüyü kimi gön ayaqqabılarının xassələrinin dəqiq təsnifatı ayrı-ayrılıqda hər bir mal qrupu üçün müəyyən edilmiş müvafiq standartlarda göstərilən əsas prinsipləri əhatə edən qruplaşdırma kimi verə bilmirik və bunun əsaslı şəkildə təkmirləşdirilməsinə ehtiyac var. Bu onunla izah olunur ki,məqsədli dar təyinatından asılı

olaraq istehlak zamanı ayaqqabılar bir çox sıx əlaqədə olan xassələrlə xarakterizə olunurlar ki, bu xassələri biri birindən təcrid olunmuş şəkildə təsəvvür etmək mümkün olmadığından bu təsnifat müəyyən mənada şərti xarakter daşıyır. Bu və ya digər növ ayaqqabıların xassələri istehlak zamanı meydana çıxdığından xassələr bir – biri ilə o qədər qarşılıqlı əlaqədədir ki, onların təsnifatı da yalnız şərti xarakter daşıyır. Gön ayaqqabıların xassələrinə – ergonomik, gigiyenik, uzunömürlülük, təmirə yararlılıq, estetik, texniki-iqtisadi xassələr aiddir.

Təsnifləşmədə əsas yerlərdən birini tutan ergonomik xassələr insan məlumat – mühit sisteminin qarşılıqlı təsirini xarakterizə etdiyindən bu xassələr geyilmə zamanı insanın rahat hırkıtı üçün heç bir narahatçılıq törətməməsi, müxtəlif xarici təsirlərdən ayağı mühafizə etməli, ayaqqabının çirklənməsi və çirkdən asanlıqla təmizlənməsi ilə bağlı xassə göstəricilərini özündə birləşdirməlidir.. Burada insan istehlakçı rolunda çıxış edir. Ergonomik xassələr işləyən, yaxud istirahət edən adama və istehlak edilən məmulata təsir edən bütün amilləri özündə cəmləşdirir.

1.1.saylı təsnifat sxemindən göründüyü kimi, qadın gön ayaqqabılarının antropometrik xassə göstəricilərinə ayaqqabının ölçüsü, doluluğu, forması və fasonu, dabanının hündürlüyü, ayaqqabının eni, dabanının hündürlüyü və ümumiyyətlə ayağının bütün antropometrik ölçülərini xarakterizə edən xassə göstəriciləri daxildir. Ayaq pəncəsinin və ayaqqabı qəlibinin antropometrik ölçü nişanələri müəyyən edilən zaman pəncənin uzunluğu, içliyin eni, pəncə çevrəsinin ölçüsü və s. ölçülərlə bağlı bu kimi göstəricilər bir qayda olaraq qüvvədə olan Dövlət standartları və normative texniki sənədlərdə verilmiş normalarla tənzimlənir və bunlar ayaqqabı istehsalı zamanı mütləq şəkildə nəzərə alınmalıdır.

Bütün geyimlərdə olfugundan fərqli olaraq ayaqqabılar istismar dövründə ölçüsü və forması saxlanma xüsusiyyətlərinə görə daha çox ölçü və forma dəyişikliklərinə məruz qaldıqlarından bu amillər ayaqqabıların istehsalı üçün olan standartlarda daha ciddi şəkildə nəzərə alınmalıdır.

Şəkil 1.1. Qadın gön ayaqqabılarının istehlak xassələrinin təsnifatı

Qadın gön ayaqqabılarının istehlak xassələrinin təsnifləşdirilməsi zamanı fizioloji xassələr də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, bu xassələr əsasən istehlakçıların fizioloji imkanları nəzərə alınmaqla müəyyən edilir burada ayaqqabı geyilən zaman insan üçün tam rahatlığın təmin olunması çox vacib hesab edilir.

Qadın ayaqqabılarının xassələrinin təhlili zamanı aparılan araşdırmalar göstərir ki, ayaqqabının çəkisi, elastikliyi, pəncə əzələlərində yaranan təzyiq, alt detalının amortizasiya qabiliyyəti və s. bu kimi xassələr fizialoj xassələr hesab edilir.

Qadın gön ayaqqabılarının fizioloji xüsusiyyətlərini xarakterizə edən əsas xassələrdən biri ayaqqabının çəkisidir. Ayaqqabının çəkisi istismar zamanı istehlakçının maksimal dərəcədə ayaqqabıdan rahat, səmərəli, heç bir çətinlik törətmədən, insanın hərəkətinə heç bir maneçilik törətmədən, onu yormadan istifadə etməsinə təsir edən əsas göstəricidir. Məhs buna görə də ayaqqabı o vaxt keyfiyyətli hesab edilir ki, o, minimal çəki ilə maksimal dərəcədə kompleks yararlı xassə göstəricilərinə malik olsun. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bəzi müstəsna hallarda istismar şəraitinin spesifik xüsusiyyətlərindən asılı olaraq ayaqqabılar ağır çəkili istehsal olunur. Belə ayaqqabılar xüsusi təyinatlı olmaqla bəzi idman növləri ilə məşğul olan idmançılar üçün istehsal olunan ayaqqabılar üçün xarakterikdir. Belə idman növlərinə xizək sürmə, trampindən tullanma kimi idman növləri ilə məşğul olan idmançılar üçünlük ayaqqabılar aid edilir. Ayaqqabının çəkisi bir çox amillərdən asılıdır. Burada ayaqqabıların istehsalı üçün işlədilən materiallar, xüsusi ilə də ayaqqabının altlığı üçün seçilmiş materialın növü, ayaqqabının altının üzünə bərkidilməsi üsulları, dəbəbə və ayaqqabının burun hissəsi üçün seçilən materialın növü və qalınlığı, istehsal zamanı metal bərkidicilərdən istifadə səviyyəsi, metaldan olan furniture elementlərindən istifadə dərəcəsi və s. amillər əsas rol oynayır. Bütün bu amillərin seçimi müvafiq standartlar və normative texniki sənədlər vasitəsi ilə həyata keçirilir və normalaşdırılır.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, istehsal üsulundan, istehsal zamanı işlədilən materialın növündən, məqsədli də təyinatından, çeşid və çeşid müxtəlifliyindən və s. digər amillərdən asılı olaraq ən çox və tez-tez dəyişən çəki göstəricilərinə malik geyim təyinatlı mallar içərisində ayaqqabı malları xüsusi yer tutur. Bir qayda olaraq

ayaqqabının çəkisi laboratoriyada hər bir tay ayaqqabının dəqiq olaraq tərəzidə çəkməklə təyin edirlər və bu göstərici müvafiq standart və normative texniki sənədlərlə tənzimlənir. Məsələn: standart üzrə kiçik ölçülü, yüngül ayaqqabılar üçün bu göstərici 0,05-dən 0,2 kq-a yuftadan olan çəkilər üçün isə 1,0 – 1,2 kq olması müəyyən edilmişdir.

Ayaqqabıların çəkisi onun konstruksiya xüsusiyyətlərindən, altlıq və üz materiallarının seçimindən, aralıq və içlik materiallarından, ayaqqabının formasından, fasonundan, növündən, bəzək və furnitura elementlərindən asılıdır. Standart üzrə qəbul edilmiş normalara müvafiq olaraq ayaqqabıların növündən, təyinatından, spesifik xüsusiyyətlərindən asılı olaraq onların altlığı ümumi çəkisinin 15-40%-ə qədərini, dabanı 8- 30%-ni iç detalları isə 12-20%-ni təşkil edir. Aydın ki, vint mıx üsulu ilə istehsal olunan ayaqqabının çəkisi tikiş və yaxud yapışdırma üsulu ilə istehsal olunan ayaqqabının çəkisindən əhəmiyyətli dərəcədə artıqdır. Eyni zamanda altı qalın tanget ayaqqabıların adi yay tuflilərinin, makasinlərin çəkisi fərqlidir. Məhs buna görə də ayaqqabıların çəkisini xarakterizə edən və formalaşdıran amillər müxtəlifdir.

Qadın gön ayaqqabılarının fizioloji xüsusiyyətlərini və eyni zamanda ergonomikliyi, yəni istifadə zamanı rahat, təhlükəsiz və səmərəli olmasını xarakterizə edən əsas göstəricilərdən biri də ayaqqabıların elastiklik göstəricisi dir. Elastiklik xassəsi gön ayaqqabılarının ümumilikdə keyfiyyətini formalaşdırır, onlara yararlı xassələr verən bir çox materiallar üçün xarakterikdir.

Belə ki, elastiklik göstəricisi alt materialının növündən və xassələrindən, içlik, altlıq və digər detallardan, altının üzünə bərkidilməsi üsulundan, ayaqqabının altlığı üçün işlədilən materialın növündən və xassələrindən bilavasitə asılıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, ümumilikdə götürüldükdə ən yüksək elastiklik göstəricilərinə malik ayaqqabılar içliyi olmayan astarsız ayaqqabılardır. Eyni zamanda ayaqqabıların elastikliyi onların istehsalı zamanı işlədilən altlıq materialının növündən, qalınlığından onun fiziki mexaniki xassələrindən bilavasitə asılıdır.

Ayaqqabı istehsalında altlıq material kimi məsaməli rezindən istifadə edilərsə belə ayaqqabılarda qabalıq xassəsi azalır, lakin elastiklik göstəricisi yüksəlir.

Qadın gön ayaqqabıları üçün elastiklik göstəriciləri qüvvədə olan müvafiq standart və normative texniki sənədlər üzrə normalaşdırılaraq öz əksini tapır. Standart üzrə müəyyən edilmiş bu normalar ayaqqabıların məqsədli təyinatından, istehlakçıların yaş-cins xüsusiyyətlərindən, növündən, ayaqqabı altlığının üzünə bərkidilməsi üsulundan, ayaqqabı altlığı üçün olan materialın fiziki, mexaniki xassələrindən asılıdır.

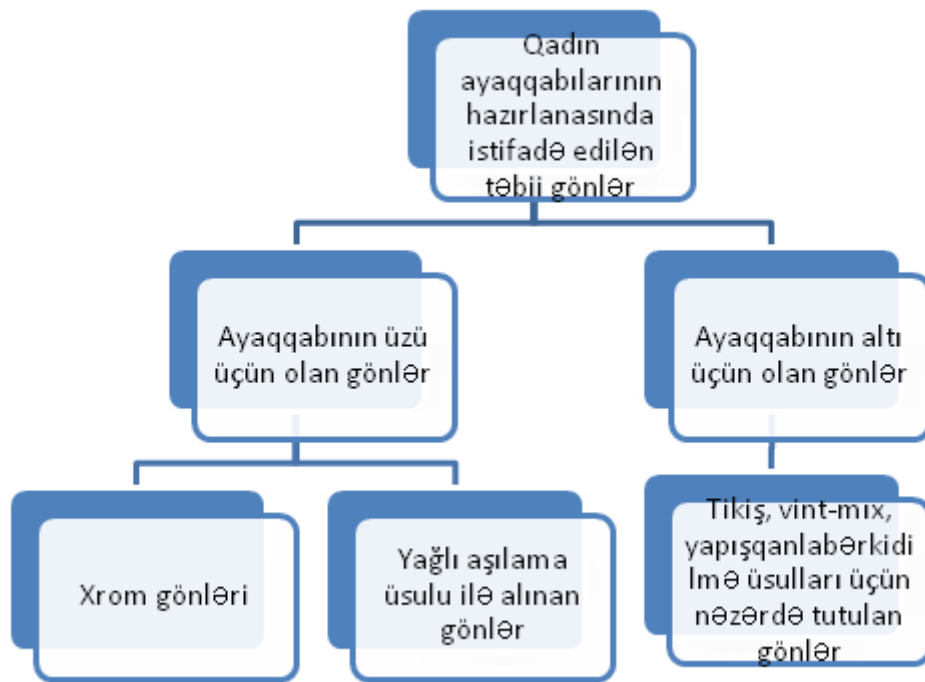
Qadın gön ayaqqabıları üçün xarakterik xüsusiyyətlərindən biri də onların istismar zamanı məruz qaldığı amortizasiya xassəsidir.

Amortizasiya xassəsi istismar zamanı ayaqqabının altlığı üçün işlədilən material tərəfindən insanın ağırlığı nəticəsində yaranan təzyiqin zəyifləyərək azalmasıdır. Amortizasiya xassəsi əsasən ayaqqabı altlığının növündən asılı olduğu üçün ayaqqabıların təyinat üzrə seçimi zamanı mütləq nəzərə alınmalıdır.

1.3. Qadın üçün olan məişət ayaqqabılarının keyfiyyətini formalaşdıran amillərin xarakteristikası

Məlum olduğu kimi, ayaqqabılar insanın ayağını, topuğunu, o cümlədən qıç hissəni xarici təsirlərdən qorumaq üçün təyinatlandırılan məmulatlardır. Odur ki, bu məmulatların keyfiyyətinə bir sıra tələblər qoyulur. Qadın ayaqqabılarının keyfiyyətinin formalaşmasına bir sıra amillər təsir edir: ilkin xammalın növü, detalların emal səviyyəsi, zaqatovkanın yığılması, ayaqqabının altının üzünə bərkidilməsi və yekun bəzək əməliyyatları. İlkin materialın növündən asılı olaraq ayaqqabılar göndən, rezindən, polimerdən və keçədən olan ayaqqabılara bölünürlər. Qadınlar üçün olan gön ayaqqabıların hazırlanmasında təbii, süni və sintetik gönlərdən, parçadan və keçədən istifadə oluna bilər. Qadın gön ayaqqabılarının keyfiyyətini formalaşdıran amillərə ilkin xammal, ayaqqabının hazırlanması, o cümlədən altının üzünə bərkidilməsi üsulu və bəzəndirmə prosesi aid edilir.

Qadın ayaqqabılarının istehsalında istifadə edilən təbii gönlər. Bu məqsədlə istifadə edilən təbii gönlər təyinatına görə aşağıdakı kimi təsnifatlaşdırılır:

Şəkil11.2. Qadın ayaqqabılarının istehsalında istifadə edilən təbii gönlərin təsnifatı

Gön xammalının tərkibi, quruluşu, xassələri. Min illər əvvəl insanlar heyvanların dərisini ayaqlarına sararaq ilk ayaqqabıları hazırlamışlar. Dəri, ayaqqabı istehsalında istifadə olunan əsas material olmuşdur. Sintetik materialların sürətlə inkişaf etdiyi bu gün də təbii dərilər ayaqqabı istehsalı üçün əvəzedilməz olaraq qalmaqdadır. Dərinin əsası olan xam dərini araşdıraq.

Gön istehsalında əsas xammal kimi müxtəlif heyvanların, o cümlədən at, keçi, qoyun, donuz, dəvə, maral, bəzi dəniz heyvanlarının dərilərindən əldə edilən xam dərilərdir. Xam dərilərin xassələri soyulmuş heyvanların növünə görə dəyişsə də, əsas kimyəvi quruluşu eynidir.

Xam dərinin kimyəvi quruluşu araşdırıldıqda, onun böyük bir hissəsinin su və zülallardan ibarət olduğu görülür. Xam dərinin quruluşunu və quruluşdakı faiz nisbətini təşkil edən maddələr aşağıdakılardır:

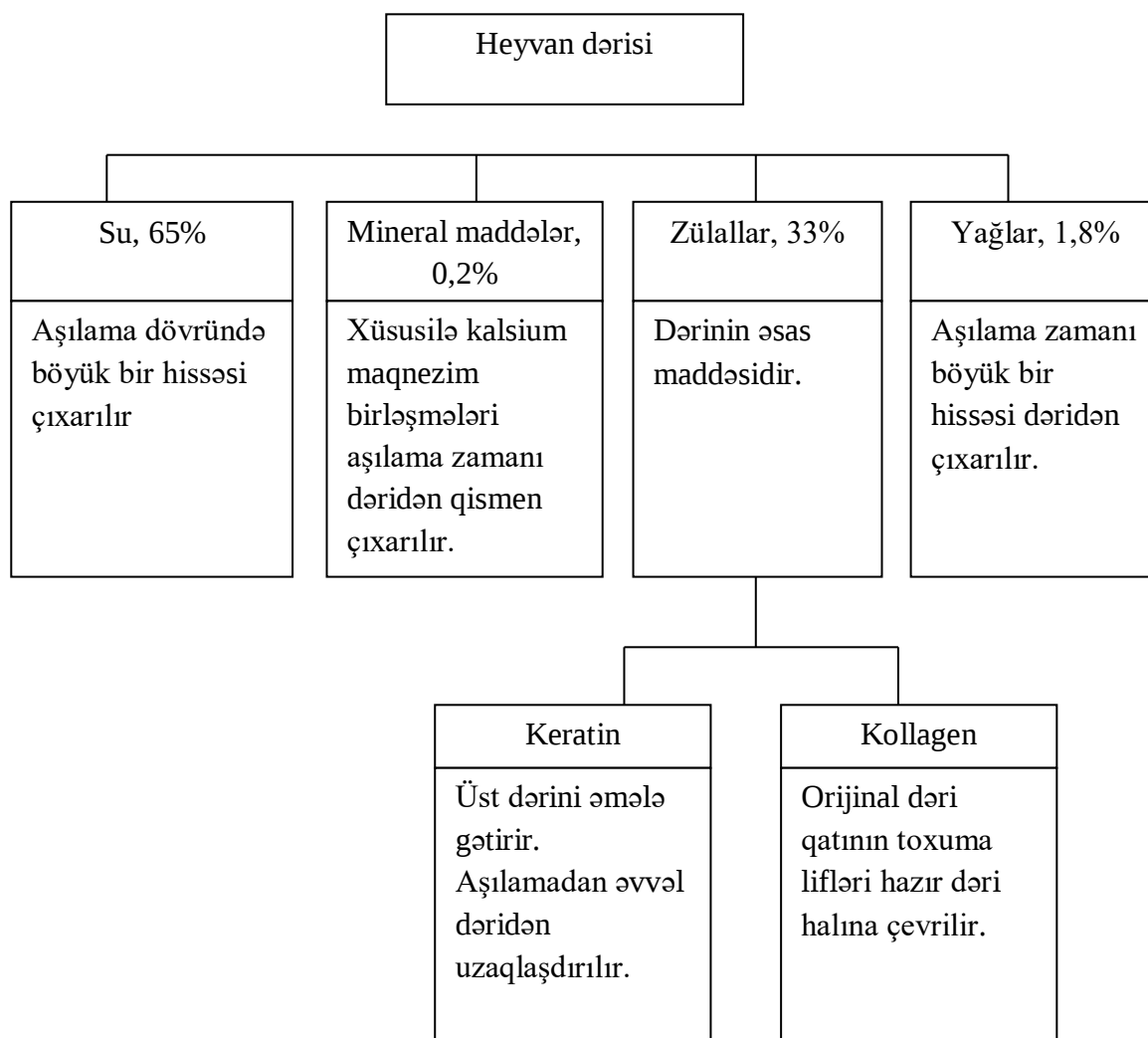
Su – 64%;

Zülal – 33%;

Yağ – 2%;

Mineral, duz – 0,5%;

Digər maddələr – 0,5%.

Şəkil 1.3. Dərinin kimyəvi quruluşu

Xam dərilərin ən kəsikləri araşdırıldığı zaman fizioloji vəzifə və kimyəvi quruluş kimi müxtəlif quruluşlarda üç təbəqəsi görülməkdir: üst dəri və ya xarici nazik qat (epidermis), gönün özü və ya derma (corium) və alt dəri və ya dərialtı yağ qatı (subcutis).

Üst dəri təbəqəsi canlı heyvanın dərisini qoruyan ən vacib həyati funksiyaları yerinə yetirən təbəqədir. Bütün bədəni xarici təsir və zərbələrdən qoruyur. O cümlədən heyvan orqanizminin temperaturu və rütubətini tənzimləyir və bədəni bakteriyaların təsirindən qoruyur. Üst dəri hüceyrələrdən ibarət bir toxumadır və bir

çox təbəqədən ibarətdir. Bu mərtəbələr: əsas qat, torabənzər – orta təbəqə, üsr dərinin xarici buynuzvari qatı.

Derma üst dərinin altında yerləşir. Dərinin qoruyucu təbəqəsi olaraq, bədəni mexaniki təsirlərdən qoruyur. Dərinin ən qalın təbəqəsidir və ümumi qalınlığının 80%-dən çoxunu təşkil edir. Quruluşu üst dəridən (epidermis) fərqlidir. Üst dəridə epitel toxuma hüceyrələri dermadakı birləşdirici toxuma hüceyrələri ilə əvəz olunur. Birləşdirici toxuma hüceyrələri bir-biri ilə əlaqəli və nazik bağlarla bağlanmış zülal liflərindən ibarətdir.

Dəri istehsalında ən vacib - təbəqədir.

Kollagen heyvan dərisinin əsas qatında olan zülal növüdür. Dermadakı bütün lif və fibrillər kollagen adlanan bu zülal vasitəsilə meydana gəlmişdir. Kollagen lifləri dartılmaya davamlıdır.

Alt dərinin birləşdirici toxuması dərinin əzələ toxuması ilə dərinə ətraf birləşdirən hissəsini meydana gətirir. Dərinin zəif toxuması heyvan orqanizmində sürüşmə və qatlanma xassələrini yaradır.

Heyvan dərisi zülallardan, az miqdarda yağ və minerallardan və çox miqdarda sudan ibarətdir. Bu maddələrin hər birinin payı dərinin növünə, irqə, yaşa, cinsə və yaşayış şəraitinə görə dəyişir.

Onu da qeyd etməliyik ki, xam dərilər birbaşa istifadə edilə bilməz. Bir sıra proseslərdən keçirilib, hazır dəriyə çevrilməlidir. Öz keyfiyyətini itirməməsi üçün istehsalat getməmişdən öncə müvafiq qaydalara əsasən konservləşdirilir. Gön istehsalında əsas əməliyyatlardan biri hazırlıq əməliyyatıdır, ikinci aşılama, sonuncu əməliyyat bəzəndirmə əməliyyatıdır. Hazırlıq əməliyyatı zamanı ıslatma, külləmə, tüklərin təmizlənməsi, yumşaltma və yağsızlaşdırma prosesləri aparılır. Aşılama zamanı xüsusi tərkibli aşılama maddələrindən istifadə edilməklə dərilərdə özünə məxsus olan xassələr dəyişdirilərək, istehlakçı üçün vacib olan yeni gön xassələri yaranır və yeni xammal gön halına düşür.

Bəzəndirmə əməliyyatı gön istehsalında sonuncu əməliyyat olaraq, aşılama zamanı göndə yaranan qüsurları aradan qaldırılır və ayaqqabı istehsalı üçün tam hazır vəziyyətə gətirilir.

Dərinin keyfiyyətinə təsir edən amillər. Heyvan dərisinin keyfiyyəti mənşəyi, yaşayış şəraiti, qidalanma, cinsi, növü və yaşına görə qiymətləndirilir. Bunlardan başqa digər səbəblərə görə də xəta və qüsurlar baş verə bilər.

Mənşəyi: Avropada yetişən heyvan dəriləri ümumiyyətlə ev heyvanlarının dəriləri kimi xarakterizə edilir. Dəri toxumaları çox yaxşı quruluşdadır və yumşaqdır.

Avropadan kənarda böyüyən bəzi heyvanlardan əldə edilən dəriləri vəhşi heyvan dəriləri adlandırırıq. Bu heyvanlar sürü halında açıq havada yaşayırlar. Sürüyə aid olduqlarını bildirmək üçün vurulan möhürlər (damğalar) dəri səthindəki qüsurlar sayılır.

Adətən ev heyvanlarının dəriləri vəhşi heyvanların dərilərindən daha qiymətliyədir. Çünki Avropada yetişdirilən heyvanların dəri əmələ gəlməsi həyat şəraitinə görə istifadə üçün daha əlverişlidir.

Heyvanın yaşı: heyvan nə qədər yaşlı olarsa, dərinin keyfiyyəti bir o qədər pis olar, zəif bir dəri toxumasına malik olar.

Heyvanın cinsi: Dişi heyvanlardan əldə edilən dərilər, erkək heyvan dərilərinə nisbətən daha möhkəm bir dəri quruluşuna malikdir.

Heyvanların yaşadığı iqlim şəraiti: Sərt və soyuq iqlim şəraitində yaşayan heyvanların dəriləri mülayim iqlimdə yaşayan heyvanlara nisbətən daha yaxşı bir dəri toxumasına və səthə və daha az sərtliyə malikdir.

Qidalanma: Heyvan nə qədər yaşıl otlarla qidalanarsa, o qədər də inkişaf edər və dərinin keyfiyyəti daha yaxşı olar.

Dərinin xassələri aşağıdakı kimidir:

Sıxlığı: Dərinin sıxlığı lif quruluşundan və kimyəvi tərkibdən asılıdır. Dərinin krupon (**croupon**) hissəsi boyun və yan hissədən daha sıxdır.

Cırılmaya qarşı davamlılıq. İstehsal zamanı nöqsanların yaranmasına və ayaqqabıların sürtünməyə qarşı davamlılığının azalmasına səbəb olan faktorlardan biri də gönlərin cırılmaya qarşı davamsız olmasıdır. Dərinin cırılmaya qarşı davamlılığı yağ nisbətinə görə artır (maksimum 14%). Bu müqavimət aşılıbmış dərilərdə 200-600 kq/sm²-dir.

Uzanma gönlərin istehlak xassələrindən biri olub, ayaqqabılarda istismar xarakteri daşıyır və ayaqqabı üzünün formaya salınmasında böyük əhəmiyyətə malikdir.

Gönün növü, istismar şəraiti, emalı və aşılama üsulları uzanma xassəsinə təsir göstərir. uzanma əsasən xromlu dərilərdə daha çoxdur. Yağ miqdarı artdıqca, uzanma xassəsi də bir o qədər artır.

Sukeçiriciliyi: Hər bir dəri lif quruluşundan asılı olaraq müəyyən bir sukeçiricilik qabiliyyətinə malikdir. Lakin ayaqqabı üzlük dərilərində suvadavamlı bir materialdan istifadə etmək qaçılmazdır. Bu da doldurucuların, örtüklərin boyanması, yağlanma kimi vasitələrlə yarana bilər.

Havakeçirmə: Dərinin nəfəs alması, xüsuslə ayaqqabı üzlük dərilərində böyük əhəmiyyətə malikdir. Havakeçirmə, ilk növbədə dərinin lif quruluşundan asılıdır. Həddindən artıq cilalama, rəngləmə və örtücü finisaj (yəni, son olaraq gözdən keçirmə) əməliyyatları dərinin havakeçirmə qabiliyyətini azaldır.

İşığahəssaslıq: Dərinin işıqahəssaslığı aşılama növünə, istifadə olunan boyaq maddələrinə və bitki mənşəli aşıllanmış dərilərdə turşuluq dərəcəsinə görə dəyişir.

Ayaqqabıların xidmət müddətinə təsir göstərən, eləcə də ayaqqabıların altlıq gönləri üçün vacib hesab edilən amillərdə biri də sürtünməyə qarşı müqavimətdir.

Büzülmə: Xrom dəriləri qaynama xassəsinə malikdir. 100°C qaynayan suda formasını dəyişmirlər. Bitki mənşəli aşıllanmış dərilər, əksinə, yalnız 70 dərəcəyə qədər qaynar suya davamlıdır. Aşılamanın təsiri nə qədər pis olarsa, büzüşmə daha çox olacaqdır.

Xam gönün qüsurları və xətaləri. Bir çox dəri qüsuru və səhvləri dərinin keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir. Keyfiyyətli bir dəri üçün ilk şərt hamar, yəni qüsursuz dəri olmasıdır. Buna görə də dərinin aşılamanı aşılamanın çatışmazlıqları bilməli və nəzərə alınmalıdır. Xam gönlərdə bir çox fərqli səbəblərdən müxtəlif səhvlər yaranır. Xam gönlərdəki nöqsanlar heyvanın yaşadığı mühit, dərinin soyulması və konservasiya prosesi zamanı, kimyəvi maddələr nəticəsində baş verir.

Konservasiya prosesi zamanı konservasiya duzunun tərkibindəki kimyəvi maddələr, konservasiya duzunun çirklənməsi və ya əlavə edilən maddələr də göndə ləkənin əmələ gəlməsinə səbəb olur.

Duz ləkələri: Bunlar duzla konservasiyası tətbiq edilmiş dərilərin ət üzündə sarı rəngdən açıq qəhvəyi rəngə qədər müxtəlif ölçülü ləkələrdir. Duz ləkələri ağ kalsium

fosfat duzunun kristallaşması nəticəsində baş verir. Sarı və qəhvəyi rəngi olan ləkələrin yaranma səbəbi isə duza duza dəmir birləşmələrinin qarışmasıdır. Duz izləri isə açıq-yaşıldan açıq-mavi rəngə qədər kiçik qabarıq görünüşlü ləkələrdir. Dəmir ləkələr gönünün ət üzündə kiçik və ya böyük formaya malik pas rəngli ləkələr şəklindədir.

Ayaqqabının üzü üçün olan gönlər. Xrom gönləri qadın ayaqqabılarının istehsalında daha geniş istifadə edilməklə rəngarəng çeşidə malikdir. Bu gönlər yüksək gigiyenik xassələrə, gözəl xarici görünüşə, formasaxlamaya, yumşaqlığa atmosfer təsirlərinə və istismar davamlılığına malikdirlər. Buraya aşağıdakı xrom gönləri aid edilir:

- ❖ Südəmər buzov gönləri – yaşı 6 aya qədər olan buzov dərilərindən hazırlanan;

- ❖ Dana gönləri – 1 yaşa qədər olan dana dərilərindən hazırlanan;

- ❖ Yarımgönlər – 1,5 yaşa qədər olan dana dərilərindən hazırlanan

Südəmər buzov gönləri ən zərif, yumşaq və elastik gönlərdir. Digər iki gön isə bu göndən qalınlığının və ölçüsünün yüksək olması ilə, həmçinin, qabalığı, istismaradanvamlılığı və nöqsanlarının nisbətən çox olması, mereyasının nisbətən kobud olması ilə fərqlənirlər.

- ❖ İnek, öküz və buğa dərilərindən hazırlanan gönlər - ən qalın və iriqaramal gönlərinə aid edilirlər. Yaşın artması ilə əlaqədar nöqsanların çox olması səbəbindən bu gönlərin üz qatında meraya kəsilərək süni görünüş yaradılır və ya üz hissə tiftikləndirilərək xovlu gönlər əldə edilir. Belə gönlər astarsız qadın ayaqqabılarının hazırlanmasında istifadə edilir.

- ❖ Donuz dərisindən hazırlanan gönlər – açıq məsamələrə malik olur ki, bu da gönün suyadavamlılığını azaldır. Bu gönlər qabalığı və gözəl olamayan xarici görünüşü ilə fərqlənir. Belə gönlərin arayışlandırılması nazik üz qatının mişarlanması və ya cilalanması, daha sonra örtük təbəqəsi çəkilməklə naxışlanması yolu ilə aparılır. Belə gönlər məişət və idman ayaqqabılarının hazırlanmasında istifadə olunur.

❖ Şevro – keçi dərisindən hazırlanan gönlərdir. Gözəl xarici görünüşə, az qalınlığa malik olmasına görə, yumşaqlığına və kifayət qədər möhkəmliyinə görə model ayaqqabıların hazırlanmasında istifadə olunur.

❖ Şevret – qoyun dərisindən hazırlanan gönlərdir. Əsas fərqləndirici xarakteristikaları sürüşkənlik, üz qatının möhkəmliyinin az olması, istismara-davamlılığının və formasaxlamasının aşağı olmasıdır.

❖ Nubuk – üz hissəsi yüngül cilalanmış gönlərdir, onların alınması üçün südəmə buzov, dana gönlərindən və yarımgönlərdən istifadə olunur. Yay fəsli üçün qadın ayaqqabılarının hazırlanmasında daha geniş istifadə edilir.

❖ Velyur gönləri –xovlu səthə malik olan gönlərdir, hansı ki, bunlar da gönün üz və ya astar qatının tiftikləndirilməsi yolu ilə əldə edilir. Velyur gönlərinin hazırlanması üçün həmçinin iki hissəyə ayrılmış qalın gönlərdən də istifadə oluna bilər. Bu gönlər xarici görünüşünə görə zamşa gönlərinə bənzir. Lakin geyilmə prosesində xovlar islanı və ya çirklənə bilər, elə bu səbəbdən də belə gönlərdən hazırlanan qadın ayaqqabıları formasını və xarici görünüşünü tez itirir.

❖ Lak gönləri – südəmə buzov, şevro və vəhşi dağ keçisinin dərilərinin üz qatına lak örtüyünün çəkilməsi ilə güzgü parlaqlığına malik olan gönlərdir. Gözəl xarici görünüş, rütubətə, mexaniki zədələnmələrə və təkrar qatlanmalara qarşı davamlılıqlıq gönlərinin üstün cəhətləridir. Lakin bu gönlərin gigiyenik xassə göstəriciləri nisbətən aşağıdır.

❖ Yağlı aşılama üsulu ilə alınan gönlər – zamşa ən bahalı gön olmaqla maral, südəmə buzov və keçi dərilərindən hazırlanır. Gözəl məxməri səth, sıx, qısa, bərabər, parlaq xov, elastiklik, havakeçirmə, yüksək suya davamlılıq və öz xarici görünüşünü qoruyub saxlamaq qabiliyyəti, isti və ya soyuq su ilə yuyulmadan sonra yumşaq zamşanı ayaqqabının üzü üçün olan digər gönlərdən fərqləndirir. Model ayaqqabıların hazırlanmasında istifadə olunur.

Ayaqqabının altı üçün olan gönlər yüksək qalınlığa (2,5-7mm), sıxlığa, bərkliyə, yaxşı gigiyenik xassələrə malik olması ilə fərqlənir. Lakin, bu gönlər tez islanır, quruduqdan sonra deformasiyaya uğrayır və istismara davamlılığı aşağıdır. Ayaqqabıların altı üçün olan gönlər aşağıdakı kimi təsnifatlaşdırılır:

❖ təyinatına görə - sapla, vint-mix üsulu ilə, yapışqan üsulu ilə bərkidilmək üçün;

❖ ilkin xammalın növünə görə - iribuynuzlu heyvan dərilərindən, donuz dərisindən, dəvə və at dərisindən, dana dərisindən, vəs. hazırlanan gönlər;

❖ konustruksiyasına görə - bütöv gön, yarımğön, çeprak, at xazından vəs. hazırlanan;

Bu gönlər ayaqqabı altlıqlarının, rant hissəsinin, içliklərin, dabandalı, burunaltı, pəncəaltı hissələrinin hazırlanmasında tətbiq edilir. Bu məqsədlə süni gönlərin daha geniş şəkildə tətbiq olunması təbii gönlərin məhdud istifadə olunmasına gətirib çıxarmışdır.

Süni və sintetik ayaqqabı materialları. Hazırda ayaqqabı istehsalında yüksək istehlak xassəsinə malik, həm çeşidi və həm də bəzi istismar xassələrini istənilən istiqamətdə dəyişmək və yeniləşdirmək kimi üstünlüyə malik süni və sintetik gön materiallarından qadın ayaqqabılarının nəinki üzlük və alt materialları üçün, həmçinin ayaqqabının aralıq və daxili detalları üçün də istifadə edilir.

Süni və sintetik ayaqqabı materiallarının hazırlanması üçün əsas xammal təbii və sintetik kauçuklar, sintetik qətranlar, təbii və kimyəvi liflər, parçalar, trikotaj və toxunmamış materiallar, müxtəlif tərkib komponentləri (yumşaldıcılar, doldurucular, boyaqlar və s.), gön tullantıları hesab olunur. Süni və sintetik ayaqqabı materiallarının çeşidinə daxildir: süni və sintetik gönlər, rezinlər və plastik kütlələr, kartonlar.

Ba materialların üstünlüyü aşağıdakılardır: bütün sahəsi boyunca xassələrin eyni olması, istehsal prosesində vacib olan xassəni formalaşdırmaq imkanı, avadanlıqların yüksək məhsuldarlığı, ayaqqabı üçün hazır detal və hissələrin hazırlanmasına az əmək sərf olunması.

Bu materialların çatışmayan cəhətləri, təbii gönlərlə müqayisədə daha aşağı istismar davamlılığına və gigiyenik xassələrə malik olmasıdır. Süni və sintetik ayaqqabı materialları təyinatına görə ayaqqabının üzü və altı üçün olan gönlərə bölünürlər.

Ayaqqabıların altı üçün olan materiallara rezinlər, kartonlar və plastik kütlələr aid edilir.

Rezinlər tərkibinə 20-yə yaxın komponent daxil olmaqla mürəkkəb qarışıqdan hazırlanır: kauçuk, vulkanlaşdırıcı maddə, doldurucular, yumşaldıcılar, qocalmaya qarşı olan maddələr, məsaməyaradıcılar, pigmentlər, boyaqlar vəs.

Ayaqqabı istehsalında rezinlər plastinlər, həmçinin, ştamplanmış və formaya salınmış detallar şəklində istifadə olunurlar. xammal qarışıqından rezinin alınması prosesinin yekun mərhələsi vulkanlaşdırma adlanır, hansı ki, bu zaman kauçukun makromolekulları arasında eninə əlaqə (körpü) yaranır və bu da hazır rezinin dartılmada möhkəmliyini və upruqluğunu artırır. Rezin plastinlər (təbəqələr) və detallar aşağıdakı kimi təsnifatlaşdırılır:

- təyinatına görə - altlıq, daban, daban altlığı üçün və s.;
- ayaqqabı üzünün altlıqla birləşdirilməsində istifadə edilən metoda görə - kimyəvi birləşdirmə, sap üsulu ilə birləşdirmə, mıx üsulu ilə birləşdirmə üçün tətbiq olunan rezinlər;

- strukturuna görə - məsaməli və məsaməsiz rezinlər;
- rənginə görə - qara və rəngli;
- qalınlığına görə - 1,7-dən 27 mm-ə qədər;
- növünə görə - adi, gönəbənzər, transparent rezinlər.

Adi rezinlər məsaməli və məsaməsiz olmaqla emal edilir. Məsaməsiz rezinlər təbii gönlərdən fərqli olaraq, sürtünməyə və təkrar qatlanmalara qarşı yüksək müqavimətə malikdirlər, suyu buraxmır, lakin, yüksək qaballığı, qalınlığı, kütləsi, həmçinin istiliyi mühafizəsinin, aşağı temperaturlara və qocalmaya davamlılığının az olması ilə xarakterizə olunur. Əsasən fəhlə və xüsusi təyinatlı ayaqqabıların, həmçinin kablukların, daban altlıqlarının hazırlanmasında istifadə olunur.

Məsaməli rezin qapalı məsamələrin olması hesabına məsaməsiz rezinlərdən seçilir, bu da onun yumşaqlığı, yaxşı amortizasiya qabiliyyətinə, istililiyi mühafizə qabiliyyətinə və elastikliyə malik olmasına səbəb olur. Çatışmayan cəhəti saxlama və istismar prosesində çatlaması və yığılmasıdır. Məsaməli rezinlərin növ müxtəlifliyinə

porokrep aid edilir ki, bu da elastikliyi, gözəl xarici görünüşə malik olması və yüksək möhkəmliyi ilə seçilir.

Gönəbənzər rezinlər upruqluğuna, plastikliyinə və bərkliyinə görə təbii gönlərə oxşadırlar. Bunu səbəbi isə tərkibdə stirok kauçukunun miqdarının çox(85% -ə qədər) olmasıdır. Çatışmayan cəhəti yumşalmaya meyilliyə olmasıdır ki, bu da altlığın yerlə daha çox sürtünən hissəsində nahamarlığın yaranmasına səbəb ola bilər. Bundan başqa bu gönlərdə həm də gigiyeniklik aşağı səviyyədədir. Gönəbənzər rezinlərin üç növü geniş istifadə olunur: məsaməsiz, məsaməli və lif dolduruculu məsaməli rezinlər. Lif doldurucu məsaməli rezinlər yüngül olmaqla yanaşı, xarici görünüşü təbii gönlərə bənzəyir, istilik saxlama xassəsi yüksəkdir, termoplastikliyi adi məsaməli gönlərə nisbətən daha aşağıdır. Bu gönlər qadınlar üçün olan yay və yaz-payız mövsümlü ayaqqabıların, həmçinin altlığı saptığı ilə bərkidilən ayaqqabıların altlıqlarının və dabanlarının hazırlanmasında geniş istifadə olunur.

Transparent rezinlər – tərkibində təbii və ya sintetik kauçukların miqdarı yüksək olan məsaməsiz yarı şəffaf materiallardır. Onların növ müxtəlifliyinə stirok adlanan rezin aid edilir ki, onun da tərkibində təbii kauçukun əvəzinə yüksək stirollu sintetik kauçuk daxil edilir. Transparent rezinlər yüksək möhkəmliyə, upruqluğa və sürtünməyə qarşı davamlılığa (bütün digər rezinlərdən üstün olmaqla) malikdirlər. Yapışqanala bərkidilən, altlığı dərin naxışlama ilə formaya salınan ayaqqabılarda istifadə olunur ki, bu da sürüşmənin qarşısını alır.

Plastik kütlələr – ayaqqabıların altlığının hazırlanmasında, həmçinin tökmə üsulu ilə bütöv formaya salınan ayaqqabıların hazırlanmasında istifadə edilir. Bu məqsədlə poliüretan, polivinilxlorid, poliamidlər, polietilen, polipropilen və termoplastlar istifadə olunur.

Polivinilxlorid – yaxşı tökülmə xassəsinə, yüksək möhkəmliyə və təkrar qatlanmalara qarşı müqavimətə malikdir. Lakin bu materialdan olan ayaqqabı altlıqları şaxtada elastikliyini itirir, qəlpələnir, sürüşür və istilik saxlama xüsusiyyətinə malik deyildir. Köpükləndirilmiş polivinilxlorid yüksək məsaməliliyə malik olduğu üçün yüngül olması ilə fərqlənir, daha yüksək istilik saxlama və amortizasiya xassəsinə malikdir.

Poliamid, polietilen və polipropilen kablukların və daban altlıqlarının hazırlanmasında istifadə edilir. Kapron yüksək möhkəmliyə malik olduğuna görə ondan hündür kabluklar (dabanlar) hazırlanır. Alçaq dabanlar polietilendən alınır ki, bunlar da yüngül və istismara davamlıdırlar, istənilən rəngə boyana bilir və əlavə bəzəndirmə tələb etmir.

Poliuretan –qocalmaya(köhnəlməyə), neft məhsullarının təsirinə, sürtünməyə və təkrar qatlanmalara qarşı davamlıdırlar. Formasının sabitliyi ilə xarakterizə olunur və istənilən rəngə boyana bilər. Strukturuna görə monolit və məsaməli emal edilir.

Termoelastoplastlar - özündə yüksək möhkəmlik, bərklik, sürtünməyə davamlılıq və formasaxlama kimi xassələri birləşdirir. Termoplastiklik xüsusiyyətinə malik olduğuna görə bu materiallar təkrar emala məruz qala bilərlər. Alt detalların hazırlanmasında əsasən məsaməli kompozisiyalar istifadə olunur.

Ayaqqabı kartonları üyüdülmüş bitki liflərinin və gon qırıntılarının suya davamlı yapışqanla birləşdirildiyi təbəqə materialdır. Kartonlar hazır formaya salınmış detallar və ya təbəqələr formasında buraxılır. Kartonların əsas növlərinə içlik kartonlar, gönkarton, gönmatol, sellülozalı işlik materialı aid edilir. Təyinatına görə işlik materialları aşağıdakı kimi qruplaşdırılır: içlik, içlik aralığı, dabandalı, baldır üçün (uzunboğaz çəkmələrdə), platforma üçün olan materiallar.

Gönkarton – selüloza və gön liflərinin sintetik latekslə və bitüm-kanifol yapışqanı ilə qarışığından əldə edilir. İçlik kartonundan bu material gigiyenik xassəsinin aşağı olması, lakin istismar xassələrinin və suya davamlılığının daha yüksək olması ilə fərqlənir. bərk dabandalı və işlik hazırlanır.

İçlik kartonlar – bitki liflərinin və ayaqqabı kartonlarının tullantılarının bitüm-kanifol lakları ilə yapıştırılmasından alınır. Qalınlığı 1,3-2,9 mm olmaqla buraxılır, yaxşı gigiyenik xassəyə malikdir. İslanan zaman möhkəmliyini itirir, təbəqələrə ayrılır. Kartonun sürtünməyə davamlılığını yüksəltmək üçün parça və dəri qırıntıları tərkibə əlavə edilir. Bu material əsas və aralıq işliklərinin hazırlanmasında istifadə olunur.

Tekson selüloza liflərindən, təbii və ya sintetik kauçukdan ibarətdir. Ölçülərinin sabitliyi, yüngül olması, yüksək möhkəmliyi və yaxşı gigiyenik xassələri ilə

xarakterizə edilir. İçlik, bərk burunaltı, bərk dabandalı detallarının hazırlanmasında istifadə edilir.

Karpolon uzun kallogen və sintetik liflərə lateks qarışığının və akril emulsiyasının hopdurulması ilə hazırlanır. Yaxşı gigyenik xassələrə malikdir. Qadın ayaqqabılarının daxili və aralıq detallarının hazırlanmasında istifadə olunur.

Süni gönkartonsüni içlik materialı olmaqla sintetik latekslə yapışdırılmış gön liflərindən ibarətdir. Üstün cəhətləri: yüksək möhkəmliyə malikdir, xassələr materialın bütün sahəsi boyunca eynidir, islandıqda təbəqələrə ayrılmaz. Qadın ayaqqabıları üçün içliklərin və platformanın hazırlanmasında istifadə olunur.

Sellülozalı içlik materialı zənginləşdirilmiş sellülozadan hazırlanır ki, bunlar da latekslə yapışdırılır. yaxşı gigyenik xassəyə malik olması, yüngüllüyü, sıxlığının və rütubət götürməsinin az olması ilə xarakterizə olunur. Yapışqan bərkidilmə üsulu ilə emal olunan ayaqqabıların içliklərinin hazırlanmasında istifadə olunur.

Kojmatol narın dögranmış gön liflərinin oksidləşdirilmiş parafin əlavə etməklə latekslə yapışdırılmasından alınır. Bu materialdan hazırlanan bərk dabandalı detalları yaxşı istismar davamlılığı və formasaxlama xassəsinə malikdirlər.

Ayaqqabıların üzü, astarı və aralıq detalları üçün olan gönlər.

Süni gönlər - gönəbənzər materiallar olub, parça, trikotaj və toxunmamış materialların üzərinə plyonkayaradıcı maddələrin çəkilməsi ilə əldə edilir. Bu gönlərin üstün cəhətləri bütün sahəsi boyunca xassələrin eyni olması, yaxşı formayasılma qabiliyyəti, emal edilən gönə əvvəlcədən nəzərdə tutulan xassələri və bəzəndirməni vermək üçün texnoloji imkanların olmasıdır. Möhkəmliyinə, gigyenik xassələrinə, təkrar qatlanmalara davamlılığına görə bu gönlər təbi gönlərdən geridə qalır. süni gönlərin adlandırılması örtüyün və əsas materialın növünə görə müəyyən edilir.

Süni gönlər aşağıdakı əlamətlər üzrə təsnifatlaşdırılır:

- əsasın növünə görə - parça əsaslı, trikotaj əsaslı və toxunmamış material əsaslı;
- örtüyün növünə görə - polivinilxloridli gönlər(vinilgönlər), nitrosellülozalı gönlər (nitrogönlər), poliamidli(amidgönlər) və kauçuklu (elastogönlər).

Bu terminlərlə yanaşı başqa adlardan da istifadə olunur: kirza, kirqolin, yuftin, korfam vəs.

Kauçuk örtüklü süni gönlər (süni elastik gön) qadın ayaqqabılarının istehsalında məhdud şəkildə istifadə olunur. T markalı süni gönlər qadın ayaqqabılarının boğaz hissəsinin hazırlanmasında istifadə olunur. Kauçuk örtük bu gönlərə sukeçirməzlik, sürtünməyə qarşı davamlılıq, formasaxlama və şaxtayadavamlılıq xassəsi verir. Bu gönlərin çatışmayan cəhətlərinə aşağıdakılar aiddir: qaballıq, təkrar qatlanmalara qarşı davamsız olması, aşağı gigiyenik xassələr. T markalı astarlıq gönlər sintetik lateks və yaxud rezin qarışığı hopdurulmuş, hər iki üzə xovlu pambıq parçadan ibarətdir. Gündəlik qadın ayaqqabılarında astarlıq materialı kimi istifadə olunur.

PVX örtüklü süni vinilgönlər kifayət qədər yüksək mexaniki xassələrə lakin aşağı gigiyenik xassiləri malik olur.

Yuft gönünü əvəz edilməsi üçün bu günkü dövrdə şarqolin, kirqolin, ayaqqabı kirzası, yuftin kimi süni gönlərin növləri istehsal edilir.

Şarqolin (ayaqqabı kirzası) xüsusi ayaqqabıların istehsalı üçün hazırlanmış materialdır. Üzərinə çəkilmiş birtərəfli polivinilxlorid örtüklü toxuma əsasında ibarətdir.

Şarqolin kimyəvi davamlılığı, şaxtayadavamlılığının aşağı olması və yumşaqlığının yüksək olması ilə fərqlənir. Çəkmələrin boğaz hissəsinin və botinkaların çəkmə quncunun hazırlanmasında istifadə olunur.

Ayaqqabı kirzası aşağıdakı xassələrinə görə fərqlənir:

- yüksək şaxtayadavamlılığı (-30°C) və istiyədavamlılığı ($+ 50^{\circ}\text{C}$);
- təkrar əyilmə və sürtünməyə qarşı yüksək müqavimət dərəcələri;
- suvadavamlılığı;
- quru və yaş sürtünmə üçün davamlı örtük.

Kirza – ilk kompozit materiallardan biri olaraq, süni dəri əvəzedicisidir və plyonkaəmələgətirən materiallarla hopdurulmuş bir neçə qatdan ibarət sıx parçadır. Adətən bu kauçuk və pambıq əsaslıdır. Bu ayağı yağıntıdan etibarlı müdafiə edir, çatların və kəsiklərin əmələ gəlməsinin qarşısını alır.

Bir çox müsbət xüsusiyyətləri ilə seçilir: :

- Rütubətə qarşı davamlılığı;
- yüngüllüyü;
- mexaniki təsirlərdə və temperaturun dəyişməsində möhkəmliyi;
- elastikliyi;
- aşağı elektrikkeçiriciliyi;
- higroskopikliyi.

Kirqolin uzunboğaz çəkmələrin boğazı üçün nəzərdə tutulmuş xovlu pambıq parça üzərində rezin örtüklü süni dəridir.

Yuftin – mahud əsaslı olmaqla hazırlanır ki, bu da onun istiliksaxlama xassəsini, kütləsini və qabalığını artırır.

T markalı vinilgönlər –məsaməli və məsaməsiz örtüklü olmaqla yaz-payız və yay ayaqqabılarının hazırlanmasında geniş istifadə olunur. Plyonkanın məsaməli strukturu materiala yumşaq, elastiklik verməklə yanaşı, yaxşı gigiyenik xassə yaradır. Lakin T markalı vinilgönlər istismar zamanı öz xarici görünüşünü tez itirir.

T markalı qarışıq vinilgönlər qarışıq polimer örtüklü olmaqla emal edilir. Gönəbənzər xarici görünüşə malik olmaqla -30; -40C temperatura davam gətirir, yaxşı istismar davamlılığı və yumşaq, lakin aşağı gigiyenik xassələrə malikdirlər. Qış ayaqqabılarının üz hissəsinin hazırlanmasında istifadə olunur.

NT markalı vinilgönlər müxtəlif rənglərdə səthi hamar və ya qabarcıqlı olmaqla hazırlanır. Gözəl xarici görünüşə malikdir, lakin gigiyenik xassələri və əyilməyə qarşı davamlılığı aşağıdır.

Zamşa vinilgönləri aşağıdakı üsullarla alınır: elektrostatik, duzlama, qabartma və xovlu parçaya örtük təbəqəsinin çəkilməsi. Elektrostatik üsulda pambıq parçanın üzərinə polivinilxlorid qətranı və yapışqan çəkilir. Sonra xüsusi kamerada elektrostatik yüklərin təsiri altında xırdalanmış liflər bərabər səviyyədə bir ucu yapışqana bərkidilməklə səpilir. bu metodla xovlar çox sıx və gözəl alınır.

Duzlama üsulu əvvəlcədən polivinilxlorid örtük təbəqəsinə səpilmiş duzun qaynar su ilə yuyulmasına əsaslanır. Tutqunluq və səthinin xırda məsaməli struktura malik olması bu zamşaların mənfi cəhətləri hesab olunur.

Qabardılmış zamşalar polivinilxlorid örtüyünə kiçik hissəciklərin valların köməyi ilə yapışdırılması yolu ilə əldə edilir. Süni zamşalar üçün mütəlif rəng çalarlarına malik olması, yüngüllük, qənaətbəxş istismar xassələrinə malik olma, gigiyenik xassələrinin aşağı olması xarakterikdir.

Süni dərinin təbii dəri ilə müqayisəsini araşdıraraq:

- Süni dərilər kütləvi istehsal ilə dəzgahda istehsal olunduğu üçün hər tərəfdən hamar və vahid bir quruluşa malikdirlər.
- Təbii dərilərdə görülən səth qüsurları (kəsilmə, cızıqlar, dəlik) süni dərilərdə olmadığından kəsilmədən əvvəl səhvlərin yoxlanılması kimi əməliyyatlara ehtiyac yoxdur.
- Yuxarıda göstərilən xüsusiyyətlərə görə bu materialları qat-qat qoyaraq kəsə bilərik.
- Qiymət baxımından təbii dəridən daha ucuzdur.
- Təbii dərilərə xas olan subuxar keçiricilik qabiliyyətinə malik deyil. Ona görə də ayaqqabıdan istifadə edildikdə, ayaqlar tərləyə bilər.

II FƏSİL. TƏDQIQATIN OBYEKTİ VƏ METODLARI

2.1. Qadınlar üçün olan məişət ayaqqabılarının funksional və digər əlamətlərinə görə sistemləşdirilməsi

Qadınlar üçün olan müxtəlif funksional təyinatlı gön ayaqqabıları məişətdə gündəlik həyatımızda işlədilən gön ayaqqabıları içərisində həm çeşid mürəkkəbliyinə həm də spesifik xüsusiyyətlərinə görə, yəni formasına, fasonuna, biçiminə, konstruksiyasının mürəkkəbliyinə və qeyri-standart olmasına, altlığının gəlinliyinə, daban hissəsinin formasına, hündürlüyünə, ölçülərinə, ayaqqabıların rənginə, ayaqqabı üzlüyünün naxışına, relyefinə və material seçiminə və s. bir çox xarakterik əlamətlərinə görə xüsusi yer tutur. Bu qrup malların səmərəli istehsalını təşkil etmək, onların topdan və pərakəndə satışını istehlakçı nöqtəyi nəzərdən tənzimləmək, ticarət əlaqələrini məqsədəuyğun şəkildə təşkil etmək və asanlaşdırmaq, ticarətdə müasir informasiya texnologiyalarından məqsədyönlü şəkildə istifadə etmək və nəhayət nəticədə istehlakçıların tələbini ödəmək məqsədi ilə keyfiyyətli, öz tələbinə və zövqünə uyğun ayaqqabı növləri ilə təmin etmək məqsədi ilə onların müxtəlif xarakterik və oxşar əlamətlərinə görə qruplaşdırılaraq təsnifləşdirilməsi çox vacibdir. Qadın gön ayaqqabılarının təsnifləşdirilməsi zamanı onları təsnifləşmə zamanı verilmiş nəzəri və elmi məlumatlara uyğun olaraq elə bir şəkildə müxtəlif əlamətlərinə görə bölgüsünün aparılmasıdır ki, bu zaman istehlakda olan bütün növ qadın ayaqqabıları müxtəlif təsnifləşdirici həlqələr üzrə yerləşən kateqoriyalar a görə qruplaşır. Məhs buna görə də qadın gön ayaqqabılarının səmərəli təsnifləşdirilməsində aparılan əsas mərhələ (ilkin pillə) onların məqsədyönlü şəkildə qruplaşdırılmasıdır. Qadın gön ayaqqabılarının ilkin mərhələdə qruplaşdırılması aparılarkən bir təsnifləşdirmə əlaməti əsas götürülür, sonra isə müxtəlif kompleks əlamətlər götürülərək bu qrup malların ümumi təsnifləşdirilməsi həyata keçirilir. Məhs buna görə də elmi, nəzəri və praktiki təsnifləşdirmənin aparılması bu sahə üzrə nəzəri və təcrübi biliklərə malik olmasını tələb edir. Belə ki, qadın gön ayaqqabılarının təsnifləşməsində tətbiq olunan qanunauyğunluqlar müxtəlif malların (məhsulların) elmi cəhətdən qurulmuş təsnifləşdirmə və kodlaşdırma sistemi əsasında yaradılır.

Elmi cəhətdən əsaslandırılmış və sistemli şəkildə yaradılmış təsnifləşdirmə qadınlar üçün olan gön ayaqqabılarının hər hansı bir xarakterik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla yaradılmış və bu təsnifləşdirmə mütəxəssislər tərəfindən qəbul olunmaqla əmtəəşünas – ekspert mütəxəssisləri tərəfindən son dərəcə zəruri hesab edilməklə qəbul edilmişdir. Qəbul edilmiş bu təsnifat istehsalda və satışda, ümumiyyətlə tədavi sferasında olan müxtəlif çeşid mürəkkəbliyinə malik olan qadın gön ayaqqabılarını oxşar əlamətlərinə görə müəyyən sistem daxilində birləşdirərək qruplaşdırmağa imkan verir. Belə təsnifat perspektiv nəzərə alınmaqla qadın gön ayaqqabılarının istehsalının planlı şəkildə praqnozlaşdırılmasına, müəssisələr üçün əsaslandırılmış sifarişlərin hazırlanmasına, sistemli qiymət cədvəllərinin qurulmasına, uçot hesablama işlərinin səmərəli aparılmasına, istehsalda və ticarətdə yekun hesabatların aparılmasına, eyni zamanda ticarətdə müasir informasiya texnologiyalarından maksimal istifadə etməklə indeksləşdirmə və kodlaşdırma işlərinin geniş şəkildə tətbiqi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, ilk dəfə olaraq ayaqqabı mallarının elmi təsnifatı E.A. Kedrin tərəfindən verilmişdir. Bu təsnifat əmtəəşünas ekspertizası sahəsində çalışan mütəxəssislər və alimlər tərəfindən tədris proqramlarının, dərslik və dərs vəsaitlərinin, monoqrafiyaların hazırlanmasında öz tətbiqini tapmışdır.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, istehlak mallarının sistemli şəkildə qruplaşdırılaraq təsnifləşdirilməsi xarici ölkələrin alimlərindən V. Peşliyaya və Q. Qrundgenin çap etdirdikləri materialları xüsusi maraq doğurur.

Bütün mal qruplarında olduğu kimi qadın gön ayaqqabılarının təsnifatının əsasən aşağıdakı spesifik xüsusiyyətlər təşkil edir:

- qadın gön ayaqqabılarının təsnifləşdirilməsi məqsədli olmalı, elmi və təcrübi prinsiplər gözlənilməklə aparılmalıdır;

- təsnifat zamanı bütün növ qadın gön ayaqqabılarının hər bir xarakterik nişanələri elə seçilməlidir ki, hər bir fərqli xüsusiyyətlərə malik olan qadın gön ayaqqabıları eyni əlamətə görə götürülsün;

- təsnifləşdirmə zamanı qadın gön ayaqqabılarının funksional məqsədli ntəyinatı bütün təsnifləşdirmə səviyyələrində yüksək dərəcədə istifadə olunmaqla nəzərə alınmalıdır;

- təsnifləşdirmə zamanı qadın gön ayaqqabıları digər əlamətlərinə görə aşağı təsnifləşdirmə səviyyələrində bölünür, burada ayaqqabıların əsas xarakterik xüsusiyyətlərə: üz və alt materialının növü, ayaqqabının üstünə bərkidilmə üsulu, rəngi, forması, biçimi, konstruksiyası, ayaqqabı dabanının forması və hündürlüyü, üz (soyuzka) hissəsinin konstruksiyası, ayaqqabının çəkisi və s. nəzərə alınmalıdır;

- təsnifləşdirmə zamanı qadın gön ayaqqabılarının ümumi çoxluğu içərisində onların növlərinin və spesifik xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, belə ki, burada ayaqqabıların funksional təyinatı ilə yanaşı xarici görünüşü, bədii-estetik tərtibatı, zövqlülüyü, modeli xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Məişət təyinatlı qadın ayaqqabıları müərkəb çeşidli ayaqqabı malları qrupuna aiddir, hansı ki, bu qrupa daxil olan ayaqqabı çeşidləri növlərin, fasonların, ölçülərin, üst və alt materialların, altlığın bərkidilmə metodlarının və s. müxtəlifliyi ilə fərqlənir.

Aparılan təhlillər göstərir ki, qadınlar üçün olan gön-dəri ayaqqabılarının çeşidi daim yenilənir və dəbin təsiri altında, yeni növlərin, konstruksiyaların, materialların və texnologiyaların yaranması, əhalinin sosial tərkibinin, istehlak tələbatının dəyişməsi ilə təkmilləşdirilir.

Qadın ayaqqabılarının çeşid quruluşunu təhlil edərkən görürük ki, onların nomenklaturası bir neçə min addan ibarət ayaqqabıları özündə birləşdirir. Məhz buna görə də onun elmi və ticarət təsnifatına bu gün ehtiyac yaranır. Ayaqqabının təsnifatlaşdırılması, yəni ayaqqabının spesifik əlamətlərə görə uyğun qruplara bölünməsi və təsnifat qrupları arasında əlaqələrin qurulması, çeşidlərin idarə edilməsi, sifarişlərin tərtib edilməsi, satışın təşkili, istehsalatda və ticarətdə müasir informasiya texnologiyalarından istifadə etmək və ayaqqabı mallarının öyrənilməsi üçün vacibdir.

Ümumiyyətlə, qeyd etmək olar ki, təyinatı üzrə (QOST 23251) gön-dəri ayaqqabılarının təsnifləşdirilməsi zamanı onların gündəlik, model, ev, yol, çimərlik,

istirahət üçün, milli, bütün fəsillər üçün, yay, qış, yaz-payız, yaşlı insanlar üçün, uşaqlar, idman, xüsusi təyinatlı, istehsalat üçün ayaqqabılar, ortopedik, profilaktik, hərbiçilər üçün ayaqqabılara bölünməsinə nəzərdə tutur.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu təsnifatlarda vahid yanaşma yoxdur. Gön ayaqqabılarının çeşidini öyrənmək məqsədi ilə tədris təsnifatını ən vacib əlaməti hesab olunan təyinatı nəzərdən keçirmək məqsəduyğundur. Ümumiyyətlə təyinatına görə gön-dəri ayaqqabıları məişət, idman, istehsalat və xüsusi, ortopedik və profilaktik ayaqqabılara bölünür.

Məişət ayaqqabıları istehlakçılar tərəfindən küçədə və müxtəlif məkanlarda ziyafət, çıxış, gəzinti məqsədi ilə istifadə olunur. Bu ayaqqabılar istehsalat və idman ayaqqabılarından fərqli olaraq, bütün yaş və cins qrupları üçün nəzərdə tutulmuşdur. Onların istehsalı üçün müxtəlif növlü üst və altlıq materiallarından və altlığın üzə bərkidilməsi üçün olan bütün məlum bərkitmə üsullarından istifadə olunur. Geniş çeşiddə istehsal olunan ayaqqabılar içərisində məişət ayaqqabıları təxminən 97% təşkil edir.

Şəkil 2.1. Təyinatına görə qadın gön ayaqqabılarının təsnifatı

İdman ayaqqabıları əsasən müxtəlif idman növləri ilə məşğul olan idmançılar üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu ayaqqabılar digər qrup ayaqqabılardan dizayn xüsusiyyətlərinə, məqsədi dar təyinatına və idmançının ayağını mümkün zədələrdən qorumaq funksiyalarına görə fərqlənir. İdman ayaqqabısı istifadə zamanı ayağın rahatlığı və istismarı, möhkəmliyi və etibarlılığını təmin etmək üçün xüsusi tələblərə malikdir.

İstehsalat ayaqqabıları, bu və ya digər iş növlərini onların spesifik və xarakterik xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, istehlakçının əmək fəaliyyətinin müxtəlif şərtlərində geyinilmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu ayaqqabılar qoruyucu vasitələr tələb etmir.

Titrəmə səthlərində, metal emalı sənayesində, quraşdırıcılar, satıcılar və digər ixtisas işçiləri üçün müəyyən istehsalat ayaqqabıları işlənilib hazırlanmışdır.

Xüsusi təyinatlı spəşifik xüsusiyyətlərə maliklər ayaqqabı ayaqları müəyyən növ xarici təhlükəli təsirlərdən qorumaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu ayaqqabıları hazırlayarkən qoruyucu materiallar və hissələr (corab, arxa, metaldan hazırlanmış yan panellər və s.) istifadə olunur.

Ortopedik tibbi ayaqqabılar doğuşdan anomal ayaqlı insanlar və digər terapevtik məqsədlər üçün istifadə olunur. Bu müəyyən fiziki qüsurlu insanlarda ayağın patoloji dəyişikliklərinin inkişafının qarşısını alır.

Profilaktik ayaqqabılar ayağındakı patoloji anormallıqların, xüsusilə düz ayaqların, çəkiç ayaqlarının, baş barmağının kənara əyriliyinin və s. qarşısının alınması üçün nəzərdə tutulub.

Qeyd olunan qruplar arasında qadınlar üçün olan məişət və idman ayaqqabıları xüsusi rol oynayır.

Məişət gön ayaqqabılarının çeşidi struktur baxımından olduqca müxtəlifdir və aşağıdakı əsas xüsusiyyətlərə görə təsnifləşdirilir: üst materialına və rənginə, altlığın material və bərkitmə metoduna, istehsal üsuluna, istehsal xarakterinə, geyinmə mövsümünə, yaş və cinsinə, xüsusiyyətlərinə, növ və çeşidlərinə, üslub və modellərinə görə təsnifləşdirilir.

Ayaqda bərkidilmə üsuluna görə ayaqqabılar bir şnurlu, ilgəklər, elastik bantlar, düymələr, kəmərlər və s. ilə bərkidilə bilən ayaqqabılara bölünür.

Altlığın bərkidilmə metodundan və materialından asılı olaraq ayaqqabıları təbii və süni dəridən, rezindən, polivinilxloriddən, termoplastik elastomerdən, poliuretandan, ağacdən, bütün məlum kimyəvi, mexaniki və kombinəedilmiş bərkitmə üsullarından hazırlanmış keçə altlıqdan ola bilər.

İstehsal üsuluna görə məişət ayaqqabıları mexaniki və əl istehsalına ayırırlar. Rantın əl ilə tikildiyi və zaqatovkanın qəlibə bərkidildiyi əl üsulu kütləvi istehsalda nadir hallarda rast gəlinir.

İstehsal xarakterinə görə kişi və qadın dəri ayaqqabılarını gündəlik (kütləvi) və model ayaqqabılara, uşaq ayaqqabılarını isə gündəlik və ziyafət ayaqqabılara bölürlər.

2.2. Qadın gön ayaqqabılarının istehlak xassələrinin və ekspertizasının aparılması üçün metodlar

Ayaqqabıların fiziki-mexaniki sınaq üsulları üç qrupa bölünür: 1) mexaniki xassələrin qiymətləndirilməsi üsulları; 2) gigiyenik xassələrin qiymətləndirilməsinin fiziki-kimyəvi metodları; 3) forma və ölçülərin qiymətləndirmə üsulları.

Mexaniki xassələrin qiymətləndirilməsi üsulları detalların bərkidilmə davamlılığının qiymətləndirmə üsulları, ayaqqabıların ayrı-ayrı detallarının sərtliyini müəyyənləşdirmə üsulları, formasaxlamaq qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi üsulları daxildir.

Gigiyenik xassələrinin qiymətləndirilməsinin fiziki-kimyəvi metodlarına rütubət dəyişmə, rütubətçəkmə (rütubətkeçirmə) qabiliyyətinin, istiliksaxlama xassələri, suydavamlılıq, elastikliyi, kütləsinin qiymətləndirmə üsulları daxildir.

Üçüncü qrupa isə ayaqqabı ölçüləri və detallarının ölçülməsi metodu daxildir.

Hər bir qrup daxilində metodlar qiymətləndirilən xassələrin növünə görə bölünür. Məsələn, detalların bərkidilmə davamlılığının qiymətləndirilməsi üsulları dabanın, podoşun bərkidilmə davamlılığı üsullarına bölünür.

Birinci və ikinci qrupların metodları da statik və dinamik şəraitdə sınaq üsullarına bölünür.

Ayaqqabı materiallarının fiziki-mexaniki sınaq üsulları ayaqqabının sınağı üsullarından daha çoxdur ki, bu da ayaqqabıdakı materialların qeyri-bərabər təyin edilməsindən, eləcə də onların xüsusiyyətlərinə qoyulan müxtəlif tələblərdən irəli gəlir. Bundan başqa, bu, yalnız ayaqqabıların istismar xassələrini müəyyən edən ayaqqabı materiallarının xassələrini deyil, həm də onların texnoloji xassələrini qiymətləndirmək zərurəti ilə bağlıdır.

Bir sıra tədqiqatçılar tərəfindən ayaqqabı materiallarının bəzi xassələrinin sınaq üsullarını təsnif edilməyə başlandı. Belə ki, M.P.Kupriyanov ayaqqabı üstü üçün gönün mexaniki xassələrinin təsnifatını təklif etmişdir.

Təəssüf ki, müəyyən növ mexaniki sınaqların böyük bir detallandırılması ilə bu təsnifat ayaqqabının üstü və digər ayaqqabı materialları üçün gönün xassələrini qiymətləndirmə üsullarının əhəmiyyəti barədə tam təsəvvür yaratmır.

Ayaqqabı materiallarının fiziki-mexaniki xassələrinin qiymətləndirilməsi üsullarından istifadə edərək praktik təcrübə onları iki qrupa bölməyə imkan verir: 1) mexaniki xassələrin qiymətləndirilməsi üsulları; 2) fiziki xassələrin qiymətləndirilməsi üsulları.

Hər bir qrup daxilində üsullar bir sıra əlamətlərə bölünür.

1-ci qrupa deformasiyaya davamlılıq xassələrinin, sürtülməyə qarşı müqavimətinin, sərtliyinin, möhkəmliyinin, bağlayıcıları saxlamaq qabiliyyətinin və s. qiymətləndirmə metodları daxildir. Deformasiya-möhkəmlik xassələrini qiymətləndirmə üsulları, öz növbəsində, deformasiya növünə görə (bir və ikioxlu dartılma, sıxılma, əyilmə və s.) bölünür.

Sürtünmə müqavimətinin, sərtliyin qiymətləndirilməsi metodları nümunənin deformasiyasının xarakterinə görə bölünür.

2-ci qrupa müxtəlif üsullar daxildir ki, bu üsul gigiyenik metodlar kompleksinə (nəməyişmə xüsusiyyətlərinin, hava keçiriciliyinin, suydavamlılığın, istilik qorunmasının, friksion xüsusiyyətlərinin, elektrik keçiriciliyin və s. qiymətləndirilməsi metodları) daxil olan xüsusiyyətləri, habelə sıxlığı və məsaməliliyi

xarakterizə edən bir sıra fiziki metodları xarakterizə etmək məqsədi daşıyır. Bu qrupa, eləcə də materialların istiyədavamlı və şaxtadayavamlılığının qiymətləndirilməsi üsulları aiddir.

Baxılan qrupların hər birində konkret xassələrin qiymətləndirilməsi üsulları da sınaqların aparıldığı şərtlərdən (statik və ya dinamik) asılı olaraq bölünür.

Ayaqqabının nəmlənməsinin real şərtlərinin yoxlanması üçün istismar zamanı onun cihazda suydavamlılığının sınaqdan keçirilməsi cədvəl 2.1-də verilmiş rejimlərin birində həyata keçirilə bilər.

Cədvəl 2.1

Suyadavamlılığını təyin edərkən tövsiyə olunan ayaqqabı nəmləndirmə üsulları

Nəmləndirmə rejiminin sayı (qruplar)	Ayaqqabıların suda qalma müddətinin gediş müddətinə nisbəti, %	Müəyyən rejimə uyğun ayaqqabıların istismar şərtləri
1	5	Yol örtüklərinin vəziyyəti yaxşı olan şəhər
2	9,9	Yol örtüklərinin vəziyyəti qənaətbəxş olan şəhər
3	20,1	Yol örtüklərinin vəziyyəti pis olan şəhər
4	30	Yol örtüklərinin vəziyyəti yaxşı olan kənd yerləri
5	40,1	Yol örtüklərinin vəziyyəti qənaətbəxş olan kənd yerləri
6	45,7	Yol örtüklərinin vəziyyəti pis olan kənd yerləri
7	100	Dərin bir su hövzəsində gəzmək (bir bataqlıqdan, çaydan və s. keçərək)

Ekspress üsulu ilə ayaqqabıların suya davamlılığının qiymətləndirilməsi 2 mərhələli sınaqdan ibarətdir: birinci mərhələ suçəkmə qabiliyyətini təyin etməkdən, ikinci mərhələ isə sukeçiricilik və islanma qabiliyyətini təyin etməkdən ibarətdir.

Əgər ayaqqabının birinci islanmasına qədər vaxtı müəyyən etmək lazımdırsa, onu ilkin emala məruz qoymurlar. Ayaqqabıların müxtəlif bölmələrinin suçəkməsinə qədər vaxtın təyininə ehtiyac olduğunda emala məruz qalır və sınaq ayrı-ayrı həyata keçirilir: əvvəlcə zaqotovkanın tikişlərinin suhopdurma qabiliyyəti, və ayaqqabı altının ayaqqabı üstü ilə bərkidilməsi sınaqdan keçirilir.

Eyni zamanda, ayaqqabı statik şərtlərlə yuft çəkmələrinin suydavamlılığını qiymətləndirmə üsulu ilə təmin edilmiş şəkildə aparılır. Ayaqqabı o halda emal edilir

ki, bu statik şərtlərdə yuft çəkmələrin suvadavamlılığının qiymətləndirilməsi metodu ilə nəzərdə tutulmuşdur.

Ayaqqabının suhopdurmanın təyini bitdikdən sonra onun sukeçiriciliyi və nəmliyi təcrübədən keçirilir. Sukeçiricilik, ayaqqabı içərisinə yerləşdirilən içlik və kağız kütləsinin artımının cəminə görə müəyyən edilir və islanma müəyyən bir sınaq müddətindən sonra ayaqqabının kütləsinin artması ilə müəyyən edilir.

III FƏSİL.QADIN AYAQQABILARININ ÇEŞİD VƏ KEYFİYYƏT EKSPERTİZASI

3.1. Qadın gön ayaqqabılarının gömrük ekspertizasının aparılması qaydaları və əsas prinsipləri

Ekspertiza, adətən, mövcud gömrük qanunvericiliyinin pozulması halları olduqda, malların xaricə çıxarılması üçün lazım olan gömrük sənədlərinin icrası zamanı, habelə məhkəmə qaydasında təyin edilir. Malların gömrük ekspertizasının əsas məqsədi məhsulun istehlakçı, fiziki-kimyəvi və keyfiyyət xüsusiyyətlərini, istehsal olunduğu ölkəni və təyinat sahəsini müəyyənləşdirməkdir.

Malların gömrük baxışı zamanı aşağıdakı məlumatları müəyyənləşdirmək lazım ola bilər:

- malların gətirildiyi ölkənin müəyyənləşdirilməsi;
- xüsusi lisenziyanın tələb olunduğu ixrac və idxal üçün məhsullar kateqoriyasına malların mümkün aidiyyətinin müəyyənləşdirilməsi;
- araşdırılan məhsulun real bazar dəyərinin müəyyənləşdirilməsi.

Malların gömrük araşdırması zamanı mütəxəssislər aşağıdakı iş metodlarından istifadə edirlər.

Organoleptik tədqiqat - görmə, toxunma, dad və qoxu köməyi ilə bir məhsulun müəyyən xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi. Bu üsuldən istifadə edərək vizual müayinə keçirə və məhsulun görünüşü, qoxusu, toxuması, rəng, forma və qüsurların mövcudluğu kimi göstəricilərini təyin edə bilərsiniz.

Ölçmə tədqiqatı - məhsulun kütlə, ölçü, sıxlıq kimi fiziki xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi.

Instrumental tədqiqat - malların görünən və gizli keyfiyyətlərini fiziki və kimyəvi xassələri ilə müəyyənləşdirməyə imkan verən xüsusi avadanlıqdan istifadə edərək malların müayinəsi.

Məsələn, gömrük idarəsinin müvəqqəti saxlama anbarında olan ayaqqabıların göndərilməsi gömrük ekspertizasının obyektinə ola bilər. Tədqiqat zamanı malların ümumi miqdarını müəyyənləşdirmək, ayaqqabıların müşayiət olunan sənədlərdə elan

edilmiş xüsusiyyətlərə uyğunluğunu yoxlamaq, istehsal olunduğu ölkəni müəyyənləşdirmək, ekoloji və sanitariya təhlükəsizliyinin keyfiyyətini və dərəcəsini müəyyənləşdirmək lazımdır. Müayinə zamanı həm orqanoleptik, həm instrumental, həm də ölçmə tədqiqat metodlarından istifadə ediləcəkdir.

Gömrük ekspertizasının keçirilməsi dövlətin xarici-iqtisadi fəaliyyətinin ən vacib sahələrindən biridir. Bu tədbirlər malların idxalı və ixracına dəqiq nəzarət edilməsinə imkan verir: keyfiyyəti, təhlükəsizliyi və ölkədə mövcud qaydalara uyğunluğu.

Gömrük müayinələrinin bir neçə növü var: onlar gömrük nəzarətinin vəzifələrinə görə təsnif edilir. Ancaq ortaq bir məqsəd var: keyfiyyətsiz malların bazara girməsinin qarşısını almaq. Beləliklə, Azərbaycanda gömrük ekspertizasının hansı növləri mövcuddur?

Kimyəvi. Bu tədqiqat obyektin və onun komponentlərinin kimyəvi tərkibini öyrənməyə imkan verir; onun ciddi nəzarət altında olan malların kateqoriyasına aid olduğunu müəyyən edir (məsələn, etanol).

Materialşünaslıq. Tədqiqat obyektinin texnoloji xüsusiyyətlərini, tərkibini, fiziki-kimyəvi xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə imkan verir.

Qiymətləndirmə. Bu prosedurun köməyi ilə ekspertlər məhsulun istehlak xüsusiyyətlərini, onun məqsədini, normativ-texniki sənədlərin uyğunluğunu və təxmini topdansatış qiymətini müəyyən edirlər.

Ekoloji. Bu növ vasitəsilə yükün ekoloji təhlükəsizliyinin, tibbi-bioloji normalara uyğunluğunun, tərkibində ozon təbəqəsini dağıdan maddələrin aşkar edilməsi həyata keçirilir. Həmçinin, daşınan yükün təhlükəli tullantılara aid olub-olmadığını dəqiq müəyyən etməyə imkan verir.

Sertifikatlaşdırma. Məhsulun keyfiyyəti, markası, çeşidi, növ müxtəlifliyinə, mövcud texniki sənədlərə uyğunluğuna dair nəticələr çıxarmağa kömək edir.

Eyniləşdirmə. Onun köməyi ilə malların texniki təsvirinin düzgünlüyünü təsdiq edə bilərsiniz; onların ixracına və ya idxalına icazə verildiyini müəyyənləşdirin.

Əmtəəşünaslıq. Bu tədqiqat malların bazar dəyərinin, onların keyfiyyət xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi və qüsurların aşkar edilməsi üçün zəruridir.

Təsnifat. Bu növ malların kodunu müəyyənləşdirmək üçün həyata keçirilir. Bu, gömrük ekspertizasının digər növləri ilə müqayisədə kifayət qədər çətin məsələdir, çünki bir çox mallar üçün materialşünaslıq sınaqlarının keçirilməsi tələb olunur.

Texnoloji. Xammal nümunələrinin və hazır məhsulların tədqiqi yolu ilə məhsulların istehsal prosesi barədə məlumat əldə etməyə imkan verir; onun keyfiyyətinə təsir göstərə biləcək mümkün pozuntuları müəyyən edir.

Prosedurda iştirak edən mütəxəssislərin sayına görə ekspertiza komissiya, kompleks və ya tək ola bilər. Sonuncu halda, yalnız bir ekspert tərəfindən həyata keçirilir. Komissiya ekspertizası bir ixtisas üzrə şəxslər, kompleks - gömrük mütəxəssislərinin komissiyası tərəfindən həyata keçirilir. Tədqiqatın aparılmasında iştirak edən bütün mütəxəssislərin imzaları yekun olaraq qoyulur. Mal sahibi və ya onun nümayəndəsi verilən nəticələrlə razılaşmadıqda təkrar gömrük ekspertizası aparılır.

3.2. İstehlak bazarına daxil olan qadın ayaqqabılarının müxtəlif əlamətlərinə görə çeşidinin ekspertizası

Qadın gön ayaqqabıların üz və alt materiallarının növünə görə çeşidinin xarakteristikası. Üz materialının növünə görə gön ayaqqabıları aşağıdakı qruplara bölünür: xromdan, yuftdan, parçadan, kombinəlaşdırılmış materiallardan, habelə süni gönlərdən olan ayaqqabılar.

Bu ayaqqabıların üz detalları yuftdan və yaxud yuftla süni gönlərdən kombinəlaşdırılmış şəkildə istehsal oluna bilər. Yuft ayaqqabılarının ən vacib detalları, yəni üst hissəsi, daban dalı, daxili qayıışı (içliyi) kimi detalları yuft gönlərindən, çəkmə quncu və boğaz detalları isə süni gönlərdən istehsal olunur.

Yuft gönlərindən olan ayaqqabılar spesifik xüsusiyyətlərə malik olduqlarından məhdud çeşiddə istehsal olunur. Yuft ayaqqabıları ağır istehsalatda, gilli və daşlı yerlərdə, kənd təsərrüfatı və inşaat işlərinin yerinə yetirilməsində istifadə olunur. Bu ayaqqabılar davamlı konstruksiyaya, yüksək göstəricili sukeçirməməzliyə, geyilməyə

qarşı yüksək davamlılığa malik olmalıdır. Bununla bərabər yuft ayaqqabıları ağır çəkili və çətin qatlanan olmaqla yüksək istismar xassələrinə malik olur.

Məişət təyinatlı yuft gönlərindən hazırlanan ayaqqabıların növ çeşidi qismən məhduddur: çəkmələr, yarımçəkmələr, uzunboğaz çəkmələr daxil edilir. Ən vacib üst detalları üçün yuft gönləriiribuynuzlu mal-qara dərilərindən, at dərilərindən, daha az əhəmiyyətli üst detalları üçün isədonuz yufu, süni və toxuculuq materiallarından istifadə olunur.

İstehsal həcmi və çeşid baxımından xrom ayaqqabıları üstünlük təşkil edir. xrom ayaqqabıları üçün olan xrom gönləri dana dərisindən, buzov dərisindən, düyə dərisindən, donuz dərisindən, keçi dərisindən, şevro (zərif, yumşaq dəri), məxmər, nubuk və digər dərilərdən xrom aşılama üsulu ilə hazırlanır. Belə ayaqqabıların ən vacib detallarından olan soyuzkası (üzlüyü), burun astarlığı, daban dalı,xarici qayıışı, dabanı göndən, ancaq çəkmə quncu, boğaz hissəsi süni göndən və yaxud parçadan hazırlanır.

Məişət qadın ayaqqabılarının çox hissəsi xrom ayaqqabıları növündə istehsal olunur. Xrom gönlərindən eyni zamanda xüsusi, tibb və idman ayaqqabıları da istehsal olunur. Qadınlar üçün olan məişət xrom ayaqqabıları ən çox yay tufliləri tiplərində, astatrsız səndəllər, açıq dabanlı və burunlu yarımbotinkalar, habelə örtülü dabanlı və burunlu botinkalar, çəkmələr, qış ayaqqabıları növlərində istehsal olunur. Xrom gönlərindən qadınlar üçün qısa, orta, hündür və daha hündür dabanlı ayaqqabılar istehsal olunur.

Geniş çeşiddə istehsal olunan qadın xrom ayaqqabıları yapışqan üsulu və az miqdarda rant, rant-yapışqan, tikiş-yapışqan, doppel, tökmə və s. birləşdirmə üsulları vasitəsilə istehsal olunur. Mismar və vint üsulu ilə yalnız çəkmələr hazırlanır. Qadınlar üçün olan xrom məişət ayaqqabılarının çox hissəsi xrom ayaqqabıları növündə istehsal olunur. Xrom gönlərindən eyni zamanda xüsusi, tibb və idman ayaqqabıları da istehsal olunur. Məişət xrom ayaqqabıları ən çox yay tufliləri tiplərində, astarsız, səndəllər, açıq dabanlı və burunlu yarımbotinkalar, habelə örtülü dabanlı və burunlu botinkalar, çəkmələr, qış ayaqqabıları növlərində istehsal olunur.

Xrom gönlərindən qadınlar üçün qısa, orta, hündür və daha hündür dabanlı ayaqqabılar istehsal olunur.

Xrom ayaqqabıları bütün yaş-cins xüsusiyyətlərində ən çox yapışqan üsulu və az miqdarda rant, rant-yapışqan, tikiş-yapışqan, doppel, tökmə və s. birləşdirmə üsulları vasitəsilə istehsal olunur. Mismar və vint üsulu vasitəsilə yalnız çəkmələr hazırlanır. Xrom gönlərindən istehsal olunan ayaqqabılar nisbətən yüngül və elastikdir, yaxşı gigiyenik və estetik xassələrə malikdir.

Müəyyən yaş həddinə malik olan istehlakçılar üçün müxtəlif təyinatı toxuculuq materiallarından maksimal dərəcədə istifadə edilən məişət ayaqqabıları (ev, yol, gündəlik) istehsal edilir. Bu ayaqqabıların üst detalları üçün parçalar, toxunmamış materiallar, trikotaj parçalar, fətr (ən zərif keçə), lentlər, hörgülərdən istifadə olunur.

Kombinə edilmiş üst ayaqqabı məmulatları hansıların ki, müxtəlif materialların birləşməsindən hazırlanmış üst detalları birləşdirir. Rənginə görə dəri ayaqqabıları ağ, qara, qəhvəyi, parlaq (mavi, qırmızı, yaşıl, sarı), açıq (bej, açıq-boz), çoxrəngli, qızılı və gümüşü rənglərə bölünür.

Parçadan olma və kombinə edilmiş ayaqqabılar ən çox yapışqan üsulu ilə və biq qədər də isti vulkanizasiya, tökmə, tikiş-yapışqan, rant, parko və mismar üsulları ilə istehsal olunur. Bu qrup ayaqqabılar da yaxşı gigiyenik xassələrə malikdir. Parçadan olan və kombinə edilmiş qadın ayaqqabıları alçaq, orta və hündür dabanlı istehsal olunur.

Süni və sintetik gönlərdən hazırlanan ayaqqabılar, 7 yaşdan kiçik uşaqlar istisna olmaqla, bütün yaş qrupu əhali üçün istehsal olunur. Bu cür ayaqqabılar sintetik və süni materiallardan, əsasən yapışqan, tikiş, az miqdarda isti vulkanizasiya və tökmə üsulları ilə hazırlanır. Xüsusi təyinatlı ayaqqabıların çeşidi genişdir və demək olar ki, bütün növ xrom gönlərindən olan ayaqqabıları əhatə edir.

Süni gönlərdən yay mövsümlü açıq və qapalı konstruksiyalı tuflilər və isti astarlı yaz-payız mövsümlü qadın çəkmələri istehsal olunur. Bunların bəzən astarsız növləri də hazırlanır.

Süni gönlər şaxtaya davamsız olduqlarından və istilik saxlama xassəsi aşağı olduğundan bunlardan qış ayaqqabılarının istehsalında çox az istifadə edirlər. Süni

gönlərdən olan ayaqqabılar təbii gönlərdən olanlara nisbətən aşağı göstəricili gigiyenik xassələrə malik olur.

Alt materialının növünə görə qadın gön ayaqqabılarının çeşid xarakteristikası. Alt materialı göndən olan ayaqqabıların üz materialları onların spesifik məqsədli təyinatından, növlərindən, istehlakçının yaş cins xüsusiyyətlərindən, istismar olunan ayaqqabının mövsümlüyündən asılı olaraq bütün xammal növlərindən, yəni təbii, süni və sintetik gönlərdən və gön əvəzedicilərindən, parçadan, toxunmamış materiallardan, keçə və fətrdən olmaqla, altının üstünə bərkidilməsi üçün işlədilən bütün bərkidilmə üsullarından istehsal olunur. Gön altlıqlı ayaqqabılar əhalinin bütün yaş və cins xüsusiyyətlərinin geniş çeşiddə müxtəlif təyinatlı ayaqqabı mallarına olan tələbatını ödəmək məqsədi ilə istehsal olunur. Yüksək istismar xassələrinə malik olmaqla bu ayaqqabılar yaxşı sanitariya gigiyenik xassələri ilə digər ayaqqabı növlərindən fərqlənirlər.

Alt materialı kimi məsaməsiz rezindən istifadə edilməklə istehsal olunan ayaqqabıların üzlük materialı üçün ən çox yuft gönləri işlədilməklə belə ayaqqabıların altının üzünə bərkidilməsi zamanı əsasən vint, mismarla bərkitmə üsullarından geniş istifadə olunur. Məsaməsiz rezin daha sıx quruluşa malik olduğundan istehsal olunan ayaqqabıların çəkisi ağır olur, belə ayaqqabılar yüksək istilikkeçirmə xassəsinə malik olduğundan belə ayaqqabıların istilik saxlama qabiliyyəti aşağı göstəricilidir. Altı məsaməsiz rezindən olan ayaqqabılar qusarık və bağça yaşlı uşaqları çıxmaq şərtilə bütün yaş-cins xüsusiyyətlərinə malik olan istehlakçı qrupu üçün istehsal olunur.

Funksional məqsədli təyinatından asılı olaraq altı məsaməli rezindən olan ayaqqabıların ola bilsin ki, üz materialları bütün gön xammalından olan ayaqqabılar çeşidində istehsal oluna bilsin. Bunların altının üzünə bərkidilməsində ən çox yapışqan üsulu, isti vulkanizasiya, rant-yapışqan və bir az da tikiş-yapışqan və doppel-yapışqan üsulları istifadə olunur. Belə ayaqqabılar yaxşı istisaxlama qabiliyyətinə malik olmaları ilə fərqlənirlər. Lakin geyilməyə qarşı davamlılığına görə təbii gön altlıqlı ayaqqabılardan geri qalmaq istismar müddəti aşağı olan ayaqqabılar qrupuna daxildir. Bu ayaqqabılarda qusarık və bağça yaşlı uşaqlar

üçün istehsal olunan ayaqqabılar istisna olmaqla, bu tipdə, bütün yaş və cins xüsusiyyətlərinə malik istehlakçılar üçün buraxılır.

Altlığı gönəbənzər materialdan olan ayaqqabıların üz materialı xromdan, süni göndən və parçadan olmaqla belə ayaqqabıların altının üzünə bərkidilməsi üçün yapışqan, tikiş-yapışqan və bir qədər də doppel-yapışqan bərkidilmə üsullarında istifadə olunur. Altlıq materialı kimi sənayedə geniş işlədilən “Kojvolon” adlı məsaməli gönəbənzər rezin adi məsaməli rezinə nisbətən daha ağır çəkiyə malikdir, lakin geyilməyə qarşı davamlılığı, istismar müddəti daha üstün olur. Belə ayaqqabı altlıqlarının qalınlığı az olduğundan istehsal olunan hazır ayaqqabının çəkisini artırmır. Lakin belə ayaqqabıların istilik saxlama xassəsi digər növ ayaqqabılarla müqayisədə aşağı olur. Ayaqqabı istehsalında bu növ altlıq materiallarından qusarik və kiçik yaşlı uşaq ayaqqabılarını çıxmaq şərtilə bütün yaş və cins xüsusiyyətlərinə malik istehlakçılar üçün gön ayaqqabıları istehsal olunur.

Ayaqqabı istehsalında altı stironip rezindən olan yalnız kişi və qadın xrom ayaqqabıları istehsal olunur. Bunların altının bərkidilməsində ən çox yapışqan üsulu tətbiq olunur. Sıx quruluşa malik olduğundan ayaqqabının çəkisi ağır olur.

Plastik gön materialından müəyyən miqdarda kişi ayaqqabıları istehsal olunur. İstehsalında vint-mismar üsulundan istifadə olunur. Plastik göndən olan ayaqqabı da nisbətən ağır olur.

Müasir dövrdə ayaqqabı sənayesi tərəfindən istehsal olunan bəzi ayaqqabıların alt materialı polivinilxlorid (PVX), poliuretan (PU) kimi yumşaq xassəli plastik kütlələrdən istifadə olunur. Belə plastik kütlə növlərindən istehsal olunan ayaqqabılar əsasən tökmə üsulu ilə hazırlanır. Altı plastik kütlədən olan kişi və qadınlar üçün qış ayaqqabıları istehsal olunur. Belə ayaqqabıların da istehsalında üz materialı kimi xrom, süni gön və parça materiallarından istifadə edilir.

Müasir dövrdə geniş inkişaf etmiş ayaqqabı sənayesi tərəfindən çeşid müxtəlifliyinə görə müxtəlif təyinatlı ayaqqabıların istehsalı geniş vüsət almışdır. Bunlar içərisində öz spesifik xüsusiyyətləri ilə seçilən qadınlar üçün olan məişət təyinatlı ayaqqabılar xüsusi yer tutur. Qadınlar üçün olan məişət gön ayaqqabıları 5 əsas növlərdə istehsal olunur. Buraya çəkmələr, botinkalar, yarım botinkalar və tuflilər,

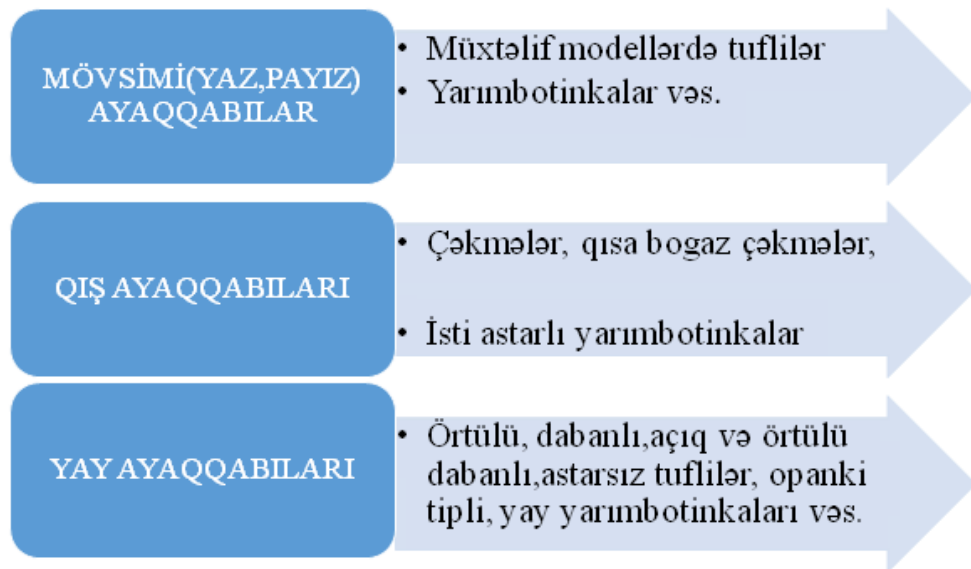
səndəllər daxil edilir. Bu qrup malların çeşid ekspertizasının aparılması məqsədi ilə onların bəzi növlərinin əmtəşünaslıq xarakteristikasını vermək məqsədə uyğun olardı.

Qadın çəkmələri. Çəkmələr üz materialına görə yuftan, xromdan, süni göndən və parçadan istehsal olunur. Çəkmələr öz daxilində konstruksiyalarına görə dartılıb qəliblənmiş, biçilmiş qadın uzunboğaz və qısaboğaz çəkmələrinə bölünməklə geniş çeşidində istehsal olunur. Ayaqqabı sənayesi tərəfindən istehsal olunan dartılıb qəliblənmiş çəkmələrin üzü yuftan olur, biçilmiş çəkmələrin ki yuftan, xromdan və parçadan, qadın çəkmələrinin üz materialı isə xromdan, süni göndən və parçadan hazırlanır.

Qadın gön ayaqqabıların təyinatına görə çeşid xarakteristikası. Müasir dövrdə istehlakçı bazarına daxil olan qadın gön ayaqqabılarının 75%-i məişət ayaqqabılarının payına düşür. Məişət təyinatlı qadın ayaqqabıları model və kütləvi qaydada istehsal olunmaqla qadınların ayaqqabı mallarına olan istehlakçı tələbinin tam və dolğun şəkildə ödənilməsinə xidmət edir.

Qadınlar üçün olan model ayaqqabıları gündəlik ayaqqabılardan fərqli olaraq, ən gözəl, bahalı yüksək keyfiyyətli materiallardan və bərkidilmə üçün ayrı-ayrı xarici detalların emalından və furnitura elementlərinəndən istifadə edilməklə hazırlanmışdır. İstehsal zamanı yarımçəkmələrdə və ayaqqabılarda, daban istisna olmaqla, pəncəyə astarın üzlük tərəfi qoyulmuş olmalıdır. Ayaqqabı modelləri, bir qayda olaraq, daha mürəkkəb moda istiqamətinə uyğun seçilir və onların istehsalı müəssisələr tərəfindən həyata keçirilir. Belə ayaqqabılar yüngül, zərif, çox vaxt mürəkkəb dekorativ bəzəkli olur.

Model ayaqqabılardan fərqli olaraq qadınlar üçün istehsal olunan gündəlik ayaqqabılar standart qəliblərdə, altının üzünə tikilməsi üçün bütün bərkitmə üsullarından istifadə edilməklə və alt və üst hissələrin detalları üçün müxtəlif gön və gönəvəzədicilərindən, rezin və toxuculu materiallardan istifadə edilməklə hazırlanır. Gündəlik geyilmək üçün olan qadın ayaqqabılar daha sadə bir dizayna malik olurlar və model ayaqqabılarla müqayisədə onların çeşidi və modelləri daha az dəyişir.

Şəkil 3.1. Mövsümünə görə qadın model ayaqqabıların çeşid qrupları

Üçüncü geniş qrupa malik olan bəzədilmiş ayaqqabılar daha çox gənclər, oğlanlar, qızlar, məktəblilər, məktəbəqədər, azyaşlı uşaqlar və körpələr üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bunların çeşidinə çəkmələr, yarımboğaz çəkmələr, botinkalar, yarımboğaz botinkalar, yay ayaqqabıları, sandaletlər daxildir. Bəzədilmiş ayaqqabılar detallarında tez-tez kombinasiya edilmiş parlaq kontrast rəngli bahalı materiallarından hazırlayırlar çox vaxt ayaqqabı detallarında, yamaq parçaları və digər mürəkkəb dekorativ bəzəklərlə birləşdirilir ki, bu da onların yüksək bədii, estetik göstəricilərə malik olmasını təmin edir.

Məişət ayaqqabıları içərisində qadın ayaqqabılarının çeşidi üslub, model, növ və çeşidinin müxtəlifliyi ilə seçilir. Geniş çeşidə malik olan qadın ayaqqabıları içərisində xüsusi bir yeri üst hissəsi təbii göndən hazırlanan və istehsal olunan ayaqqabı modellərinin yarısından çoxunu təşkil edən model ayaqqabıları tutur. Məişət təyinatlı qadın ayaqqabılarının üst hissəsi üçün ağ rəngdən qara rəngə qədər olan bütün rənglərdən və rəng çalarlarından və daha incə və yumşaq materiallarından istifadə edilir. Yumşaq və incə materiallar zərif və gözəl görünüş verir, ayaqqabıların yumşaqlığını və istifadə zamanı rahatlığını təmin edir. Qadın ayaqqabıları dabanın hündürlüyünə görə aşağı, orta, yüksək və xüsusilə yüksək hündürlükdə hazırlanır.

Kütləvi ayaqqabılar dedikdə, nisbətən sadələşdirilmiş modelli iriseriyalı qadın gön ayaqqabıları nəzərdə tutulur. Bu qrup ayaqqabıların istehsalında model ayaqqabılardan fərqli olaraq nisbətən az mürəkkəbliyə malik texnoloji əməliyyatlar, az saylı arayışlandırıcı əməliyyatlar tətbiq edilməklə əsasən mexanikləşdirilmiş konveyer sistemindən istifadə olunur.

Bu üsulla gündəlik geyilən qadın ayaqqabıları istehsal olunmaqla üz material kimi qiymətli lak və zamsa gönlərini çıxmaqla yerdə qalan bütün təbii gönlərdən, parçadan, süni gönlərdən, alt materialı kimi gön materiallarından məsaməli və məsaməsiz rezindən gönəbənzər və kojvolon materiallarından, müxtəlif plastik kütlə növlərindən və plastiki göndən geniş istifadə olunur.

Kütləvi qadın gön ayaqqabıları bütün yaş cins xüsusiyyətlərində, bütün birləşdirilmə üsullarında, yaz, yaya, payız və qış mövsümlərində istehsal edilir. Bu qrup ayaqqabılar əsasən küçədə geyinmə məqsədi üçün nəzərdə tutulur. Kütləvi qadın ayaqqabıları yüngül, ev, yaşlı şəxslər üçün, gəzinti(çıxış) təyinatlı və milli məişət ayaqqabı növlərinə ayrılır.

Qadınlar üçün ev ayaqqabıları. Ev ayaqqabıları dedikdə üz detalları xrom gönlərindən və parçadan olan yalnız ev şəraitində geyilmək üçün istehsal olunan qadın gön ayaqqabıları nəzərdə tutulur. Ev ayaqqabıları üz və astar materiallarının növündən asılı olaraq yay və qış mövsümlərində geyilən ayaqqabılara bölünür. Yaraşığı ev ayaqqabıları ipək parçalardan istehsal olunur. Ev ayaqqabıları ən çox tufli növlərində açıq və yaxud örtülü dabanlı və burunlu istehsal olunur. Ən çox yapışqan və tikiş-yapışqan üsullarından və az miqdarda tökmə, tikib çevirmə, isti vulkanizasiya kimi birləşdirmə üsullarından da istifadə olunmaqla buraxılır.

Yaşlı qadınlar üçün gəzinti (çıxış) ayaqqabıları. Bu qrup ayaqqabılar yaşlı qadınların anatomiki-fizioloji xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla istehsal olunur. Bunların üz materialları kimi xrom gönlərindən və parçadan istifadə olunur. Altı üz materialına rant, rant-yapışqan, dolpen-yapışqan, yapışdırma tikib çevirmə, tikiş-yapışqan və s. birləşdirmə üsulları ilə bərkidilir. Alt materialı kimi isə göndən və rezindən istifadə edilir. Bu ayaqqabıların əsas materialı ilə içlik materialı arasında mütləq paralon təbəqəsi olmalıdır, soyuzka (üzlük) hissəsinin altında aralıq materialı

olmalıdır. Bunları 6-7 doluluğa malik qəliblərdə istehsal edirlər, ayağa rezinlə, qaytanla və yaxud da qayış vasitəsilə bənd edilib geyinilir.

Milli qadın ayaqqabıları. Milli məişət ayaqqabıları dedikdə ayrı-ayrı dövlətlərdə və muxtar respublikalarda milli adət və ənənələr nəzərə alınmaqla istehsal olunan xüsusi növ ayaqqabılar nəzərdə tutulur. Milli qadın ayaqqabılarına çarıqlar, iççakilər, burşilər və s. milli ayaqqabı növləri aiddir.

Qadınlar üçün olan istehsalat ayaqqabıları. İstehsalat ayaqqabıları xalq təsərrüfatının bu və ya digər istehsalat sahələrində işləyən işçilər üçün istehsal olunur. Bu ayaqqabıların əsas funksiyası ayağı xarici təsirlərdən, tozdan, müxtəlif kimyəvi maddələrdən, yüksək və alçaq temperaturdan, habelə ayağı maşınqayırma, metallurgiya və s. sahələrdə baş verə biləcək qorxulu hadisələrdən qoruma qabiliyyətinə malik olmalarıdır. Bundan əlavə istehsalat ayaqqabıları ümumi xassələrlə yanaşı spesifik xassələrə də malik olmalıdır. Məsələn, ayağın barmaqlarını zərbələrdən qorumaq məqsədilə ayaqqabının daxilində burun hissəsində metal təbəqələrdən və kapron vərəqələrindən burunluq yerləşdirilməlidir. Ayağı yüksək temperaturdan qorumaq məqsədilə onların istehsalında odadavamlı materialdan, yağlı və neft məhsulları emal olunan yerlərdə isə yağadavamlı altlıq materiallardan istehsal olunur və s.

Nəmli şəraitdə geyilən qadın istehsalat ayaqqabılarının istehsalında tamamilə sukeçirməyən materiallardan istifadə olunur. Tozlu şəraitdə və üzvi kimyəvi maddələr emal olunan şəraitdə partlayışa qarşı ehtiyatlı olmaq məqsədilə istehsal olunan ayaqqabıların üz materialı kimi kombinəlaşdırılmış aşılama üsulu ilə istehsal olunan yuft gönlərindən istifadə olunur. Bu ayaqqabılar dabanlı olur və altlığı üzünə ağac şpilkası və mismar üsulu ilə birləşdirilir. Bununla bərabər son zamanlar satıcılar, poçtalyonlar, montaj işçiləri üçün də göndən olan istehsalat ayaqqabıları istehsal olunmağa başlanmışdır. İstehsalat ayaqqabılarının çeşidi durmadan çoxalmaqdadır. Bu ayaqqabıların əsas növlərinə kişi və qadın çəkmələri, yarımboğaz çəkmələr, botinkalar aiddir. Üz materialı kimi bütün növ istehsalat ayaqqabılarının istehsalında inək yuft və xrom gönləri, süni gönlərdən T-markalı, polivinilxlorid (PVX) əsaslı “Yuftin” süni gönlərdən, şarqolindən, kirzadan və s. istifadə olunur. Bunların alt

materialı üçün təbii göndən, məsaməli və məsaməsiz rezindən, yağ və qələvilərin təsirinə qarşı davamlı rezindən istifadə edilir. Onların altının üzünə bərkidilməsi üçün üxtəlif birləşdirmə üsulları tətbiq olunur.

Qadınlar üçün olan tibb ayaqqabıları. Tibb ayaqqabıları adi ayaqqabıları geyinə bilməyən, daha doğrusu, ayağı deformasiya etmiş və yaxud ayağında deformasiyanın baş verməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə bəzi qrup istehlakçıları üçün istehsal olunur. Bütün bunları nəzərə alaraq tibb ayaqqabıları ortopediya (topallar) və profilaktiki gön ayaqqabılarına ayrılır.

Ortopedik qadın ayaqqabıları. Bu cür ayaqqabılar həkimlərin məsləhəti ilə kişilər və qadınlar üçün fərdi qaydada istehsal olunur. Bu ayaqqabılar ayağı deformasiya olunmuş adamlar üçün lazımi istehlak şəraiti yaradır. Ortopediya ayaqqabılarını ixtisaslaşdırılmış müəssisələr istehsal edir. Bunlar satışa buraxılmaz və botinka, yarımbotinka, tufli və çəkmə növlərində istehsal olunur.

Profilaktiki qadın gön ayaqqabıları. Bu cür ayaqqabılar ayağı normadan bir qədər fərqlənə bilən adamlar üçün istehsal olunur. Profilaktiki ayaqqabılar xüsusi qəliblərdə hazırlanır. Bunların konstruksiyası yerləşməni asanlaşdırır. Profilaktiki ayaqqabılar bütün yaş-cins xüsusiyyətlərində istehsal olunur. Bu ayaqqabılar bəzi hallarda xarici ölkələrdən də daxil olur.

Profilaktiki ayaqqabılar ticarət təşkilatlarında əhali tərəfindən realizə olunur. Bunlar botinka, yarımbotinka və müxtəlif konstruksiyalı tufli növlərində istehsal olunur.

Növ və növ müxtəlifliyinə görə ayaqqabının çeşidi. Ayaqqabının növü, yuxarı hissənin detalları ilə ayağın bağlanma dərəcəsi ilə təyin olunan təsnifatının konstruktiv əlamətidir.

Hal-hazırda beş əsas növ ayaqqabı (uzunboğaz çəkmələr, yarımçəkmələr, botinkalar, yarımbotinkalar və tufli) və onların daha çox müxtəlif növləri (çəkmələr, yarımçəkmələr, sandaletlər, opankilər, pantoletlər və s.) istehsal edirlər. Bəziləri istehlak baxımından əhəmiyyətini itirir və istehsalı dayandırılır, əvəzinə isə yeni adda və konstruktiv xüsusiyyətləri ilə fərqlənən yeni ayaqqabılar istehsal olunur.

Uzunboğaz çəkmələr – hansı ki, çəkmə boğazı baldırı örtür. Soyuq və yağışlı havalarda istifadə olunan, ayaq biləyi, baldır, dizdən aşağı və dizdən yuxarıya qədər hündürlüyü olan ayaqqabı növüdür.

Çəkmələrin başqa növləri də vardır:

- Untlar –soyuzka və arxa hissəsi yuft və ya xromlu buzov dərisindən ibarət, ən azı 16 mm qalınlığı olan xüsusi keçə altlıqlıxəz çəkmələr.
- Uzunboğaz çəkmələr – çəkmə boğazı (quncu) baldıra kip oturur və ya ayaqqabının ayağa bərkidilməsi üçün bir mexanizmdən ibarət çəkmələr növüdür.
- Yarımçəkmələr – baldırın yarısına qədər çatan yan hissəli ayaqqabıdır. Zəhiri görünüşcə onlar yüksək çəkmələrə bənzəyirlər və klapanə malikdir - su və kirin ayaqqabılara nüfuz etməsindən müdafiə üçün yan hissələrinin qanadlarının uzunluğu boyu və ya yarısına qədər tikilmiş dilin növ müxtəlifliyi.

Onlardan müxtəlif bəzək vurma və bəzəklərin mövcudluğu ilə fərqlənən qısaboğaz çəkmələr yarım çəkmələrin növüdür. Bir qıfıllıca ilə, qaytanlı, düyməli, knopkalı, qıfıllıcasız ola bilər. Yarımçəkmələr çəkmələrdən az hündürlüyü ilə fərqlənir: qadın və kişilər – 20 sm-dən çox olmayan, uşaqlar – 18 sm-dən çox olmayan.

Botinkalar həm baldırın müəyyən bir qismini, həm də pəncənin bütün tərəflərini örtən ayaqqabı növüdür. Üz materialının növünə görə botinkalar süni göndən, xromdan, parçadan, yuftdan və kombinəlaşdırılmış materiallardan istifadə edilməklə hazırlanır. Botinkalar konstruksiyaca “konvert” bişimli, bişimli soyuzkalı, dairəvi soyuzkalı, qısaboğaz çəkmə və mokasin konstruksiyalarında olur. Botinkanın geyinilib-çıxarılmasını asanlaşdıran əsas səbəb ayaqqabı quncunun ön və ya yan tərəfdən kəsilmiş olmasıdır və bu kəsilmiş hissə üst tərəfdən yarımçıq və ya qapalı dildik vasitəsilə örtülür. Botinkanın ayaqda möhkəm və kip qalması üçün müxtəlif materiallardan istifadə edilir ki, buna misal olaraq, düymə, qarmaqlar, rezin, qayış, knopka, zəncirbənd və qaytanları göstərə bilərik.

Yarımbotinkalar isə üç fərqli hissələrdən ibarət olmaqla botinkalara nisbətən mürəkkəb konstruksiyalıdır və buraya pəncə, yan tərəflər, soyuzka, çəkmə quncu və burun daxildir. Yarımbotinkalar topuğa qədər hündürlüyə malik olması ilə

botinkalardan fərqlənirlər. Bu ayaqqabı növü üz materialına görə xromdan, parçadan, süni göndən və bu materialların kombinələşməsindən hazırlanır. Bunlar kəsik soyuzkalı, konvert biçimli və mokasin konstruksiyalarında istehsal olunur. Yarımbotinkalar rant, rant-yapışqan, yapışqan və vint-mismar bərkidilmə üsullarında hazırlana bilər.

Tufli (dekolte) ayaqqabı modeli hər zaman geyilə bilən klassik, dəyişməz və əvəzolunmaz qadın ayaqqabısıdır. İllərlə istehsal olunan bir model olmasına baxmayaraq, hələ də dəbdə olan və istifadəsi zamanı rahat olması səbəbindən ən çox tələb olunan bir modeldir. Tuflinin üz hissəsi pəncənin ön tərəfinin müəyyən bir qismini örtür.

Tuflilər ən çox yapışqan, tikiş-yapışqan, sandal və isti vulkanizasiya üsulları ilə istehsal olunur.

Tuflilərin yarımbotinkalardan fərqli xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o daha açıq və kəsiyi də nisbətən dərinidir.

Üz materialının növünə görə tuflilər süni gönlərdən, parçadan, xromdan və kombinələşdirilmiş materiallardan istifadə olunmaqla hazırlanır.

Tuflilər fərqli qəliblərdə və dabanlarda, müxtəlif çeşidlərdə ola bilər. Yüksək dabanlı olanlar dekolte adlanır. Alçaq dabanlı babet kimi tanınır. Qapalı modeldə olduğu kimi, burnu açıq tufli, arxa tərəfi açıq tufli, yanları açıq tufli və s. bu kimi çeşidləri vardır. Bir və ya bir neçə hissədən ibarətdir və müxtəlif ağız formalarına malikdir. Dabanın hündürlüyü və ağız formaları günün dəbinə uyğun olaraq formalandırılır.

Xanımlar üçün hazırlanmış klassik, istənilən vaxt geyilə bilən qadın ayaqqabılarıdır. Bu əvəzolunmaz klassik model müxtəlif formalarda ola bilər. Çox sayda çeşidi olan dekolte tufli rahat, sadə və düz quruluşlu ayaqqabı modelidir. Kişi ayaqqabılarında molyer və qadın ayaqqabılarında tufli əsas modellərdir.

Şəkil 3.2. Əsas ayaqqabı modelləri olan molyer və tufli

Babet alçaq dabanlı, yuvarlaq burunlu, qısa üzlü gündəlik istifadə üçün uyğun olan qadın ayaqqabısıdır.

Burnu açıq tufli düz, klassik, arxa hissəsi bağlı, burun hissəsi açıqağızlı qadın ayaqqabı modelidir. Dekolte modelində ayaqqırmə qambaranın kənarı alçaq və ya hündür edilərək qapalı və müxtəlif cür hazırlana bilər. Burun hissəsi açıla bilər.

Arxası açıq tufllər düz, klassik, arxa hissəsi açıq, burun hissəsi qapalı ağızlı olan qadın ayaqqabı modelidir.

Arxa hissəsinə bantlı bir quruluş qoyaraq, arxanın qapalı forması çıxarıla bilər və beləliklə açıq bir arxa dekolte meydana gələ bilər. Dekoltenin üz və ağızkənarlarına bəzəklər vurula bilər.

Tufllərin xassələri aşağıdakı kimidir:

- Tufllər dekolte növünün ən fərqləndirici ayaqqabısıdır. Dekolte tufllərin xüsusiyyəti, üz materialının ağız kənarının yuvarlaq olmasıdır. Ağızın və ayaqqabının üst hissəsini təşkil edən üz materialının yalnız arxa örtük birləşməsində tikiş yeri vardır və bir hissədən ibarət olur.

- Fərqləndirici klassik model orta dabanlı olub, yuvarlaq ağızlıdır. Bundan başqa, yüksək dabanlı və orta dabanlı klassik tufli (dekolte) modellər də vardır.

- Xüsusilə yüksək dabanlı dekolte ayaqqabılar fantaziyalı modellərdir.

- Klassik model müxtəlif formalara uyğunlaşdırıla bilər. İstifadə olunan materiallar, rənglər və ölçülər iqlim şəraitindən, istifadə sahələrindən və ölkələrdən asılı olaraq dəyişə bilər.

Tufli möhür hissələri asimmetrik (əyri, kampreli) və simmetrik (düz) edilərək yeni modellər istehsal oluna bilər. Tufli ayaqqabı modelində ayaq içə doğru basıldığı üçün daxili qamba xarici qambadan 2-4 mm daha yüksək olmalıdır. Bu vəziyyət ayaq dönməsinin qarşısını almaqda kömək olur. Daxili yan ağz kənarının xaricə görə bir az daha yüksək olmasında ayaq quruluşunun da təsiri vardır.

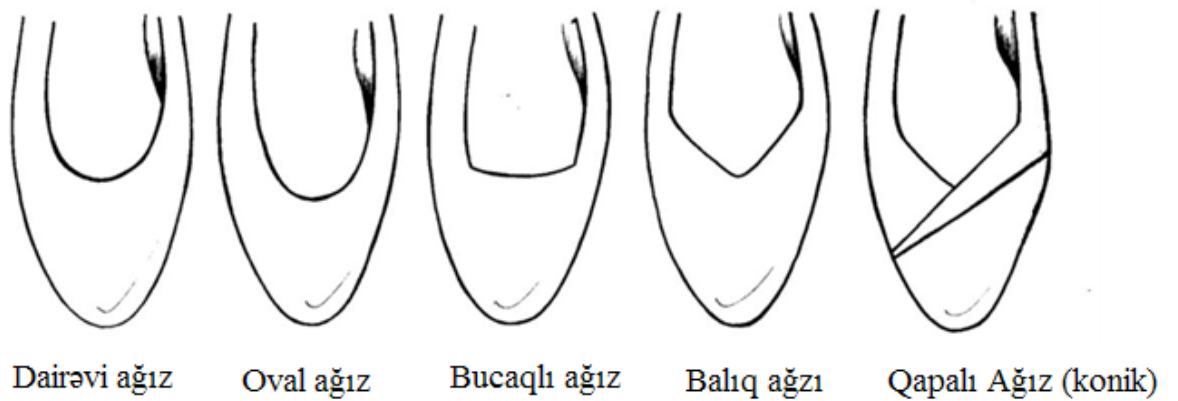
Ayaqqabı hazırlanarkən bu sümük yüksəklikləri nəzərə alınaraq ağz kənarları qambalarda müxtəlif hündürlüklərdə hazırlanır (daxili gambanın kənarı yüksək, xarici gambanın kənarı alçak). Ayaqqabı ağzı bu cür hazırlandıqda, kənarlar sümük uclarına sürtülməz və istifadə zamanı istehlakçının rahatlığını təmin edər.

- Tufllər üzlük və altlıqdan ibarət olaraq iki əsas hissəyə bölünür. Ayaqqabının üst hissəsi olan üzlük, astarsız və ya astarlı üzlük materiallardan, qəlibə çəkilə biləcək üzlük parçalardan meydana gəlir.

- Dekolte modelində üzlüyün uzunluğu dabanın hündürlüyündən asılı olaraq dəyişir. Dabanın hündürlüyü artdıqca, üzlük kiçilir. Dabanın hündürlüyü azaldıqca, üzlüyün hündürlüyü artır. Normal dabanlı bir dekolte də üzlüyün uzunluğu təxminən 65 mm-dir.

- Daban yüksəldikcə burun hündürlüyü azalır.

- Tufli ayaqqabı modelinin fərqli ağz formaları vardır. Klassik model dəyirmi, oval, bucaqlı, uclu, balıq ağızlı və qapalı ağızlı olur. Ayaqqabının ağz hissəsi ayağın rahat girməsinə imkan verməli və gəzərkən ayağı kifayət qədər möhkəm tutmalıdır. Xüsusilə gəzinti zamanı ağz boşalmamalı, ayağa sarılmalıdır. Çəşidli tufli ağz modelləri şəkil 3.3-də göstərilmişdir.

Şəkil 3.3. Tufli ağz modelləri

Açıqlıq dərəcəsinə görə ayaqqabılar qayışla ayağa bərkidələn, qapalı, yarıqapalı (qayıq tipli) və nisbətən açıq növlərə bölünür.

Evdə geyinilən tuflilərzaqatovkanın konstruksiyasının çoxsaylı variantları, açıqlıq dərəcəsi (qapalılığı), dekor müxtəlifliyi, yan tərəflərinin hündürlüyü və üsthissəsinin xarici və daxili materialların növü, həmçinin rəng tərtibatı və modellərin performansının mükəmməlliyi ilə fərqlənir.

Yüngüllük və rahatlıq baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edən yol ayaqqabılarınınquruluşu və bəzəkləndirmə baxımından daha az fərqlidir. Onlar açıq quruluşamalıdır (daban hissəsi olmadan). Yığcamlıq və yumşaqıq üst üçün yumşaq, nazik dəri istifadə etməklə əldə edilir, ancaq sərt ayaq dalı, tuflinin burnu və dabanı olmur.

Molyer ayaqqabılarının ən əsas xüsusiyyəti qaytanların çıxarıldıqdan sonra hər iki yan hissələrinin tam açıla bilməsidir. Dil və üz bütün ola bilər.

Xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, yan detalları üst hissəyə tikilir. Bu kişi və qadın, hətta uşaq ayaqqabılarında görülən bir modeldir.

Dünya ayaqqabı ədəbiyyatında Gibson və ya Derbi kimi tanınır. Ancaq əsasən çəkmələr üslubunda hazırlananlara Derbi deyilir.

Oksford kişi və qadın ayaqqabılarında üstünlük verilən modellərdən biridir. Molyer kimi qaytanlıdır, lakin yan hissələri molyerdəki kimi tam açılmaz və dili xaricə çıxarılmır. Dil ayrı bir detal olaraq çəkmənin ön üst tərəfindən yerləşdirilir. Molyer modelindən fərqli olaraq, üz parçası yan detalların üstünə tikilir. Dünya ayaqqabı dilində Oksford kimi tanınır, lakin Françesina adı da istifadə olunur. Üz hissələrinin forması dəyişdirilərək ön hissəli, ön hissəsiz və geniş çeşiddə modellər hazırlanır.

Mokasinlər nisbətən yumşaq və sürüşməyən altlıqlı, rahat və asan üstlüklü, tikmə və ya toxuculuq elementləri ilə bəzədilmiş şaquli tikişli, krujeva və ya dəri kəmərlə əsas xüsusiyyətlərə malik olan ayaqqabı növüdür. Bəzən bu ayaqqabılar loafer, crocs və espadrilles ilə müqayisə olunur. Bununla birlikdə, bu ayaqqabı modellərinin hər birinin müxtəlifliyi və xüsusiyyətləri vardır. Loafer ayaqqabı modeli mokasinlərdən açıq və kobud xətləri ilə fərqlənir. Loafer və mokasinlərin forması bir

qədər oxşardır. Lakin kiçik danalı davamlı altlığı ilə fərqlənir. Loferlərin klassik modeli kiçik (çox vaxt iki) saçaqlara malikdir.

Səndəllər. Yalnız dabanı olan, ayağa üstən, topuqdan bağ və qayıqla bağlanana, ayaqların göründüyü açıq tipli ayaqqabıya səndəl deyilir. Bəzi modellərdə ayaqların üst hissəsi, topuqlar və ya barmaqların bir hissəsi və ya hamısı açıq qalır. İsti havalarda ayaqları rahat və sərin saxlamaq üçün əvəzolunmaz səndəllərə üstünlük verilir.

Çuvyaklar– soyuzkaların üst yan tərəf detalları ilə vahid quruluşlu üst zaqatovkaya malik, topuğa bağlanma qabiliyyətinə malik olmayan, dabanının hündürlüyü 5 mm-dən çox olmayan tufli növüdür.

Gündəlik ayaqqabınınövü. Rahat, alçaq dabanlı bu ayaqqabı növünə xüsusilə iş həyatında və yaşlı insanlar üstünlük verirlər.

Qadın gön ayaqqabılarının fason və modelinə görə çeşidi. Qadın gön ayaqqabılar həmin dövr üçün xarakterik olan dəbin təsiri altında davamlı dəyişkənlik ilə xarakterizə olunan fason və modellərə bölünür. Ayaqqabı moda inkişafında dörd əsas üsluba sahibdir:

- öz sərbəstliyini iddia edən gənclik tərzini birləşdirən klassik,
- idman,
- romantik
- folklor üslubları.

Ayaqqabıların üsluba görə bölünməsi iki əlamətdən asılı olaraq həyata keçirilir:

-ayaqqabınınburun hissəsinin forması (silueti);

dabanın forması və hündürlüyü.

Fasonu dəyişdirərkən, bir qayda olaraq, qələbin burun hissəsinin forması dəyişir; daban və supinator hissələri ümumiyyətlə dəyişməz qalır.

Burun hissəsinin genişliyindən asılı olaraq ayaqqabılar geniş burunlu, orta geniş, dar və xüsusilə dar burunlu olması ilə fərqləndirilir.

Ayaqqabı burnu yuvarlaqlaşdırılmasının xarakterinə görə sivri (iti), yuvarlaq, dairəvi, düzbucaqlı, eninə kəsilmə formasına görə isə yuvarlaq ola bilər.

Qadın ayaqqabılarının zərifliyi, onun üslubu və istehlak dəyəri əsasən dabanın formasından və hündürlüyündən asılıdır. Daban hündürlüyünə görə alçaq (5-25mm), orta (30-45 mm), hündür (50-70 mm), xüsusilə hündür (70 mm-dən çox) ola bilər.

Qadınlar üçün olan yüksək topuqlu ayaqqabılarda dabanın qalxmasının artması pəncənin dayaq səthini (üzünü) və hərəkət zamanı ayaq darağının barmaq sümüyünün əyilmə mümkünlüyünü azaldır. Yüksək topuqlu ayaqqabılarla uzun müddətli gəzinti zamanı bədən üçün yorucu olur və belə ayaqqabılar uzun müddət geyilmə zamanı narahatçılıq yaradır.

Optimal hündürlüklü daban pəncənin ayrı hissələri üzrə (görə) bir çox insanın daha (daha çox) düzgün bölgüsünə imkan yaradır, bunun sayəsində hərəkət yüngülləşir. Optimal hündür daban insanın çəkisinin pəncənin ayrı hissələrində daha düzgün paylanmasına kömək edir, bu da hərəkəti asanlaşdırır. Dabanın optimal hündürlüyü uşaq ayaqqabıları üçün 25 mm-ə qədər, kişi ayaqqabıları üçün 20-30 mm, qadın ayaqqabıları üçün 25-40 mm-ə qədər olmalıdır.

Üsluba nisbətən modellərə görə qadın gön ayaqqabıları daha müxtəlifdir, çünki istehsal samanı eyni formalı qəlibdə bir neçə müxtəlif modellər hazırlanır.

Qadın ayaqqabı modeli dedikdə konstruksiyanın, materiallar və xarici görünüşün fərdi əlamətləri ilə xarakterizə olunan konkret bir məmulat modeli başa düşülür.

Qadınlar üçün olan ayaqqabı modeli üst hissələrin konfigurasiyası və sayı, onların qarşılıqlı yerləşməsi, ayaqqabı materiallarının görünüşü və rəngi, bəzəyinin görünüşü ilə xarakterizə olunur.

Geniş çeşiddə istehsal olunan qadınlar üçün gön ayaqqabılarında dekorativ bəzək modeli vacib fərqləndirici xüsusiyyətlərindən biridir. Ayaqqabı bəzəndirilməsinin bütün növləri dörd qrupa bölünür:

➤ xətti - düz bir xəttə və ya əyridə və bir-birindən 10 mm və daha çox məsafədə yerləşən (dəliş açma, dekorativ tikişlər, incə köbə, qaytanlar, kəsiklər və s.) bəzək;

geniş yayılmış - müəyyən bir sahəni tutan və bir-birindən 10 mm-dən az məsafədə yerləşən xətti bəzək (şəbəkəli, incə tikişlər, dəlik açma və s.);

- həcmli – forması həcmli olan bəzəklər (bantlar, toqqalar və s.);
- ədədi – bədii furnitura (dekorativ qaytanlar, rantlar, toqqalı kəmərlər, padoşun və dabanın düzgün profilə uyğun kəsimi).

Qadınlar üçün olan gön ayaqqabıların doluluğuna və ölçülərinə görə çeşid xarakteristikası. Bütün ayaqqabı növlərində olduğu kimi qadın gön ayaqqabılarında da onların ölçülərinə görə qruplaşdırılaraq çeşidinin öyrənilməsi çox vacib hesab edilir. ISO3355-77 beynəlxalq standartı üzrə ayaqqabıların ölçüsü ayağın uzunluğunun millimetrlə ölçülməsi ilə hesablanır (adətən ölçü 0,5 sm-ə qədər yuvarlaqlaşdırma ilə sm-ə çevrilir). Ayağın uzunluğu ən qabağa çıxan barmaqdan götürülməklə pəncədən dabana qədər ölçülür. Bir çox ölkələrdə ayaqqabı istehsalında bu ölçüdən istifadə olunur. Ayaqqabıların ölçülərinin müəyyən edilməsi üçün tətbiq olunan ölçü sistemi üç qrupa bölünür:

- 1- Avropa ölçü sistemi;
- 2- İngiltərə ölçü sistemi;
- 3- Amerika ölçü sistemi.

Avropa ölçü sistemi – içliyin santimetrlə uzunluğudur. Ölçü vahidi – $\frac{2}{3}$ sm-ə (6,7mm) bərabər götürülür. İçliyin uzunluğu ayağın uzunluğundan 10-15 mm artıq götürülür ki, bu da funksionallığı təmin edir. Buna görə də Avropa ölçü sistemi ISO 3355-77 ölçü sisteminə nisbətən daha böyükdür.

İngiltərə ölçü sistemi - ayaqqabı içliyinin dyümlə ifadəsidir. Nömrələmə $\frac{1}{3}$ dyümdən (8,5mm-dən bir) dəyişir.

Amerikan ölçü sistemi – ingilis ölçü sisteminə oxşardır, lakin başlanğıc nömrələmə daha kiçik götürülür. Nömrələmə $\frac{1}{3}$ dyümdən bir dəyişir. Burada qadın ayaqqabılarının nömrələnməsi ayrıca bir sistem təşkil edir.

Eyni ölçülü qadın ayaqqabıları bir-birindən eyni zamanda dolululuğuna görə də fərqləndirilir. Burada fərqlənmə ayaqqabıların növündən asılı olaraq 10 mm (yuft ayaqqabılar üçün), 8mm (gündəlik ayaqqabılar üçün) 6 mm (model ayaqqabılar üçün) təşkil edir.

Qüvvədə olan beynəlxalq standartların tələblərinə uyğun olaraq qadın ayaqqabıları ştixmassa sisteminə görə 4.5, 5, 6, 7, 7.5, 8, 9 və 9.5 doluluqlarda olmaqla 33-41.5 ölçülərə qədər və metrik sistem üzrə isə 21.5-dən 27.5 ölçülərə qədər olmaqla 1-dən 9-a qədər doluluqlarda istehsal olunur.

3.3. İstehlak bazarına daxil olan məişət təyinatlı qadın ayaqqabılarının keyfiyyət ekspertizası

Keyfiyyətin qiymətləndirilməsi zamanı aparılan mərhələlərin hər biri özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik olan üç qrup əməliyyatdan ibarətdir.

İstehlak xassələrinin nomenklaturasını və onları müəyyən edən göstəriciləri seçərkən qoyulan məqsədlər üçün daha vacib olan xassə göstəricilərini seçmək vacibdir.

Keyfiyyət göstəricilərinin həqiqi qiymətinin təyinin instrumental (laboratoriya), orqanoleptik, ekspert, sosioloji metodlar, həmçinin təcrübi geyilmə üsulu ilə aparılır. Ticarətdə əsasən instrumental və orqanoleptik üsullardan istifadə olunur.

Ayaqqabıların keyfiyyət göstəricilərinin həqiqi qiymətlərinin baza ilə müqayisəsi. Əsas göstəricilər, standartların normalaşdırılan göstəricilər və ya digər normativ sənədlər, mövcud istehsalın istinad nümunələrinin göstəriciləri, habelə yerli və ya xarici istehsalın ən yaxşı nümunələri və ya perspektivli nümunələrin göstəriciləri götürülə bilər. Müqayisə edərkən keyfiyyət göstəricilərinin həqiqi qiymətlərinin baza ilə uyğunluğu və ya uyğunsuzluğu aşkar olunur. Bu mərhələnin nəticələri müəyyən bir keyfiyyət səviyyəsini təyin etmək qərarı ilə başa çatır.

Qadın ayaqqabılarının keyfiyyət göstəricilərinin təyini üsulları.

Alət metodları üç qrupa bölünür

➤ *Ayaqqabı nümunəsinin dağılmasını və ayaqqabıların keyfiyyətində dəyişiklik tələb etməyən üsullar.* Bu üsulları istifadə edildikdə ayaqqabının strukturun bütövlüyü pozulmur. Bu üsullar ayaqqabıların əsas növlərinin və onun ayrı

hissələrinin xətti ölçülərini, detallarındakı təhriflərin dəyərlərini, ayaqqabının cütləşməsinə və çəkisini müəyyənləşdirmək üçün tətbiq edilir;

➤ *Ayaqqabı nümunəsinin qismən sökülməsi və ayaqqabının keyfiyyətinin dəyişməsi ilə aparılan metodlar* - konstruksiyanın elastikliyini, bərk dabandalı və burun detallarının ümumi və qalıq deformasiyasını təyin etmək, daban və kablukun möhkəmliyini, ayaqqabı altlığının kimyəvi üsulla birləşdirilmə möhkəmliyini təyin etmək üçün nəzərdə tutulur.

➤ *Ayaqqabının sökülməsini və tamamilə dağılmasını nəzərdə tutan metodlar* - ayaqqabıların üzünün tikişlə bərkidilmə möhkəmliyini, vint və mıx üsulu ilə bərkidilmə möhkəmliyini yoxlamaq üçün tətbiq edilir.

Ayaqqabı mallarının keyfiyyət göstəricilərinin ekspert qiymətləndirilməsi.

Gön ayaqqabıların keyfiyyət ekspertizası zamanı aşağıdakı metodlardan istifadə edilir:

Orqanoleptik, ölçmə, sosioloji, ekspert, qeyd etmə, həmçinin geyilərək.

Orqanoleptik metod. Ticarət müəssisələrinin və fərdi şəxslərin sifarişlərinə əsasən ayaqqabıların keyfiyyətinin yoxlanılmasında orqanoleptik metoddan geniş istifadə edilir.

Ayaqqabıların keyfiyyət ekspertizası Ticarət-sənaye palatasının . marağı olan təşkilatların və ayrı-ayrı fiziki şəxslərin sifarişlərilə aparılır. Sifariş yazılı şəkildə ya birdəfəlik ya da uzunmüddətli verilir. Sifarişdə əsasən ekspertə müəyyən olunmuş formada ekspertizanın məqsədini özündə əks etdirən tapşırıqlar göstərilir. Bu tapşırıqlara aşağıdakılar daxildir:

- müqavilələrin və normativ sənədlərin tələblərinə uyğun olaraq məhsulun xarici görünüşündəki qüsurların keyfiyyətinin təyini;

- rast gəlinən bu nöqsanlara görə keyfiyyət itki faizinin təyini;

- itki faizinə görə qiymətin təyin edilməsi.

Ayaqqabıların keyfiyyətinin ekspertizası müqavilənin, texniki şərtlərin, Ticarət-sənaye palatasının mütəxəssisləri tərəfindən malların keyfiyyəti və miqdarının yoxlanılması qaydaları haqqında təlimatlara uyğun olaraq həyata keçirilir.

Ayaqqabıların qəbulu QOST 9289 standartının tələblərinə uyğun olaraq həyata keçirilir.

Normativ sənədlərin tələblərinə əsasən gən ayaqqabılar xarici görünüşünə, materialına, altının üzünə bərkidilməsi üsuluna görə təsdiq olunmuş modelə uyğun olmalıdır.

Markalanma və qablaşdırma QOST 7296 standartına uyğun olmalıdır.

Ayaqqabı cütünün bütün göstəriciləri-sıxlığı, qalınlığı, forması, ölçüsü, rəngi və naxışları eyni olmalıdır.

Ayaqqabıların üzünə və alt hissəsinə istifadə olunan materiallar, aralıq detalların hazırlanmasında istifadə olunan termoplastik materiallar müvafiq standartlara və texniki şərtlərə uyğun olmalıdır.

Qış ayaqqabılarının həm üz, həm də astarına istifadə edilən materiallar öz elastikliyinə qoruyub saxlamaqla , bərkidilmə üsulları -30 dərəcə temperatura, PVX-dən hazırlanmış ayaqqabılar isə -20 dərəcə temperaturu hava şəraitinə uyğun olmalıdır.

Ayaqqabıların astar materialları - boyağı quru və nəm sürtünməyə davamlı olmalı, astarsız ayaqqabılarda gənün astar hissəsi səliqəli cilalanmalı, astar hissəsi süni və təbii xəzdən olduqda isə tük qatı eyni bərabərlikdə olmalı, sap tikişi olmayan hissələrində kənarları yapışdırılmalı, üz detalları təmiz, möhkəm , ləkəsiz, qırıqsız, nöqsansız olmalı, tikişlər düz xətt boyunca olmalı, tikiş addımları bir-birinə bərabər ölçüdə olmalı, üzlük detalları sap tikişi ilə bərkidilibsə, lazımi bərkliyə və davamlılığa malik olmalıdır.

Tikişlər diqqətlə hamarlanmalı, yapışdırılmalı və düylənməlidir. Dekorativ bəzək detalları, zəncirbəndləri və metaldan olan bərkidiciləri möhkəm və simmetrik olaraq bərkidilməlidir. Parçaları bir-birinə tikən tikişlər düz xətlə .təmiz, kəsiksiz olmalıdır.

Tikişlər vahid, yaxşı tərtib edilmiş, kənar hissələrdən eyni məsafədə və bir-birinə paralel olmalıdır.

Astar cırıqsız, qırıqsız, təmiz, çatısız və ötrük hissəsi tökülməmiş yaxşıca dartılmış olmalıdır.

Ayaqqabı detallarının forması, eni. Uzunluğu və hündürlüyü ayaqqabı cütünün hər iki tayında eyni olmalıdır.

Ayaqqabının burun və dabandalı detallarının forma saxlama xassəsi yüksək olmalıdır. Ayaqqabılarda dabandalı detalı üst tərəfdən kənar hissələrinə doğru 18-20mm, yan tərəflərində isə 18-25mm məsafədən başqa digər qalan sahəsi boyunca eyni davamlılığa malik olmalıdır. Dabandalı detalı ayaqqabının üzlük və astarlıq materialına lazımi qaydada yapışdırılmalıdır. İçlik detalları bir-birinə boşluqsuz birləşdirilməli, yan tərəfləri bütün çevrəsi boyunca eyni bərabərlikdə kəsilməli, cilalanmalı, ayaqqabının rənginə uyğun boyanmalıdır, daban hissəsi yaxşı emaldan keçirilməlidir.

Ayaqqabının altlıq materialının kənara çıxan hissələri bütün kənarları boyunca eyni olmalıdır. Cütlərdəki daban detalları da eyni formalı, bərabər uzunluqlu və hündürlüklü olmalıdır. Dabanaltı detalı əsas elə birləşdirilməlidir ki, davamlı olması ilə bərabər yeni detalla da əvəz edilə bilsin.

Ayaqqabıların keyfiyyətinin ekspertizası onun xarici görünüşündəki qüsurların olub-olmamasına görə, başqa sözlə orqanoleptik üsulla aparılır. Qüsurların növləri QOST 27438 standartında verilmişdir.

Ayaqqabıların keyfiyyəti onda rast gəlinən nöqsanlara görə təyin edilir. Bu zaman ayaqqabı cütünün hər iki tayına diqqət yetirmək lazımdır. Tək tayına baxmaqla keyfiyyətini düzgün təyin etmək olmaz.

Orqanoleptik metodla ayaqqabıların keyfiyyətinə nəzarət edərkən müxtəlif sadə ölçülü alətlərdən istifadə edərək ayaqqabıların boğazının hündürlüyünü, ayaqqabıların uzunluğunu, içlik və astarlıq detalların ölçüsünü təyin edirlər. Çəkmə quncu detallarının və çəkmənin boğaz hissəsinin enini, hündürlüyünü, burun detalının qalxma dərəcəsini, uzunluğunu, ayrilik dərəcəsini, həmçinin dabandalı detalının uzunluğu və ya ayriliyini və s. göstəricilərin düzgün olub olmamasını təyin edirlər.

Bu zaman keyfiyyətdə uyğunsuzluq aşkar edilərsə. Ekspertiza aktı tərtib edilir.

Ölçmə metodları. Əgər orqanoleptik qiymətləndirmə ayaqqabıların keyfiyyəti haqqında son nəticə çıxarmağa imkan vermirsə, bu zaman ekspert yoxlanılan

ayaqqabılardan nəzarət nümunələri seçir. Fiziki və mexaniki xassə göstəricilərini yoxlamaq üçün mal partiyasından aşağıdakı miqdarda nümunə seçilir:

-ayaqqabının burunaltı və dabandalı hissələrinin ümumi və qalıq deformasiyasının xətti ölçü göstəricilərinin qatlanma səviyyəsini təyin etmək üçün bir cütdən az olmamaqla - 0,1%;

-ayaqqabı hissələrinin bərkidilməsi, bu hissələrin üzlük tikiş xəttinin, daban və dabanaltı detalların düzümlülüyünün və detalların qalınlığını təyin etmək üçün - 0,05%;

-ayaqqabıların suya qarşı davamlılığını təyin etmək üçün isə -0,2% (iki cütdən az olmamaqla) nümunə seçilir.

Nümunənin götürülməsi birbaşa ekspert tərəfindən və ya onun nəzarəti ilə ekspertiza sifarişçisinin nümayəndəsi tərəfindən həyata keçirilir.

Seçilmiş nümunələr bir qayda olaraq polietilen torbalara qablaşdırılaraq möhürlənir yaxud Ticarət-sənaye palatasının ekspertiza şöbəsinin möhürü ilə möhürlənir. Daha sonra ekspert tərəfindən hazırlanmış yarlıqla və ekspertiza aktı ilə birlikdə ayaqqabı nümunələri ekspertiza üçün müstəqil (asılı olmayan) laboratoriyaya göndərilir. Aktda müəyyən ediləcək göstəricilər mütləq öz əksini tapmalıdır, məsələn, suya davamlılıq, sap tikişinin möhkəmliyi və s.

Təhlilin nəticələri mütləq ekspert tərəfindən aktda göstərilir. Laboratoriya sınağının protokolu və nümunənin götürülməsi üçün tərtib edilmiş akt da ekspertiza aktına əlavə olunur.

Ayaqqabıların elastikliyinin və çəkisinin təyini. Elastiklik və çəki ayaqqabıların ən vacib gigiyenik xassə göstəricilərindəndir. Həddindən artıq ağır çəkili ayaqqabı geyinmək bədənin enerji sərfiyyatının artması, insanın tez yorulması, ayağın çox tərləməsi və ayaqqabılarda mikroiqlimin pisləşməsi ilə müşayiət olunur. Elastiklik ayaqqabıların rahatlığına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Əldə edilmiş məlumatlara əsasən sərt qeyri-elastik ayaqqabılarda yeriyərkən enerji itkisi, elastik xassəli ayaqqabılarda gəzərkən itirilən enerjiden çox olur. Ayaqqabının elastikliyi nə qədər az olarsa meaxiki təsirlərə qarşı davamlılığı da o qədər aşağı olar. Məhz buna

görə ayaqqabının çəki və rahatlığının optimal göstəricilərinin təyin edilməsi zəruridir.

Elastikliyin təyini. Ayaqqabıların elastikliyinə təyini üçün bir sıra üsullar məlumdur. Bu üsulların hamısı ayaqqabının müəyyən bucaq altında əyilməyə məcbur edən qüvvənin qiymətini tapmağa əsaslanır. Elastikliyi təyin etmək üçün daha çox 3 sınaq üsulundan istifadə edilir: sabit və dəyişən dəstəkli bir dəfə əyilmə verən cihaz vasitəsilə, həmçinin dəyişən dəstəkli təkrar əyilmə verən cihazla.

Ayaqqabıların elastikliyinə qiymətləndirmək üçün məlum olan metodlardan ikisi daha əlverişli hesab edilir ki, bunlardan da biri Ukr.NİİKP (QOST 9718)-də hazırlanmış əymə cihazı, ikincisi isə Çexiyada hazırlanmış cihazla həyata keçirilir. Cihaz müxtəlif növ və ölçülü ayaqqabıları sınamaq üçün çıxarıla bilən dayanacaqlar dəstəyi ilə təchiz edilmişdir. Ayaqqabı 25 dərəcə 60 mm-ə bərabər bucaq altında əyilir. Dağıdıcı maşın işə salındıqda cihazın alt hissəsi aşağı salındıqda ayaqqadılda əyilmə baş verir. Elastiklik göstəricisi olaraq ayaqqabının 3-cü dəfəki əyilməsinə sərf olunan qüvvənin altlığın eninə olan nisbəti qəbul edilir.

Çəkinin təyini. Eyni ölçülü ayaqqabıların çəkisi istifadə olunan materialın növü və xassələrindən, ayaqqabıların dizaynından və istehsal xüsusiyyətlərindən asılıdır. Çəki hər yarım cütü çəkməklə təyin edilir. Hər bir tay 0.1q dəqiqliklə analitik tərəzidə çəkildikdən sonra, onlar haqqında fikir yürüdüldür. Bundan başqa, bir sıra ölkələrdə əlavə olaraq nisbi bir kütlə göstəricisi istifadə olunur ki, bu da bir tay ayaqqabının qram kütləsinin ölçüyə nisbəti ilə ifadə olunur.

Ayaqqabı kütləsi QOST 28735 standartına uyğun olaraq müəyyən edilir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Tədqiqat işində qadınlar üçün olan gön ayaqqabıların istehlak xassələri və keyfiyyətinin ekspertizası mövzusu ilə bağlı aparılan təhlilləri ümumiləşdirərək aşağıdakıları qeyd etmək olar. Hazırda ölkəmizin gön ayaqqabı bazarına daxil olan mallar işərisində qadınlar üçün olan gön ayaqqabıların çeşidi olduqca genişdir və bu segmentə çeşidin yeniləşməsi daha sürətlə baş verir. Tədqiqat işində aparılan təhlilləri ümumiləşdirərək aşağıdakı təklifləri irəli sürməyi məqsədəuyğun hesab edirik:

1. Qadın ayaqqabılarının satışını təşkil edən mağazalarda bu qrup malların çeşidinin düzgün formalaşdırılması, yəni istehlakçıların bu mallara tələbini tam təmin edən çeşidin formalaşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu zaman çeşidin davamlılığı prinsipinə əməl edilməsi vacib şərdır. Əgər bu prinsip çeşidin formalaşdırılmasında əsas götürülsə istehlakçıların bu qrup mallara olan tələbi daha yüksək səviyyədə təmin edilə bilər.

2. Son dövürlərdə ticarətə olduqca geniş çeşiddə qadın gön ayaqqabılarının modelləri daxil olur. Lakin istehlakçılar çox zaman istədikləri ayaqqabını əldə etmək üçün saatlarla, hətta günlərlə vaxt sərf etməli olurlar. Bu problemi aradan götürmək üçün mağazalarda çeşidin formalaşdırılmasında çeşidin davamlılığı ilə yanaşı həm də çeşidin doluluğu prinsipinə əməl etmək vacibdir. Bu isə qadın istehlakçılara özlərinə yaxın ərazidə olan mağazalarda arzu etdikləri modeldə və ölçüdə ayaqqabıları əldə etməyə kömək etmiş olar.

3. Hazırkı dövürdə həm istehsal müəssisələri, həm də ayaqqabı mallarının satışını təşkil edən şirkətlər qadın gön ayaqqabılarının çeşidinin yeniləşdirilməsində əsasən yeni materialların, bəzəndirici elementlərin, dəbə uyğun siluetlərin tətbiqini əsas amil kimi götürürlər. Lakin aparılan təhlillər göstərir ki, dəbə və üsluba uyğunluqla yanaşı istehlakçılar ayaqqabılarda, xüsusilə gündəlik məişət ayaqqabılarında rahatlıq və uzunömürlülüyə çox üstünlük verirlər. Buna görə də istehlakçı bazarında qadınlar üçün olan gön ayaqqabıların çeşidinin yeniləşdirilməsində ergonomiklik və etibarlılıq göstəricilərinin nəzərə alınması məqsədəuyğundur.

4. Respublikamızda dəri emal edən zavodların sayının artırılması, gələcəkdə ayaqqabı istehsal edən müəssisələrin yaradılması ilə yerli məhsulların istehsal edilməsi və bazara çıxarılması yolu ilə qadın gön ayaqqabıların çeşidinin genişləndirilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

5. Qadınlar üçün olan gön ayaqqabıların seçidində model-konstruksiya üzrə yeniləşmə geniş şəkildə nəzərə cərməsinə baxmayaraq ayaqqabılarda antropometrik göstəricilər, elastiklik, amortizasiya xassələri başqa sözlə ergonomik xassələrin səviyyəsi xeyli aşağıdır ki, bu da xüsusilə məişət təyinatlı ayaqqabı istehlakçılarını razı salmır.

6. Aparılan təhlillər nəticəsində məlum oldu ki, bir –sıra mağazalarda təbii göndən hazırlanmış adı ilə satılan qadın ayaqqabılarının üzü əslində təbii göndən deyil, gön əvəzədicilərdən hazırlanır. Belə hallar istehlakçıların hüquqlarının pozulmasına gətirib çıxarır. Odur ki, istehlakçıların bu sahədə mərifləndirilməsi, təbii və sintetik gönlərin orqanoleptik metodla ayıra bilmək üçün məlumatlandırılması məqsədəuyğun olardı

7. Hazırda ölkəmizdə geniş şəbəkələr kimi fəaliyyət göstərən “Flo”, LC-Waikiki” “DeFacto”, Greyder” kimi mağazalarda satılan bir-çox təbii göndən hazırlanan ayaqqabı modellərində üzlük və aralıq materialları kimi sintetik materiallardan istifadə olunduğu aşkar edilmişdir. Bu isə nəticə etibarilə ayaqqabının təbii göndən hazırlanmasına baxmayaraq onun hava, buxar, rütubətkeçirmə xassələrinin, başqa sözlə desək, gigiyenik xassələrinin pisləşməsinə səbəb olur.

Bütün bunların aradan qaldırılması üçün mal alqı-satqısı üzrə fəaliyyət göstərən şirkətlərdə istehlak malları üzrə ekspertlərin işə cəlb olunmasını, həmçinin istehlak bazarında satılan qeyri-ərzaq mallarının keyfiyyətinə ekspert nəzarətinin təşkil olunmasını məqsədəuyğun hesab edirik. Eyni zamanda gömrük ekspertizasının aparılması zamanı bu sahəni müfəssəl bilən, ayaqqabıların keyfiyyətinin formalaşması zamanı onun yararlığını təmin edən amilləri ara. dırmağı bacaran pe.əkar keyfiyyət ekspertlərinin olması xüsusi ilə şox vacibdir.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT

1. Osmanov T.R. Qeyri-ərzaq mallarının əmtəəşünaslığı və ekspertizasının əsasları.Dərslik., -Bakı, “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı, 2014.
2. Байдакова Л.И. Товароведение обувных и пушно-меховых товаров.-М.: Экономика, 2005, -352 стр.
3. Həsənov Ə.P., Osmanov T.R.və b.,Qeyri-ərzaq mallarının ekspertizasının praktikumu, Bakı-2014.
4. Ходыкин А.П., А.А.Ляшко и др. Товароведение непродовольственных товаров. Издательство «Дашков и К», Москва, 2012.
5. Həsənov Ə.P., Osmanov T.R. və b. Qeyri-ərzaq mallarının ekspertizası. I hissə, Bakı, 2006.
6. Николаева М.А. Товарная экспертиза, -М., Деловая литература, 2008, - 382 стр.
7. Həsənov Ə.P.,Osmanov T.R., və b.,İstehlak mallarının ekspertizasının nəzəri əsasları. Bakı, 2003.
8. Ляшко А.А., Ходыкин А.П. и другие. Товароведение,экспертиза и стандартизация товаров, Издательство «Дашков и К»,Москва, 2008.
9. Həsənov Ə.P.,Osmanov T.R. və başq. Qeyri-ərzaq mallarının ekspertizası, II hissə, Bakı, 2006.
10. Шеплев А.Ф., Печенежская И.А. Товароведение и экспертиза непродовольственных товров., Издательский центр «МарТ», г.Ростов-на-Дону, 2003.
11. Зыбин Ю.П. и др. Конструирование изделий из кожи.Учебник для ВУЗов.-М: Легкая и пищевая промышленность, 1989,-263.с.
12. Ганцов Ш.К. и др.,Товароведение и эксперица товаров., Учебно-методический кмплекс, Москва, 2009.
13. Дурнев В.Д. Товароведение промышленных материалов,М: «Филинь», 2002, -535 стр.
14. Иванов М.Н.и др. Товароведение обувных товаров.,-М: Экономика, 1990, -362 стр.

15. Həsənov Ə.P. və başqaları. Gön-ayaqqabı və xəz malları əmtəəşünaslığı., Bakı, Maarif, 1999.
16. Семенов С.В. Экспертиза качества кожаной обуви. Учебное пособие для вузов Белгород, 2000.
17. Моисеенко Н.С. Товароведение непродовольственных товаров., Ростов н/Д, «Феникс», 2005, -335 стр.
18. Həsənov Ə.P, Osmanov T.R.,və başq. Qeyri-ərzaq mallarının ekspertizasının nəzəri əsasları., ADİU nəşriyyatı, 2010.
19. Михеева Е.Я.,Белев Л.С. Современные методы оценки качества обуви обувных материалов.,- М: Легкая и пище.промыш.,2002.
20. Павлин А.В. Товароведение обувных товаров, М: Экономика, 2001.
21. Дзахмишева И.Ш., Балаева С.И.,Дзахмишева З.А.и др. Идентификация и фальсификация непродовольственных товаров.Москва 2011.
22. Товароведение и организация торговли непродовольственными товарами., /Под редакц. А.Н.Неверова,-М: ПрофОбрИзд., 2002, -463 стр.
23. Товароведение и экспертиза кожаной продукции /под ред. В.Я.Ивановой, О.А.Голубенко, -М.: «Дашков и Ко», 2003, -364стр.
24. Горюнова О.Б. Практикум по товароведению и экспертизе промышленных товаров.-М.: «Академия», 2005.-427с.
25. Лиокумович Х.Х. Разработка рациональных колодок для мужской и женской обуви на основе массовых обмеров стоп. Сборник трудов.,2005.
26. Kastan C., Ayakkabı teknolojisi. Konya, 2 Baskı, 2007.
27. Федоров М.В и др. Экспертиза качества товаров. М., Экономика,- 2001.
28. M.E. B Megep. Ayakkabı ve saraciye teknolojisi. Profil çıkarma modülü. Ankara, -2011.
29. M.E. B Megep. Ayakkabı və saraciye teknölöjisi. Ölçüalma modülü. Ankara, 2013.
30. M.E. B Megep. Giyim üretim teknolojisi. Derinin yapısı. Ankara,-2007.
31. [http://intangible.az/front/az/aboutExample/21831-ayaq geyimləri.](http://intangible.az/front/az/aboutExample/21831-ayaq%20geyimleri)

Таможенная экспертиза качества женской обуви бытового назначения

Садигов Фарид Рагим оглы

Резюме

В работе проведена таможенная экспертиза качества женской бытовой обуви. Для достижения поставленной цели в магистерской диссертации решались нижеследующие задачи.

Проводился литературный обзор рассматриваемой проблемы, рассматривались история и современные этапы развития производства обуви в мировом масштабе и изучались качество, потребительские требования, предъявляемые к качеству и факторы, формирующие качество женской обуви бытового назначения. Актуальность диссертации состоит в том, что здесь приведены правила и основные принципы проведения таможенной экспертизы женской обуви, проведена экспертиза ее ассортимента по различным признакам и представлены основы экспертизы качества женской обуви бытового назначения, поступающей на потребительский рынок.

Customs examination of the quality of women's shoes for domestic use

Sadigov Farid Rahim

Summary

The work conducted a customs examination of the quality of women's household shoes. To achieve this goal, the following tasks were solved in the master's thesis.

A literature review of the problem was carried out, the history and modern stages of the development of shoe production on a global scale were examined, and the quality, consumer requirements for quality and the factors shaping the quality of women's shoes for domestic use were studied. The relevance of the dissertation is that here are the rules and basic principles for conducting customs examination of women's shoes, an examination of its assortment is carried out on various grounds, and the basics of quality examination of women's shoes for domestic use entering the consumer market are presented.